KARL MARX
FRİEDRİCH ENGELS

ALMAN İDEOLOJİSİ

SOSYAL YAYINLAR

ALMAN İDEOLOJİSİ

FEUERBACH

SOSYAL YAYINLAR NO. 22

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

ALMAN İDEOLOJİSİ

FEUERBACH

Çeviren :

Selâhattin Hilâv

SOSYAL YAYINLAR
Cağaloğlu, Servili Mescit
Sokak, Kurt İşhanı No. 107
İstanbul

TÜRKÇEYE ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Okuyacağınız metin, Marx ve Engels'in, anlaşılması hayli güç, ama marksizmin kavranması bakımından büyük önem taşıyan gençlik eserlerinden birinin; **Alman İdeolojisi**'nin (Die deutsche Ideologie) ilk bölümünün çevirisidir. 1932'de yayınlanmış olan bu eser, son yıllarda büyük bir önem kazanmış; sürekli olarak başvurulan bir metin haline gelmiştir. Çeşitli tarihî ve politik şartlar yüzünden (burada, bu şartlar üzerinde durmayacağız), marksizmin, uzun bir süre, kendi içine kapandığı; resmî ve kalıplaşmış bir yorumun, yaratıcı marksist düşünce ve metodun yerini aldığı bilinmektedir. 1956 yılından itibaren, sosyalist ülkelerin iç ve dış politikalarında görülen köklü değişiklik; sosyalist hareketin tek merkezliliğini kaybedip, her ülkenin kendi özelliklerinin ve tecrübelerinin değer kazanması; çağdaş bilimin, felsefî düşüncenin ve sanatın ortaya koyduğu meselelerin, marksist metotla ele alınarak daha geniş ve bilimsel bir açıdan çözülmesi zorunluğunun şiddetle hissedilmesi; resmî ve kalıplaşmış yorumun aşılmasını ve kaynaklara dönülmesini gerekli kılmıştır. Bundan ötürü, «marksizm bir dogma değil, aksiyona kılavuzluk eden bir metotdur» sözü, genel bir ilke olarak benimsenmiştir. «Marx'a dönüş» sloganı ve marksist metodun önemi önplâna geçmiş; Marx ve Engels'in gençlik eserleri ve bu arada **Alman İdeolojisi,** sürekli bir analiz, inceleme ve başvurma konusu haline gelmiştir. Kaynaklara ve metoda dönen marksist düşüncenin, yenileşme, genişleme ve de-

rinleşme konusunda harcadığı bu çabalar; «yabancılaşma», «marksist hümanizma», «praksis felsefesi», «ideolojiler», «felsefenin sona ermesi», «Asya-tipi üretim tarzı», v.b., gibi konuların, daha önceki marksist literatürde raslanmadık bir biçimde ortaya atılıp deşilmesinde kendini açıkça gösterir.

Marksizmi kuranların öz düşüncelerine ve bu arada dünya görüşlerinin çekirdeğini teşkil eden gençlik eserlerine, aradaki bütün aracıları kaldırarak ve metodun kendisini tanımak amacıyla yapılan bu dönüş hareketi; kalıplara zorla sokuşturulmaya çalışılmış olan yada görmezlikten gelinen gerçeklerin bu metod bakımından ele alınarak açıklanmasını sağlayan bir zenginleşme ve derinleşme hareketidir. Ayrıca bu hareket, bizimki gibi, teorik alanda olduğu kadar pratik alanda da, marksist dünya görüşünün gerektiği kadar başarılı bir şekilde uygulanamadığı ülkeler bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü böyle bir derinleşme, yurt gerçeklerine uymayan bir kalıp-teorinin bilincine varılarak aşılması ve teori ile yurt gerçekleri ve özellikleri arasında olduğu gibi yine teori ile pratik arasında somut (müşahhas) bir birliğin kurulması için zorunlu olan ve ilk adımı teşkil eden metod ve araştırma çalışmasının vazgeçilmez bir temelidir. Ancak böyle bir derinleşme ve marksist düşüncenin temelden kavranarak metodun özüne uygun ve yaratıcı bir şekilde kullanılmasıdır ki, yurt gerçeklerinin «başkalarına benzemez» yanlarının ortaya çıkarılmasını ve bu özel gereçklere uygun bir pratiğin yani devrimci aksiyonun temellerinin ortaya konmasını sağlayabilir. Bu bakımdan, Marx ve Engels'in, dünyayı değişikliğe uğratan metodlarını ve temel düşüncelerini derlitoplu ve kesin bir şekilde ilk olarak dile getiren **Alman İdeolojisi**'nin, bizim için ayrı bir önem taşıdığı açıktır.

Metnin çevirisi, çeşitli güçlüklerle savaşmamızı gerekli kıldı. Marx ve Engels, ilk olarak, bu eserde Hegel

felsefesinden, ayrılmış olduklarını ifade ediyorlardı. Ama daha sonraki eserlerinde de görüldüğü gibi, Hegel felsefesinden ayrıldıkları halde, Hegel'in felsefe terminolojisinden aynı kesinlikle ayrılmış değillerdi. Bizde, hem Osmanlıca hem de Öztürkçe terminoloji bakımından Hegel felsefesinin hemen hemen hiç işlenmemiş olması, metnin çevrilmesinde, aşılması imkânsız gibi görünen güçlüklerle karşılaşmamıza sebep oldu. Marx ve Engels'in sonraki eserlerinde de raslanan bu güçlük, gençlik yazılarında daha şiddetle kendini duyurur. Ayrıca, metnin kendisinden gelen bir başka güçlük daha vardır: marksist görüşün klâsik (kalıplaşmış) yorumunun yarattığı belirli anlayışın doğurabileceği yanılmalara düşmemek için, metne yaklaşırken, sürekli olarak «kuşku» halinde bulunmamız gerekiyordu. Ancak böyle «kuşkulu» bir tavırla, **Alman İdeolojisi**'ndeki düşünce ve açıklamaları bozulmamış bir şekilde dilimize aktarabilirdik. Metnin daha önce yapılmış bir çevirisinin bulunmayışı ve karşılaştırma imkânının olmayışı yüzünden, güçlük bir kat daha artıyordu. Bir süre önce yurdumuzda yayınlanmış önemli bir eserde, çevirisini sunduğumuz bu metnin iki bölümü yer almıştı. Bu bölümlerin çevirisini inceleyince, metnin ne büyük tuzaklarla dolu olduğunu bir kere daha gördük. (1) Gerçekten de,

---

1. (Karl Marx, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,** Çeviren: Mihri Belli, Sol Yayınlar, 1967). Eserin sonuna eklenmiş ilk parçada, çoğul olarak kullanılan İngilizce «estate» kelimesinin önce «rütbeler» diye çevrildiği (Türkçesi. s. 134, İngilizcesi. s. 122. K. Marx, **Pre - Capitalist Economic Formations,** Lawrence and Wishart, London, 1964) görülüyor. Daha ilerde, aynı kelime, «derebey malikâneleri» diye (Türkçesi. s. 138, İngilizcesi. s. 126) çevrilmiş. «Ve toprağın derebey malikânelerine bölünmesi, kesin bir bölünmeydi...» denmiş. Oysa, «zümrelere ayrılma» olayı kastediliyor; «Zümreler halinde ayrılma olayı açıkça görülüyordu...» deniyor. (İngilizcesi: ... and the divison into estates was strongly marked... Fransızcası: La division en ordres etait â vrai dire tres fortement

Alman İdeolojisi'nin çevirisini verdiğimiz bu bölümünde, klâsik marksist yorumda, ya tamamen başka bir biçimde anlaşılmış yada üzerinde gerektiği gibi durulmamış belli bir takım görüş ve tesbitlere raslanmaktadır. Nitekim, dilimizde tam karşılığı bulunmayan, Almanca «stand», Fransızca «ordre», İngilizce «estate» kelimesinin çevrilmesinde, yukarda sözü geçen iki güçlük bir arada ortaya çıkmaktadır. Bu kelimenin, Marx ve Engels'in kastettikleri anlama uygun olarak, ancak, «zümre» (sosyal tabaka) sözüyle karşılanabileceğini düşündük. Böylece, Marx ve Engels'in, bu metinde, «sınıf» kavramı ile «zümre» (sosyal tabaka) arasında bir fark gözettiklerini belirtmeye çalıştık. Gerçekten de, metnin son kısmında görüleceği gibi, yazarlar, **tam anlamı** ile «sınıf» ın ancak «burjuvazinin ürünü» olduğunu düşünmekte ve kapitalizm - öncesi sosyal farklılaşmaları (özellikle derebeylik içindeki sosyal farklılaşmayı) «zümre» (stand) sözüyle dile getirmektedirler. Şüphesiz ki, «zümre» yi de **geniş anlamıyla** sınıf kavramı içine yani üretime katılış ve bölüşümden farklı pay alış gerçeği üzerinde temellenen «sınıf» kavramı içine sokuyorlar. Ama, özel olarak, «zümre» düzeninde, mülkiyetin kendisinin ve bundan doğan insan ilişkilerinin farklı olduğunu belirtiyorlar. Küçük bir mantık titizliği gibi görülmesi mümkün olan bu fark, kapitalizm - öncesi yapılardan hâlâ tamamen kurtulamamış sosyal düzenlerde (meselâ Türk toplumunda) mülkiyet ve insan ilişkilerinin yani insanın manevî dünyasının anlaşılması bakımından büyük önem taşıyabilir. Nitekim, «İdeolojinin Gerçek Temeli» adlı bölümde, özel mülkiyet çerçevesi içinde ve işbölü-

---

marquée... Marx et Engels, **L'Idèologie Allemande**, s. 33, Editions Sociales, 1966). Ayrıca aynı bölümde, İngilizce «strip - system» sözünün (s. 126), Türkçeye, «soygun sistemi» diye çevrildiği (s. 139) de görülüyor. Oysa bu söz, «küçük ve parçalı işletme»; «bölük - pörçük tarım» anlamına gelir (Fransızcası: «l'exploitation morcelée, s. 33).

münün sonucu olarak ortaya çıkan şehir-kır çatışması açıklanırken, «nüfusun, ilk olarak, iki büyük sınıf halinde bölünmesi» nden söz edilmesi de, yukarda sözünü ettiğimiz açıdan bakılınca önem taşımaktadır. Bu açıklamalarıyla, Marx ve Engels, kapitalizm - öncesi gelişme safhasında, şehirlilerin ve kırda yaşıyanların (köylülerin), **iki büyük sınıf halinde ayrılmış** olduklarını belirtmek istemektedirler. (1) Bu, yurdumuzdaki bütün «kapitalist», «modern» ve «Batılı» gelişme ve değişikliklere rağmen, ekonomik ve politik hayatta varlığını elle tutulur bir şekilde hâlâ hissettiren somut bir ayrımdır.

Eserin çevirisini verdiğimiz bölümünde, ideolojiler; idealist felsefe ve tarih görüşü; işbölümünün tarihi ve sosyal gelişmede oynadığı rol; yabancılaşma; emek (iş - çalışma), felsefenin sona erişi; insanoğlunun ekonomik şartları kontrolü altına alması, kabiliyet ve imkânlarını sonuna kadar ve hür bir şekilde geliştiren bütünsel insan; v.b., gibi konular ele alınmış ve tarihî maddecilik görüşüyle açıklanmıştır. Eser, o çağlarda kendilerini devrimci gibi gören ve gösteren Genç - Hegel'cilere karşı bir polemik olarak yazılmıştır. Ama, küçük - burjuva görüşlerinden kurtulamayan bu iğreti sosyalistleri kıyasıya eleştirirken, Marx ve Engels, onların düşüncelerinin yanlışlığını ortaya koymakla yetinmemişler, aynı zamanda, kendi görüş ve düşüncelerini de ilk olarak derli toplu bir şekilde dile getirmişlerdir.

Bu metinde, ana düşüncenin ve amacın, ideolojileri eleştirmek ve marksizm ile ideolojiler arasındaki karşıtlığı dile getirmek olduğu açıkça görülmektedir. İdeoloji de-

---

1. Sencer Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az Gelişmiş Ülkeler** (Elif Yayınları) ve **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu** (İktisat Fakültesi Yayınları) isimli incelemelerinde bu düşünceyi uygulamış ve geliştirmiştir.

nince, maddî (ekonomik) şartların, faaliyetlerin, ürünlerin ve ilişkilerin, insanoğlunun zihninde bu ekonomik gerçeklere uygun olmayan yanıltıcı tasavvur ve fikirler halinde ortaya çıkışı kastedilmektedir. Yani, insanlar, kendi ekonomik hayatlarını kendilerinin ürünü olarak görmemekte; fikirlerin, anlayışların ya da tabiatüstü kuvvetlerin sonucu olarak görmektedirler. Tek tek insanların zihnindeki tasavvur ve fikirler halinde olduğu gibi, felsefî, politik, dinî, edebî ve hukukî görüşler halinde de ortaya çıkan ideolojiler, insan faaliyetini ve insanın gerçek tarihî varlığını soyutlamaya (tecride) uğratarak, maddî hayatın karşısına soyut ve hayalî bir dünya dikmektedir. Bu durum, insan hayatının ve gerçeğinin yanlış (aldatıcı) bir biçimde tasavvur edilmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan ideoloji ile, varlığı düşünceden çıkarmak (türetmek) isteyen idealist felsefe arasında derin bir bağ vardır. Marx ve Engels, insan faaliyetleri hakkındaki bu bilim dışı aldatıcı tasavvur ve fikirlerin; kolemeği ile fikir emeğinin ayrılmasına yol açan işbölümünün bir sonucu olduğunu ve maddî (pratik) faaliyetten ayrılan (kopan) fikrî faaliyetin, kendini bağımsız bir şey gibi düşünmeye başladığını ve bu yüzden gerçek dünyayı soyutlamaya uğratarak, insan zihninde bu dünyanın iğreti, eksik ve yanıltıcı bir tasavvurunu doğurduğunu, açıklıyorlar. İdeolojilerin yanıltıcılığı, yani insanların kendi faaliyetleri, ürünleri ve ekonomik ilişkileri hakkında yanlış fikirler edinmeleri ile bu tasavvurlar altında yatan hakikî ve objektif ilişkileri bilimsel metoduyla meydana çıkaran ve aldatmacaları sıyırıp atan marksizm arasında tam bir karşıtlık vardır. Meselâ, insanların kötü hayat şartları içinde bulunuşları yada toplum hayatının kısıtlamaları ve baskıları, ideolojiler açısından, onların belli bir takım fikirlerinin yada bilgisizliklerinin sonucu olarak görülür. Bu gerçeklerin birer sebep değil, insanların kendi faaliyetlerinin ürünü olan

ama onlara yabancı ve bağımsız varlıklar gibi görünen ve onların kontrolünden kaçmış olan ekonomik ilişkilerin birer sonucu olduğunu ileri sürmek ise bilimsel düşünceye yani marksist görüşe uygun düşen bir açıklama şeklidir. Böylece, meselâ, bizde olduğu gibi, bütün sosyal kötülükleri ve gerilikleri «kültürsüzlük», «bilgisizlik» gibi gerçeklerle açıklamak ve toplumun ekonomik temel ve ilişkilerini değişikliğe uğratmaktan hiç söz etmeksizin, bütün «kurtuluşu» sadece «eğitimde» ve «zihniyetin değişmesinde» aramak, samimî olarak ileri sürülen bir fikir de olsa, aldatıcı bir ideolojik görüş olmaktan ileri gidemez.

Eserde, Marx ve Engels'in, sosyal gelişmenin en önemli faktörlerinden biri olarak işbölümünü ele aldıkları görülecektir. İşbölümü, parçalanmış ve kapalı faaliyet alanlarına hapsettiği insanların, birbirinden ayrı düşmesine ve böylece ortaya konulan ürünün, bu fertlerin kontrolünden kaçmasına yol açmaktadır ama, aynı zamanda, üretici güçlerin artması ve insanın daha gelişmiş bir ekonomik faaliyet göstermesi imkânını da yaratmaktadır. İşbölümü, insan kontrolüne girdiği zaman, eski özelliğini kaybedecek ve insan hürriyetini kısıtlayan birşey olmaktan çıkıp yeni bir düzen içinde, hürriyetin ve insanca hayatın temelini teşkil edecektir. Marx ve Engels'in «işbölümünün kaldırılması» sözünü kullanırken, işbölümünün kendisini değil bu kısıtlayıcı ve yabancılaştırıcı özelliğini kaldırmayı kastettiklerini unutmamak gerekir. Nitekim, «emeğin (işin - çalışmanın) kaldırılması» sözünü de aynı şekilde anlamak gerekir. Burada sözü edilen «emek», insanların kontrol altına alamadıkları tabiî toplumdaki «ücretli emektir (iştir)» ve insanın manevî dünyasını yozlaştıran, onu esir haline getiren, kendi kendine yabancılaştırarak insanlıktan çıkaran emektir. «Emeğin kaldırılması», belli sosyal yapıların ekonomik ilişkileri yüzünden, emeğin, kendinde taşıdığı bu özelliklerin kaldırılması demektir; yani «ücretli emek»in

kaldırılması demektir. İnsanoğlunun kendi ürünlerini ve ilişkilerini kontrolü altına aldığı bir toplumda, «emek» hürriyetin temeli olan yaratıcı ve zenginleştirici emek haline gelecektir.

Bu açıklamalarla ilintili olarak, Marx ve Engels'in, eserin son bölümünde, bütünsel insan (l'homme total) kavramını işledikleri görülüyor. İnsan kişi olarak bütün kabiliyetlerini ve imkânlarını ancak, insanoğlunun hâkimiyetine ve kontrolüne girmiş bir ekonomik faaliyet ve ilişkiler bütünü üzerinde yükselen toplumda kazanabilir. Burjuva «ferdiyetçiliği» nin soyut ve aldatıcı açıklamalarına karşı, Marx ve Engels'in toplumla ve toplumda mümkün olan somut «ferdiyetçilik» anlayışlarını bu bölümde açıkladıklarını görüyoruz.

Eserde ele alman bir başka önemli mesele de, felsefenin klâsik anlamda bağımsız bir faaliyet olarak sona ermesi ve ortadan kalkması meselesidir. Kontrol altına alınmış bir toplumda, felsefenin bir ideal olarak gördüğü ama hiçbir zaman gerçekleştirmeyi başaramadığı şeyi, yani, yabancılaşmadan sıyrılmış tutarlı bir insanî hayatı, somut bir şekilde gerçekleştirmek mümkün olacaktır. Felsefe bir araştırma dalı olmak bakımından, yerini bilimsel metod ve görüşlere bırakmak zorunda olduğu gibi, ileri sürdüğü idealler bakımından da bu ideallerin gerçekleşmesi dolayısıyla ortadan kalkmak zorundadır. Bütünsel insanın gerçekleştirilmesi ve yabancılaşmanın kaldırılması, felsefenin ideallerinin ve soyut hayallerinin, **dünya haline gelmesi** ve felsefe olarak ortadan kalkması demektir. Nasıl, dünya soyutlamalar yoluyla felsefe haline gelmişse, felsefe de somutlaşarak dünya haline gelecektir. Eserde, Marx ve Engels'in, ünlü «yabancılaşma» kavramını kesin ve açık bir biçimde ele aldıkları da görülüyor. Metinde ve yazdığımız

notlarda, bu konuyla ilgili geniş bilgi verildiği için burada üzerinde durmuyoruz.

Birinci bölümünü sunduğumuz **Alman İdeolojisi,** 1845 baharı ile 1846 yılı sonu arasında yazılmıştır. Marx, **Ekonomi Politiğin Eleştirilmesine Katkı**'nın (1859) önsözünde şöyle diyor:

«Alman felsefesinin ideolojik görüşü ile bizim görüş tarzımız arasındaki uzlaşmazlığı ortaya koymak için birlikte [Engels'le birlikte] çalışmağa karar verdik; aslında, eski felsefî anlayışımız ile hesaplaşmak kararını vermiştik. Bu amacımız, Hegel - sonrası felsefesinin eleştirmesi şeklinde ortaya çıktı. Yeni şartlar yüzünden, basılamayacağını öğrendiğimiz zaman iki kalın cilt tutan müsveddeler, Westplalie'deki editörde, bir hayli zaman kalmış bulunuyordu. Düşüncelerimizi açık seçikliğe kavuşturmuş ve böylece asıl amacımızı gerçekleştirmiş olduğumuz için, müsveddeleri farelerin kemirici eleştirmesine terketmekte sakınca görmedik.»

Engels, o sırada, Marx'la birlikte yaptıkları çalışmalarından ve gözönünde tuttukları amaçlardan söz ederken şöyle diyor:

«Politik hareketlerin içine adamakıllı girmiştik; özellikle Batı Almanya'da, okumuşlar arasında düşüncelerimizi benimseyen kimseler vardı. Organize haldeki proletarya ile de çeşitli ilişkiler kurmuştuk. Görüşlerimize bilimsel bir temel sağlamamız gerekiyordu; ama, Avrupa ve özellikle Alman proletaryasını da inançlarımıza çekmemiz aynı ölçüde önemliydi.»

Alman İdeolojisi'nin yazılma tarihiyle ilgili olarak da şunları söylüyor:

«1844 yılı yazında, Paris'te Marx'ı ziyaret ettiğim za-

man, bütün teorik konularda tam bir fikir birliği halinde olduğumuz ortaya çıktı. Birlikte çalışmamız işte bu tarihte başlar.1845 baharında, Brükselde buluştuğumuz zaman, Marx, bu temellerden, bir maddeci tarih teorisi çıkarmış bulunuyordu. Bu teori ana çizgileri bakımından tamamlanmıştı. Yeni görüş tarzımızı, teferruatlı bir şekilde ve çeşitli yönlerde işleyip geliştirmeye koyulduk.»

Alman İdeolojisi 1932 yılına kadar yayınlanmamıştır. Marx'ın sağlığında, eserin sadece çok küçük bir bölümü bir dergide çıkmıştır. Müsveddede bazı eksiklerin bulunması ve bölümler arasındaki geçişlerin iyi düzenlenmemiş olması, bu ilgi çekici metnin okunup anlaşılmasını güçleştiren bir başka sebeptir. Çeviride, metnin ve notların içine, köşeli parantezle aldığımız açıklayıcı mahiyette kelime ve cümleler yazarak, bu güçlüğü elimizden geldiğince hafifletmeye çalıştık. Müsveddede Marx ve Engels tarafından üstü çizilmiş olan ve yabancı ülkelerde yapılmış baskıların bir çoğunda yer almayan bölüm ve cümlelerin hepsini çevirdik. Ayrıca, İngilizce ve Fransızca çevirilerin notlarından yararlandık ve yazarların notlarını, sona koyduğumuz (M.E.) rumuzu ile bunlardan ayırdık. Kendi notlarımızı da (Ç) rumuzuyla belirttik. Metne eklenmiş olan başlıkları yada sayıları, köşeli parantez içinde ve Fransızca çeviriye uygun olarak verdik.

İNGİLİZCE ÇEVİRİYİ YAYINLAYANIN ÖNSÖZÜ

Marx ve Engels'in birlikte yazdıkları **Alman İdeolojisi,** bu iki düşünürün, tarihî maddecilik hakkındaki ilk ve en geniş açıklamalarıdır. Gerçi, 1844 ve 1845 yıllarında ayrı ayrı yazdıkları küçük makalelerde, ve yine bu eserden önce birlikte kaleme aldıkları **Kutsal Aile**'de, daha sonra ileri sürecekleri görüşlere raslanmaktadır. Ama, rahat bir işbirliği yapabildikleri yılların ürünü olan bu eser, yani **Alman İdeolojisi,** Hegel'in ve Feuerbach'ın idealist etkilerinden aşağı yukarı tamamen kurtulmuş oldukları sırada kaleme aldıkları bir eserdir. Bu metin, teknik bakımdan kusurlar taşımakla birlikte, Marx ve Engels'in; ekonomik, politik ve fikrî faaliyetler arasındaki ilişkiler hakkındaki düşüncelerinin sistematik bir açıklanışı ve marksizmin eksiksiz olarak ilk defa dile getirilişidir.

Marx ve Engels, bilimsel çalışmalarının ilk yıllarında, Hegel'in yolundan giden ve Genç - Hegelciler diye tanınan bir grup ile ilgi kurmuşlardı. Bu grupun en tanınmış üyeleri arasında, ekonomi ve politika konularında gazetelerde yazılar yazan Arnold Ruge, ilâhiyat okutmanı Bruno Bauer, öğretmen Max Stirner ve dünyadan el etek çekmiş olan Ludwig Feuerbach bulunuyordu. (1)

---

1. Marx ve Engels'in gençlik yıllarındaki fikrî gelişmeleri hakkında şu eserlere bakınız: Franz Mehring: **Karl Marx,** 1936; G. Mayer, **Friedrich Engels,** 1934; S. Hook, **From Hegel to Marx,** 1936; T. A. Jackson, **Dialectics,** 1936; Auguste Cornu, **Karl Marx, l'Homme et l'Oeuvre,** 1934.

Fransa'da patlayan Temmuz ihtilâlinden sonra Prusya'da kendini gösteren gericilik yıllarında, bu gençler, o günkü devleti ve toplumu eleştirmeye koyulmuşlardı. Çünkü onlar, devletin, Mutlak Zihni [Ruhu], Hürriyet ve Adalet fikirlerini varlığında taşıdığını, daha doğrusu bu fikirlerin elle tutulur hale gelmesi demek olduğunu Hegel'den öğrenmişlerdi. Ve bundan dolayı, devletin, gerçekten böyle olmasını istiyorlardı. Yine bundan ötürü, çağlarında kendini kabul ettirmiş yaygın fikirleri inceden inceye eleştirmeden geçiriyorlar ve bu yaygın fikirler yerine doğru fikirler konduğu takdirde, toplumun iyi bir şekilde düzenleneceğini ileri sürüyorlardı. Onların ilk ve en önemli işi, dinin eleştirilmesi olmuştu. Bu arada, Feuerbach, çok ilgi çekici bir sonuca varmış bulunuyordu. Bu filozof, dini, insanoğlunun gerçek menfaatlerinin ters bir görüntüsü ve hayalî bir tatmini olarak açıklıyor ve tanrı yerine bir insan dininin kurulması gerektiğini ileri sürüyordu. Feuerbach'm, **Hıristiyanlığın Özü** adlı eseri, Almanya'nın dışında da etki yapmıştı.

Açıkça yapılan bu eleştirme yüzünden, eleştirmeyi yapanlar baskıya ve zulme uğradı. Bauer, Bonn Üniversitesindeki okutmanlık görevinden uzaklaştırıldı. Grupun önceleri **Halle Yıllığı** ve daha sonra **Alman Yıllığı** adını taşıyan organı, gittikçe daha politik bir tutum almaya başladı. Ama ogünkü kavramları ve kabul edilmiş kural ve hükümleri enine boyuna «eleştiren» bu grupun esas özelliği, reform hareketlerine katılmaması ve kitlelerin eline geçtiği zaman [onlar tarafından benimsendiği zaman], saflıklarını kaybeden fikirlerin dejenere olacağından korkmalarıydı. Fikirler ve halk kitleleri arasında, bir uzlaşmazlığın mevcut olduğunun ileri sürülmesi (bunu özellikle Bauer yapıyordu), mevcut şartların desteklenmesi ile toplumsal reform hareketleri arasında uzlaşmaz bir karşıtlığın ortaya çıkmasına yol açtı. Sonunda, bu grupun üyelerinden bir

çoğu, azılı gericiler haline gelmişlerdi. Feuerbach, politik mücadelelere doğrudan doğruya katılmaktan çekinmiş ve felsefesi de soyut [mücerret] ve etkisiz bir felsefe durumuna düşmüştü. Stirner ise, kendi başına, yapayalnız ve sadece sözde kalan bir muhalefete geçmişti.

Zamanın baskılarına, sadece Marx ve Engels gereken cevabı verebilmişlerdi. 1842 yılında Marx, yeni kurulmuş olan **Rheinische Zeitung** adlı radikal gazetenin yayın müdürlüğünü üzerine aldı. Bu gazetedeki çalışması sırasında, Marx, bir sansür kuvveti olarak devletle karşı karşıya geldi ve Prusya devletinin, sınıflar üstünde yer alan ideal bir varlık olmaktan çok, köylülere ve işçi sınıfına karşı toprak sahibi asilzadeleri tutan bir kuvvet olduğunu anladı. Görevini bırakmak zorunda kalarak 1843 yılında Paris'e gitti. Orada, faal bir işçi sınıfı hareketini içinde taşıyan yeni bir dünya ile yani kapitalist dünya ile karşılaştı. Almanya'daki şartların gelişmemiş olmasının, yani burjuvazinin ve işçi sınıfının gelişmemiş bir durumda bulunmasının, Genç - Hegelcilerin başkaldırmasındaki etkisizliğe nasıl yol açtığını Paris'te anladı.

Bundan ötürü, çağdaş politik durumu açıklayabilmek için 1789 Fransız İhtilâlini incelemeye koyuldu. 1844 yılı başlarında, Ruge ile birlikte, sadece bir çifte sayısı çıkmış olan **Deutsche - Französische Jahrbücher** [Alman - Fransız Yıllığı] adlı bir dergi yayınladı. Bu dergide yer alan iki yazısında, yani **Yahudi Meselesi Üzerine** ve **Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirilmesine Katkı** adlı makalelerinde, sosyalizme karşı beslediği inancı ilk olarak açıkladı. Burada gerçekten de bir inanç sözkonusuydu; çünkü, Marx, işçi sınıfını, «hakikî» insan ilişkilerini gerçekleştirecek ve felsefenin meselelerini çözümleyecek bir araç (vasıta) olarak görüyordu. Bununla birlikte Marx, Feuerbach'ın, **Felsefenin Reformu İçin Muvakkat Tezler** adlı eserinin yardımıyla, fikirler ve toplum arasındaki ilişkileri anlamak konu-

sunda bir hayli yol almıştı. Nitekim, ogünkü mevcut sosyal şartları eleştirecekleri yerde, «felsefenin mevzualarından (postulalarından)» hareket ettikleri; yani hakikat, hürriyet, adalet, v.b., gibi genel fikirlerden hareket ettikleri için, Bauer ve arkadaşlarına hücum ediyordu. Bununla birlikte, modern Alman devletinin bu devletin felsefesi içinde ele alınarak çözümlemeden geçirilebileceğine (tahlil edilebileceğine) de inanıyordu. Çünkü, bu felsefe, hayalî bir şey olmakla birlikte, modern Almanya'nın «rüya tarihi» ydi. Bundan ötürü Marx şu cümleyi yazmaktan çekinmiyordu: «Devrimin kafasında ortaya çıktığı kimse, filozofun ta kendisidir.»

Engels de ayni sonuçlara varmıştı. Manchester'e yapmış olduğu bir iş seyahati sayesinde, Genç - Hegelcilerin soyut dünyasından sıyrılmış ve bu şehirde Chartism'in (1) işçi sınıfı hareketi ile ilişki kurmuştu. Bu gerçek kurtuluş hareketine coşkunlukla katılan Engels, kapitalizmin gelişme sürecini (vetiresini) incelemeye girişmişti. Marx'ın yukarıda sözügeçen makalelerinin yazıldığı sıralarda, Engels de, Almanya'da sosyalizmin, Genç - Hegelciler felsefesinin mantıkî bir sonucu olduğunu ve bu hareketin en umud verici temsilcilerinin okumuşlar arasında bulunduğunu yazıyordu (**The New Moral World**'daki makale, kasım, 1843). Ama, Engels'in o sırada edinmiş olduğu pratik tecrübeler, onu, Marx'tan daha ilerilere götürmüştü. **Deutsche - Französische Jahrbücher**'de yer alan iki makalesinde, kapitalizmi inceliyordu. Carlyle'ın **Geçmiş ve Şimdi** adlı eserini ele alan makalesinde, bu yazarın, sosyal şartları eleştirmesini övüyor ama bu şartların, özel mülkiyetten doğmuş bulunan kaçınılmaz sonuçlar olduğunu söylüyor ve ancak

1. Chartism: İngiltere'de 1830 yıllarında ve daha sonra, emekçilerin haklarını savunan ve sosyal reformlar yapılmasını isteyen siyasî hareket.

sosyalist hareket sayesinde ortadan kalkabileceklerini göremediği için de Carlyle'ı eleştiriyordu. Büyük bir önem taşıyan **Bir Ekonomi Politik Eleştirmesi Taslağı** isimli denemesinde ise, Engels, özel mülkiyetin özünü inceliyor ve bu özel mülkiyetin durmadan büyüyen bir tekel [inhisar] haline gelmesi hakkında ve yine bu özel mülkiyetin çelişkeni olan şey yani işçi sınıfı hakkında bir taslak çiziyordu. Marx ve Engels, aynı sonuçlara ulaşmışlardı, ama bu sonuçlara ulaşma tarzları birbirini tamamlayıcı mahiyetteydi. Özellikle, Engels'in bu denemesi, Marx'a ekonomi üzerinde bütün hayatı boyunca sürecek olan çalışmalarının çıkış noktasını sağlamış oluyordu.

İki düşünür, fikirleri arasındaki yakınlığı farketmişlerdi; Engels'in Marx'a Paris'te yapmış olduğu ziyaret ile 1844 yılı Temmuz ayında dostlukları da başlamış oldu. Daha sonra hiçbir zaman bozulmamış olan sürekli ve samimî bir işbirliğine giriştiler. Bu işbirliğinin ilk ürünü **Kutsal Aile** (1845) adlı eserdir. Bu eserde, ihtilâlci hareketin ve ihtilâlci teorinin ışığında, Genç - Hegelcileri eleştirdiler. Bruno Bauer, Edgar Bauer, Szeliga v.b., gibi yazarların ileri sürdükleri fikirleri bütün ayrıntıları ile ele alıp inceleyen ve reddeden Marx'ın bu eleştirmeleri günümüz bakımından genel olarak pek ilgi çekici değidlir. Ama öte yandan, bu eleştirmeler, Marx'ın sosyal teorilerinin temellerini atarken ne ölçüde dikkatli ve titiz davrandığını göstermesi bakımından büyük önem taşırlar. Marx, burada, ardarda genellemeler yapar. Bu genellemeler onun daha sonra bütün hayatını hasredeceği çalışmaların ana çizgilerini ortaya koymaktadır. Şimdi vereceğimiz bölüm bunu açıkça göstermektedir:

«Proletarya ve zenginlik birbirlerinin karşıtıdırlar [zıddıdırlar]. Bundan ötürü bir bütün teşkil ederler. Her ikisi de, özel mülkiyet dünyasının ortaya koyduğu [oluşturduğu] şeylerdir. Bizi burada ilgilendiren nokta ikisinin

bu karşıtlık içinde almış olduğu özel durumu açıklayabilmektir. Proletaryanın ve zenginliğin, bir bütünün iki yanı olduğunu söylemek kâfi değildir.

«Özel mülkiyet; özel mülkiyet ve zenginlik olarak kendi varlığını muhafaza etmek zorundadır, bundan dolayı, karşıtının varlığını yani proletaryanın varlığını da muhafaza etmek zorundadır. O, sözü geçen karşıtlığın olumlu [pozitif] tarafıdır; kendinde tatmine ulaşmış olan özel mülkiyettir.

«Bunun tersine, proletarya; proletarya olarak kendini ortadan kaldırmak ve bunu yaparken, kendisini belirleyen yani kendisinin proletarya olmasına yol açan karşıtını yani özel mülkiyeti ortadan kaldırmak zorundadır. O, karşıtlığın olumsuz [negatif] tarafıdır; [karşıtlığın] hareket etmesini sağlayan ilkedir; çözülmüş olan ya da çözülmekte olan özel mülkiyettir......

«Demek ki, karşıtlığın içinde, özel mülkiyetin sahibi tutucu [muhafazakâr], proleter ise yıkıcı grupu temsil eder. Özel mülkiyet sahibi karşıtlığın sürüp gitmesine yani muhafaza edilmesine çalışır; proleter ise karşıtlığı yıkmağa çalışır.

«Ekonomik hareketi [gelişmesi] sonunda, özel mülkiyetin kendi çözülme ve dağılmasına doğru ilerlemekte olduğundan şüphe edilemez. Ama bu ilerleyiş, özel mülkiyetin isteğinden ve iradesinden bağımsız olan ve bu iradeyle çelişen bilinçsiz bir gelişmenin; durumun kendisinin belirlediği, yani proletaryanın proletarya **olarak** ortaya çıkarılmasının, fikrî ve bedenî yoksulluğunu farkeden bir yoksulluğun, kendi bilincine varmış olan bir insanlıktan - çıkma halinin (kendi farkında olduğu için durumuna son vermek isteyen insanlık dışı halin) belirlediği [şartlandırdığı] bir gelişmedir. Proletarya, özel mülkiyetin kendi kendine vermiş olduğu, yani proletaryayı ortaya çıkararak kendi hakkında vermiş olduğu hükmü infaz etmektedir. Nitekim,

başkalarının zenginliğini ve proletaryanın yoksulluğunu doğurarak kendisi hakkında hüküm vermiş olan ücretliiş'in vermiş olduğu bu hükmü de ayni şekilde infaz eder. Proletaryanın zafer kazanması, toplumun biricik ve mutlak yanı haline gelmesi demek değildir; çünkü proletarya ancak kendini ve karşıtını ortadan kaldırarak zafer kazanabilir. Proletarya zafer kazandığı zaman, hem kendisi hem de onu şartlandıran karşıtı yani özel mülkiyet ortadan kalkar.» (Bölüm IV)

Marx'm, toplumu ve sosyalist düşünürlerin yazılarını (yukarki bölümde Proudhon ele alınmıştır) incelerken, Hegel'den öğrenmiş olduğu diyalektiğin etkisinde kaldığını bu kadar açıkça gösteren pekaz parça vardır. Marx, proletarya ile özel mülkiyet arasındaki gerçek ilişkileri ve özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasının ne gibi şartları gerektirdiğini (bu görüşlerinde Proudhon'a karşı tavır alıyordu) diyalektik sayesinde rahatça görebilecek durumdaydı.

Kutsal Aile'nin büyük bir kısmı Marx'ın kaleminden çıkmıştı. Bu sırada İngiltere'ye dönmüş olan Engels, **İngiltere'de 1844 yılında Emekçi Sınıfların Durumu** adlı eseri üzerinde çalışıyordu. Bu eser 1845 yılında yayınlandı.

Bu eser, emekçi sınıfların hangi şartlar altında yaşadıklarını açıklaması bakımından olduğu gibi, burjuvazinin ve kapitalist üretim tarzının ne şekilde gelişmekte olduğunu tahlil etmesi, ve bundan dolayı proletaryanın ve sınıf çatışmasının gelişmesini de incelemesi bakımından büyük önem taşıyordu. Engels, bu eserde, Marx'm **Kutsal Aile**'sinden alarak yukarda okurlarımıza sunduğumuz tezlerini, somut [müşahhas] gerçekler açısından ele alarak işleyip geliştiriyor ve Marx'ın kullandığı diyalektik metodu kullanıyordu. Bundan ötürü, Mehring, bu eserin «sosyalizmin temel taşlarından biri» olduğunu söylemişti.

1845 yılı baharında, Engels, Marx'ı sığınmış olduğu

Brüksel'de ziyaret etmiş ve böylece iki düşünür arasındaki en yakın işbirliği dönemi başlamıştı. Her ikisi de kapitalizmin tarihini; iktisatçıların ve sosyalistlerin yazılarını incelemeye girişmişlerdi. Yaz mevsiminde İngiltere'ye gitmişlerdi. Burada, Marx, Chartism'in liderleri ile tanışmış ve İngiliz iktisatçılarının kitaplarını yutarcasına okumaya başlamıştı.

Alman İdeolojisi, işte bu yılların ürünüdür. **1846** yılında tamamlanan bu eser, Feuerbach, Stirner ve «gerçek sosyalistler» ile yapılan bir son hesaplaşma şekli içinde, Marx ve Engels'in dünya görüşlerinin derli toplu bir şekilde açıklanmasını ihtiva etmektedir.

Alman editörlerinin kitabı basmak istemeyişlerinden ötürü, Marx ve Engels hayattayken, **Alman İdeolojisi**'nin ancak son bölümü yayınlanabilmiştir. Eldeki metin, özellikle birinci bölümde yani **Feuerbach'da** bir hayli kusurlu olarak görünmekte ve bundan başka «farelerin kemirici eleştirmesinden» de zarar görmüş bulunmaktadır. Ele aldığı konular bakımından çok geniş olan bu eserde, Marx'ın ve Engels'in tamamen kesin şeklini bulmuş fikirlerini ileri sürdüklerini söyleyemeyiz. Feuerbach hakkında daha sonra yazmış olduğu eserin önsözünde, Engels **Alman İdeolojisi**'nden söz ederken şöyle diyor: (1)

«Kitabın Feuerbach ile ilgili bölümü tamam değil. Bitirilmiş olan parça, sadece maddeci tarih anlayışını kapsıyor ve o sırada ekonomi tarihi hakkındaki bilgilerimizin ne kadar eksik olduğunu ortaya koymakla kalıyor.»

Engels, 14 Temmuz 1893'te Mehring'e yazdığı bir mektupta, Marx'la birlikte kaleme aldıkları ilk eserlerden bir kere daha söz ediyor:

---

1. **L. Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu,** s. 6, Çev: N. Burhan, Sosyal Yayınlar.

«Herşeyden önce, politik, hukukî ve öteki ideolojik tasavvurları ve bu tasavvurların belirlediği aksiyonları temel ekonomik gerçeklerden çıkarsamaya [istidlâle] çalışmıştık. Böyle yapmamız doğruydu. Ama böyle yaptığımız için, muhteva uğruna, formel [şeklî] yanı, [bu tasavvurların ne şekilde teşekkül etmiş olduğu meselesini], ihmal etmiştik.»

Ne var ki, çeşitli kusurlarına rağmen, **Alman İdeolojisi**'nin, tarihi yorumlama bakımından, başka eserlerde kolayca raslanmayan bir çeşitlilik ve zenginlik taşıdığını da unutmamak gerekir.

Alman İdeolojisi, üç ana bölümden meydana gelmiştir: 1. Feuerbach, 2. Leipzig Dinî Meclisi (Bruno Bauer ve Max Stirner), 3. Gerçek Sosyalizm.

Feuerbach adını taşıyan birinci bölüm, bu filozofun fikirlerinin ayrıntılı olarak ele alınıp eleştirilmesini ihtiva eden bir bölüm değildir. Daha çok, Marx ve Engels'in felsefe problemleri hakkındaki açıklamalarını ihtiva eden ve özellikle her çeşit düşüncenin ve tarihin şartlarının neler olduğu hakkındaki fikirlerinin açıklanmasıyla başlayan bir bölümdür. Genel bir giriş niteliği taşır:

«Düşüncemize başlangıç noktası ödevini gören temel - düşünceler [öncüller - mukaddemler — ön - şartlar], dogmalar yada keyfî temeller değildir... gerçek fertlerdir, bu gerçek fertlerin faaliyetleridir ve içinde yaşadıkları maddî [ekonomik] şartlardır.»

Marx ve Engels, burada, insan toplumlarının gelişmesinin bir taslağını çizerler. Bu gelişmeyi de, temel bakımdan, işbölümü sayesinde yani özel mülkiyetin gelişmesi sayesinde ortaya çıkan «maddî üretim» in tarihi olarak görürler. Ayrıca, ekonomik kuvvetler ile politik, hukukî ve teorik formlar (şekiller) arasındaki ilişkileri incelerler ve sonunda komünist toplumda insan ilişkilerinin ne gibi özel-

likler taşıyacağını kaba hatlar halinde belirtirler. Burada ileri sürdükleri görüşlerin ve açıklamaların çoğu, daha sonraki eserlerinde, **Manifesto**'da, **Ekonomik Politiğin Eleştirilmesi**'nde, **Kapital**'de, **Anti - Duhring**'de v.b., benzer şekilde tekrar edilmiştir.

R. PASCAL

ÖNSÖZ

İnsanlar bugüne kadar, kendi haklarında; ne oldukları ya da ne olmaları gerektiği hakkında her zaman yanlış fikirlere kapılmışlardır. Aralarındaki ilişkileri; Tanrı hakkında, normal insan ve başkaları hakkında besledikleri fikirlere uygun olarak düzenlemişlerdir. Zihinlerinin ürünleri olan bu fikir ve tasavvurlar onları hâkimiyetleri altına alacak kadar güçlenmiştir. İnsanlar, yaratıcı oldukları halde, kendi yarattıklarına boyun eğmişlerdir. Öyleyse insanları, boyunduruğu altında inledikleri bu kuruntulardan, fikirlerden, dogmalardan, hayalî varlıklardan kurtaralım! Bu fikir baskısına karşı ayaklanalım! Kimi, insanın özüne tekabül eden düşünceleri, bu kuruntuların yerine koymasını öğretelim onlara diyor; kimi de, bu kuruntulara karşı eleştirici bir tavır takınmalarını öğretelim diyor; bir başkası da, bu kuruntuları kafalarından çıkarıp atmalarını öğretelim diye öğüt veriyor (1); o zaman, bugünkü gerçeklik [réalité] ortadan kalkar, diyorlar.

Bu çocuksu ve mâsum rüyalar, Genç - Hegelcilerin bugünkü felsefesinin çekirdeğini teşkil eder. Ve bu felsefe, Almanya'da okur kitlesi tarafından korkuyla karışık bir saygıyla karşılanmakla kalmamış aynı zamanda bizzat bu Felsefî Kahramanlar (2) tarafından, bütün dünya için

1. Marx, sırasıyla Feuerbach'ın, Bruno Bauer'in ve Stirner'in felsefî anlayışlarını kastediyor.

2. Birinci notta sözü geçen filozoflar kastediliyor.

korkunç bir devrim tehlikesi taşıyan öldürücü bir kuvvet olarak büyük bir ciddiyetle takdim edilmiştir. Kendilerini kurt sanan ve kurt sanılan bu kuzuların ne idüğünü ortaya çıkarmak; meleyişlerinin sadece Alman burjuvalarının görüş ve anlayışlarının felsefî bir dille tekrarından başka şey olmadığını göstermek ve bu felsefe şarihlerinin (1) atıp - tutmalarının, Alman gerçeğinin zavallılığını dile getirmekten başka bir anlam taşımadığını açıklamak, bu eserin birinci cildinin amacıdır. Alman halkının pek hoşlandığı rüya dolu mahmurluğa uygun düşen ve gölgelerle yapılan bu savaşı gülünç hale sokmak ve küçük düşürmek de bu cildin amacıdır.

Bir zamanlar adamcağızm biri, insanların suya düşüp boğulmalarının sadece, **ağırlık fikri**'ni kafalarından çıkarıp atamayışlarmdan ileri geldiğine inanmıştı. Üstâda göre, insanlar; dinî bir düşünce, bir batıl inanç olduğunu söyleyip bu fikirden yakalarını sıyırmış olsalardı, boğulmak tehlikesi denilen şeyden yakalarını ebediyen sıyırabilirlerdi. Adamcağız, istatistiklerin kendisine kötü sonuçları hakkında binlerce örnek verdiği bu ağırlık kuruntusundan kurtulmak için hayatı boyunca çabaladı durdu. İşte bu safdil kişi, bugünkü devrimci (2) Alman filozoflarının en iyi örneğiydi. (3)

---

1. Marx, «şarih» yani «şerh eden» sözünü burada küçültücü anlamda kullanıyor. (Ç)

2. Marx, burada «devrimci» kelimesini, kendilerini devrimci olarak gören ve böyle gösteren ama aslında devrimcilikle ilgileri olmayan Yeni - Hegelcileri yermek için alaycı bir anlamda kullanıyor. (Ç)

3. [Müsveddede üzeri çizilmiş olan bölüm:] Alman idealizmini bütün öteki halkların ideolojisinden ayırd eden kendine has hiçbir özellik yoktur. Öteki halkların ideolojileri de, dünyaya fikirlerin hâkim olduğunu, fikirlerin ve kavramların belirleyici ilkeler olduklarını, belli fikirlerin ancak filozofların anlayabilecekleri maddî dünyanın sırlarını teşkil ettiklerini ileri sürerler.

Hegel, pozitif idealizmi son noktasına ulaştırmıştır. Onun bakış açısından, bütün maddî dünya bir fikirler dünyası ve bütün tarih, bir fikirler tarihi haline dönüşmekle kalmamıştır. Hegel, fikir olaylarını tesbitle yetinmez, üretim fiilini [işini] analiz etmeye de çalışır.

İçine daldıkları rüya âleminden sıyrılmaları için dürtüldükleri zaman, Alman filozofları, fikirler dünyasına karşı gelirler, onların [. . .] gerçek fiz[ik] dünyanın tasavvuru...

Alman eleştiricileri, fikirlerin, tasavvurların, kavramların, bugüne kadar gerçek insanları hâkimiyetleri altına almış ve belirlemiş olduklarını, ve gerçek dünyanın, fikir dünyasının bir ürünü olduğunu ileri sürerler. Bugüne kadar bu durum böyle sürüp gitti, ama bundan sonra değişecek, [derler]. Bu eleştirmeciler, sabit fikirleri altında ezilip yok olabileceğini düşündükleri, insanlar dünyasını kurtarmak amacıyla ileri sürdükleri değişik yollar bakımından birbirlerinden ayrılırlar; ayrıca, sabit fikir dedikleri şey konusunda değişik anlayışları olduğu için de birbirlerinden farklıdırlar; fikirlerin hâkimiyetine inanmaları ortak noktalarıdır: eleştirici muhakemelerinin [usa vurmalarının] mevcut düzeni sona erdireceğine inanmaları da ortak noktalarıdır; ne var ki, kimisi, ferdî düşüncesinin bu sonucu elde etmeye yeterli olduğunu sanır, kimisi de bütün insanların bilincini kendi görüş tarzına çekmek ve kazanmak ister.

Gerçek dünyanın, fikir dünyasının ürünü olduğuna inanmak, fikir dünyasının [. . .]

Kendi dünyaları haline gelmiş olan Hegel'in fikirler dünyası dolayısıyla yollarını şaşırmış olan Alman filozofları; düşüncelerin, tasavvurların ve kavramların hâkimiyetine karşı çıkarlar; onlara göre, yani Hegel'in **ham hayali**'ne göre, bu tasavvurlar ve kavramlar, gerçek dünyayı belirlemiş, baskı altında tutmuş ve yaratmışlardır. Alman filozofları, bir protesto çekip mahvolur giderler [. . .]

Hegel'in sisteminde, insanların gerçek hayatını, maddî dünyalarını ve gerçek ilişkilerini [münasebetlerini] fikirler, düşünceler ve kavramlar ortaya koymuştur [yaratmıştır]. Hegel'in bu yaramaz öğrencileri, bu temel düşünceyi ondan ödünç almışlardır [. . .]

FEUERBACH

Maddeci Görüş İle İdealist Görüş Arasındaki Karşıtlık

[GİRİŞ]

Bazı Alman ideologlarına inanacak olursak, Almanya'da şu son yıllarda şimdiye kadar görülmemiş büyük değişiklikler olmuş. Strauss (1) ile başlayan çözülme ve dağılma, yani Hegel felsefesinin çözülme ve dağılması, genel bir kokuşma ve çürüme haline dönmüş; «geçmişin bütün kuvvetleri» de bu çürümenin içine sürüklenmiş. Bu evrensel kargaşada, güçlü imparatorluklar kurulup hemen batmış; kahramanlar daha güçlü ve gözüpek başka kahramanlar tarafından karanlıklara itilmeden önce bir görünüp bir kaybolmuşlar. Yanında, Büyük Fransız Devrimi'nin çocuk oyuncağı gibi kaldığı bir devrimmiş bu; dünya çapındaki bu çatışmayla kıyaslansa, **Diadoqu**e'lar (2) savaşının sözü bile edilemezmiş. İlkeler birbirinin yerini almış; düşünce kahramanları görülmemiş bir süratle birbirlerini tepelemişler ve üç yıl içinde yani 1842 ile 1845 ara-

---

1. **İsa'nın Hayatı** adlı eseriyle ün yapmış olan David Friedrich Strauss (1808 - 1874).

2. Büyük İskender'in ölümünden sonra iktidarı ele geçirmek için korkunç bir mücadeleye girişen komutanlar. Bu mücadele sonunda, İskender'in kurduğu imparatorluk küçük devletler halinde parçalandı.

sında, Almanya'da, başka yerlerde üçyüz yılda yapılandan daha fazla temizlik yapılmış.

Bütün bunlar da saf düşünce (1) alanında olup bitmiş.

İncelediğimiz konunun ilgi çekici olduğundan şüphe edilemez. Bu konu, mutlak zihnin (2) çözülüp dağılması olayıdır. Son hayat kıvılcımı da uçup gidince bu **caput mortuum**'u (3) teşkil eden unsurlar çözülüp dağılmaya başlamış ve yeni terkipler doğurup yeni cevherler teşkil etmişlerdi. O zamana kadar mutlak zihni sömürerek yaşamış olan felsefe sanayicileri bu yeni terkiplere el atmakta gecikmemişlerdi. Ve böylece, herbiri, payına düşmüş olan parçayı satmak için görülmemiş bir çaba göstermeye koyulmuştu. Ama bu durum, ortaya rekabetin çıkmasına yol açtı. Başlangıçta, rekabet, epey ciddî ve burjuvaca yapıldı. Ama, daha sonra, Alman pazarı iyice tıkanıp satılması gereken bu malları, harcanan bütün çabaya rağmen dünya piyasasına sürmek de mümkün olmayınca, Almanya'da her zaman görüldüğü gibi, sahte ve taklit imalâtta bulunmak, malın kalitesini düşürmek, gerekli ham madde yerine başkasını kullanmak, sahte etiket koymak, düzmece

---

1. Duyuların bize tanıttığı gerçeklerle, dış dünya ve gerçeklikle ilintisi olmayan soyut (mücerret) düşünce ve kavramlar. (Ç)

2. «Mutlak Zihin» ya da «Mutlak Ruh», Hegel felsefesinin temel ilkesidir. Hegel'e göre, tabiat, tarih, toplum ve insan dünyası, tabiat - üstü manevî bir ilke olan «Mutlak Zihin» in gelişip açılarak çeşitli şekiller içinde ortaya çıkmasından, çeşitli şekillere bürünmesinden başka şey değildir. «Mutlak Zihin», Hegel felsefesinin aracılığı ile insanoğlunda kendi kendini bilip tanır, yani, «kendinin bilinci» ne ulaşır. Hegel felsefesi ve «Mutlak Zihin» için bakınız: S. Hilâv, **Diyalektik Düşüncenin Tarihi,** s. 86 - 112, Sosyal Yayınlar; Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi,** s. 368 - 477, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1961. (Ç)

3. Kimya biliminde, bir damıtmadan sonra geride kalan tortuyu ifade etmek için kullanılan terim. Burada, «geri kalan şeyler», «tortular» anlamına geliyor.

satışlar yapmak, hatır senedi kullanmak ve hiçbir gerçek temeli olmayan bir kredi sistemi uygulamak gibi yollara başvurularak, iş çığrından çıkarıldı. Bu rekabet, bugün bize, en olağanüstü sonuçlar ve başarılar sağlamış bir tarihî devrim olarak tanıtılmak istenen ve övülen şiddetli bir mücadeleye yol açtı.

Namuslu Alman burjuvasının bile millî bir gurura kapılmasına yol açan bu felsefe şarlatanlığının gerçek değerini ortaya çıkarmak; bütün bu Genç - Hegelci akımın zavallılığını ve darkafalılığını gözler önüne sermek ve özellikle, bu kahramanlarm gerçekten yaptıkları işler ile bu işler hakkında kurdukları ve benimsedikleri hayaller arasındaki hem gülünç hem acıklı karşıtlığı açıklamak için bütün bu gürültü patırtıyı, Almanya'nın dışından bakarak ele almamız gerekli oluyor. (1)

A. GENEL OLARAK İDEOLOJİ VE ÖZEL OLARAK ALMAN İDEOLOJİSİ

Alman eleştirmesi, gösterdiği son çabalarda bile, felsefe alanından dışarı çıkmadı. Genel felsefî temellerini incelemiye yanaşmıyan bu eleştirmenin ortaya atmış olduğu soruların hepsi de belirli bir felsefenin zemininden yani Hegel'in sisteminden fışkırmışlardır. Onların sadece ver-

1. [Müsveddede, üstü çizilmiş bölüm:] Bu hareketin çeşitli temsilcilerini tek tek ele alıp eleştirmeden önce, bazı genel mütalâalar ileri sürerek işe başlamamız işte bundan ötürüdür. (Bu mütalâalar, bizim eleştirmemizin görüş açısını bütün özellikleri ile ortaya koyacaktır. Ayrıca, bu mütalâalar daha sonra tek tek fertleri ele alarak yapacağımız eleştirmeleri kavramak ve temellere oturtmak bakımından da gereklidir. Mütalâalarımızı özellikle **Feuerbach**'a yöneltiyorsak, bunun sebebi, sadece bu filozofun, hiç olmazsa belli bir fikrî gelişmeyi temsil edebilmiş olmasıdır; Feuerbach'ın, yazıları ciddî bir şekilde ele alınmaya ve eleştirilmeye değer bir düşünür ol-

dikleri cevaplarda değil sordukları sorularda bile aldatıcı bir yan vardı. Bu modern eleştirmecilerden hiçbirinin, Hegel sistemini bir bütün olarak ele alıp eleştirmediği halde, Hegel'i aşıp geçmiş olduğunu iddia etmesinin sebebi Hegel felsefesine dayanmış olmalarıdır. Hegel'e ve birbirlerine karşı yaptıkları kalem tartışmaları şundan ibarettir: her eleştirmeci, Hegel'in sisteminin bir yanını (veçhesini) bütününden ayırır ve hem bu sistemin tümüne karşı hem de ötekilerin ayırıp aldıkları veçhelere karşı kullanır. Başlangıçta, Cevher ya da Kendinin - Bilinci gibi, Hegel felsefesinin, saf ve tahrif edilmemiş kategorilerini seçip kullanarak işe başlamışlardı; Cins, Biricik, İnsan, v.b., gibi bu dünya ile daha fazla ilintisi bulunan terimler kullanarak daha sonraları bu kategorilere saygısızlık ettiler.

Strauss'dan Stirner'e kadar bütün Alman eleştirici felsefesi **dinî** tasavvurların [görüşlerin] eleştirilmesinden iba-

---

masıdır.) Bu açıklamalarımız, hepsinin dayandığı ideolojik fikrî temelleri [ön - kanaatleri] açığa vuracaktır.

1. Genel Olarak İdeoloji ve Özellikle Alman Felsefesi.

Biz sadece bir tek bilim, yani tarihin bilimini kabul ediyoruz. Tarih, iki veçheden [yönden] incelenebilir. Tarih, tabiatın tarihi ve insanların tarihi olarak iki bölüme ayrılabilir. Ama iki veçhe [yön], aslında birbirinden ayrılması kabil olmayan şeylerdir; insanlar mevcut olalıberi, onların tarihleri ile tabiatın tarihi, birbirlerini karşılıklı olarak şartlandırmışlardır. Tabiat bilimi denince anlaşılan şey, yani tabiatın tarihi, bizi burada ilgilendirmiyor; buna karşılık, insanların tarihi üzerinde inceden inceye durmamız gerekiyor: gerçekten de, hemen her ideoloji, bu tarihle ilgili yanlış [yanıltıcı, sahte, gerçeğe uymayan] bir görüşten ibarettir; ya da, tarihi tamamen bir yana atmaktan başka şey değildir.

[Üstü çizilmiş olan bölümlerde, bu çizme işareti yukardan aşağıya yapılmıştır. Parantez içine aldığımız bölümler ise yatay çizilerek işaretlenmişlerdir.]

rettir. (1) Eleştirmeciler, gerçek dini ve teolojiyi [ilâhiyatı] ele alarak işe başlamışlardı. Dinî bilinç [şuur] ya da dinî tasavvur [görüş] dedikleri zaman kastettikleri şey de zamanla değişikliğe uğramıştır. Gerçekleştirdikleri gelişme ve ilerleme de, büyük çapta etkili oldukları ileri sürülen metafizik, politik, hukukî ve ahlâkî tasavvurları, dinî ve teolojik tasavvurlara tâbi kılmaktan başka şey değildi. Ayni şekilde, bu eleştirmeciler, politik, hukukî ve ahlâkî bilincin aslında dinî ve teolojik bir bilinç olduğunu ve politik, hukukî ve ahlâkî insanın yani son tahlilde «insan» ın dinî insan olduğunu ileri sürüyorlardı. Dinin baskısı ve hâkimiyeti bir ilke olarak ortaya atılmıştı. Ve yavaş yavaş, baskı ve hâkimiyet özelliği taşıyan her ilişkinin [münasebetin], dinî bir ilişki olduğunu söylemişler ve bu ilişkiyi bir ibadet [meselâ] hukuka ibadet yada Devlete ibadet şekline v.b. sokmuşlardı. Dogmalardan ve dinî inançlardan başka bir şey mevcut değildi sanki. Böylece, dünya, gittikçe daha geniş bir ölçüde kutsallaştırılmış ve bu durum bizim Aziz Max'ın (2) dünyayı toptan kutsallaştırarak ebediyyen ortadan kaldırması ile sonuçlanmıştı.

Eski - Hegelciler, Hegel mantığının kategorilerinden birine indirgedikleri [irca ettikleri] zaman, herhangi bir şeyi hemen kavrıyorlardı. Genç - Hegelciler ise, yerine dinî tasavvurlar koymak ya da teolojik olduğunu söylemek

---

1. [Müsveddede üstü çizilmiş bölüm:] . . . bu felsefî eleştirme, dünyanın mutlak kurtarıcısı olmak iddiasındaydı; dünyayı bütün kötülüklerden kurtaracağını ileri sürüyordu. Bu filozoflar, tiksinmelerine yol açan herşeyin en son sebebinin din olduğunu, en büyük düşmanın dinde bulunduğunu sanıyorlar ve dini, bu görüş açısından ele alıyorlardı.

2. Marx, maddî ilişkileri ve gerçekleri manevî varlıklar olarak gören Max Stirner ile alay etmek için «Aziz Max» sözünü kullanıyor. Nitekim ayni şekilde, Bruno Bauer ile de «Aziz Bruno» diyerek alay ediyor.

yoluyla her şeyi **eleştiriyorlar.** Eski - Hegelciler de Genç - Hegelciler de, çevremizdeki dünyada, aklın, kavramların ve Evrensel'in hüküm sürdüğüne inanmak konusunda birleşiyorlar. Aralarındaki tek fark, bir grubun, hâkimiyet ve baskıyı bir zorbalık olarak görüp bu haksızlığa karşı mücadele etmesi, öteki grubun ise bunu meşru bir şey olarak övmesi ve yüceltmesidir.

Genç - Hegelciler, tasavvurlara, idelere, kavramlara yani kısaca söylemek gerekirse bilincin ürünlerine bağımsızlık tanımışlar ve bunları insanoğlunun vurulmuş olduğu gerçek zincirler olarak görmüşlerdi; (Nitekim, Eski - Hegelciler de bunların, insan toplumunun gerçek kısıtlamaları ve ayakbağları olduğunu söylemişlerdi.) Bundan ötürü, Genç - Hegelcilerin, sadece, bilincin bu kuruntuları ile mücadele etmeleri gerekiyordu. Genç - Hegelciler, insanlar - arası ilişkilerin, insanların yaptıklarının, kısıtlanışlarının ve köleliklerinin, insanların bilinçlerinden doğmuş olduğunu sanıyorlardı. Bu sanılarına uygun olarak, insanlara, bugünkü bilinçlerini, insanî, eleştirici yada benci (1) bir bilinç ile değiş - tokuş etmelerini ve böylece içinde bulundukları kısıtlamaları ve sınırlamaları yıkmalarını salık veriyorlar. Bilincin bu şekilde değişikliğe uğratılmasını istemek gerçeği başka bir şekilde yorumlamak demektir; yani gerçeği başka bir yorum sayesinde kabul etmek demektir.

Genç - Hegelciler, «dünyayı altüst ettiğini» ileri sürdükleri tantanalı beyanlarına rağmen, birer koyu muhafazakârdırlar. Bu Hegelcilerin en gençleri, sadece «tumturaklı sözlere» [frazeolojiye] karşı mücadele ettiklerini söylerken, yaptıkları işi en mükemmel şekilde dile getiren sözü bulmuş oluyorlardı. Yalnız, bu tumturaklı sözlere karşı,

1. «İnsanî» Feuerbach'ın, «eleştirici» Bauer'in, «benci» de Stirner'in ileri sürdükleri sloganlardır.

kendilerinin de tumturaklı bir söz söylemekten başka iş yapmadıklarını ve dünya hakkındaki tumturaklı sözlerle mücadele ederken, varolan gerçek dünya ile asla mücadele etmiş olmadıklarını unutuyorlar. Bu felsefî eleştirmenin ortaya koyabildiği bir iki sonuç (bu sonuçlar da dar bir görüş açısından ortaya konulmuştur), din tarihi konusunda Hıristiyanlık hakkında ileri sürdüğü bir kaç açıklamadan ibarettir; bütün öteki sözleri, bu önemsiz açıklamalar sayesinde tarihî önemi olan buluşlar ortaya atmış oldukları hakkındaki iddialarının yeni kıyafetlere sokularak süslenmesinden başka bir şey değildir.

Alman felsefesi ile Alman gerçeği [réalité'si] arasında ve yaptıkları eleştirme ile içinde bulundukları maddî çevre arasında ne gibi bir bağlantı bulunduğunu sormak, bu filozoflardan hiç birinin aklına gelmemişti.

Düşüncemize hareket noktası olarak seçtiğimiz temel düşünceler [öncüler - mukaddemler], dogmalar ya da keyfî temeller değildir; ancak hayalgücünde soyutlamaya uğratılabilecek olan gerçek temellerdir. Bu temeller, gerçek fertlerdir, bu fertlerin faaliyetleridir ve içinde yaşadıkları maddî [ekonomik] şartlardır; hem hazır olarak buldukları hem de kendi faaliyetlerinden doğan maddî şartlardır. Demek ki, bu temelleri tam anlamıyla ampirik bir açıdan [ele alıp incelememiz] ve doğrulamamız [tahkik etmemiz] mümkündür.

Her türlü insan tarihinin ilk şartı, şüphesiz ki, canlı insan varlıklarının mevcut oluşudur. (1) Demek ki, gözönünde tutulacak ilk durum, bu fertlerin fizik yapısı ve bu-

1. [Müsveddede üstü çizilmiş cümle:] Bu fertlerin yapmış olduğu ve onları hayvanlardan ayırd eden ilk [tarihî] fiil [ilk iş] düşünmeleri değil, **yaşayabilmelerini sağlayan araçları üretmeleri**'dir.

nun sonucu olarak fertlerle tabiat arasında ortaya çıkan ilişkilerdir [münasebetlerdir]. Burada, insanoğlunun fizik yapısı hakkında olduğu gibi, insanların hazır olarak buldukları tabiî şartlar yani dağlarla, sularla, iklimle ve toprakla ilgili şartlar hakkında da derin bir incelemeye girişemiyeceğimiz besbellidir. (1) Her tarih, bu temellerden ve bu temellerin insan faaliyeti tarafından zaman boyunca değişikliğe uğratılmasından hareket etmek zorundadır.

İnsanları, bilinç, din ya da başka herhangi bir şey bakımından hayvanlardan ayırd etmek kabildir. İnsanların kendileri ise, yaşamalarını sağlayan araçları **üretmeğe** başladıkları andan itibaren kendilerini hayvanlardan ayırd etmeye başlamışlardır. Yaşama [geçim] araçlarını üretmek suretiyle, insanlar, maddî hayatlarını da dolaylı olarak yaratırlar.

İnsanların yaşama araçlarını üretme üslûpları, daha önce hazır buldukları ve yeniden üretmek zorunda kaldıkları yaşama şartlarının mahiyetine bağlıdır. Bu üretim tarzını sadece, fertlerin fizik varlığının yeniden üretilmesi olarak görmemek gerekir. Bu üretim tarzı, daha çok, bu fertlerin faaliyetlerinin belirli bir tarzıdır; hayatlarını dile getirişlerinin [izhar edişlerinin] belirli bir tarzıdır; belirli bir **hayat tarzıdır.** İnsanların hayatlarını dile getiriş üslûpları onların ne olduklarını şaşmaz bir şekilde gösterir.

Demek ki insanların şöyle yada böyle oluşları üretimin şöyle yada böyle oluşuna tıpatıp uyar; ürettikleri **şeye** uyduğu gibi bu şeyi üretiş **üslûplarına** da uyar. Öyleyse, fertlerin ne oldukları onların üretimlerinin maddî şartlarına bağlıdır.

---

1. [Çizilmiş cümle:] İmdi, bu durum, kaynağını tabiattan alan organizasyonu; insanların ilkel organizasyonunu, ve özellikle, aralarındaki ırk farklarını şartlandırmakla kalmaz, aynı şekilde, bu insanların, bugünkü çağa kadar gösterdikleri bütün gelişmeyi yada gelişmemeyi de şartlandırır [belirler - tayin eder.]

Bu üretim ancak **nüfusun artışıyla** ortaya çıkar. Bu ise, fertler arasında ekonomik ilişkilerin (1) daha önceden varolmasını gerektirir. Bu ekonomik ilişkilerin formu ise üretim tarafından belirlenir.

Çeşitli milletlerin arasındaki ilişkiler bu milletlerin herbirinin üretim güçleri, işbölümü ve iç ekonomik ilişkileri bakımından erişmiş olduğu gelişme safhasına bağlı olarak değişiklik gösterirler. Bu, evrensel olarak kabul edilmiş bir ilkedir. Ne var ki, sadece bir milletin öteki milletlerle olan ilişkileri değil, bu milletin bütün iç yapısı da iç ve dış ekonomik ilişkileri ile üretiminin varmış olduğu gelişme düzeyine bağlıdır. Bir milletin üretim güçlerinin hangi ölçüde gelişmiş olduğunu bu millet içindeki işbölümünün erişmiş olduğu gelişme derecesine baktığımız zaman açıkça görürüz. O güne kadar bilinen üretici güçlerin sadece nicelik [kemiyet] bakımmdan göstermiş olduğu basit bir artış değilse (toprakların daha geniş miktarda ekilebilir hale getirilmesi gibi), ortaya çıkan her yeni üretici

---

1. Marx'ın burada kullandığı **Verkehr** kelimesini «ekonomik ilişik» ya da «ilişkiler» sözüyle karşılamayı uygun gördük. Bu kelime, aslında, «bağlantı», «ilinti», «temas» anlamına gelmektedir. Ama söz konusu olan «bağlantı», «ilinti» ya da «temas» lar ticarî «bağlantı», «ilinti» ve «temas» lardır. Nitekim Marx, aynı kelimeyi, Annenkov'a yazdığı mektupta, geniş anlamıyla «ticaret» kelimesiyle karşılıyor. Demek ki Marx'ın asıl kastettiği anlam, «ekonomik ihtiyaçlara dayanan bağıntılar, ilintiler ve temaslar» dır, yani «ekonomik ilişkiler» dir. Nitekim, daha sonra, **Verkehrsform**, **Verkehrsverhaltnisse** kelimelerini kullanıyor. Bu kelimeleri kullanırken, ilerde **Produktionsverhältnisse** yani «üretim ilişkileri» [istihsal münasebetleri] sözüyle açıkladığı gerçeği dile getirmek istiyor. Bu bakımdan, **Verkehr** kelimesinin **Alman İdeolojisi**'nde kullanılırken genel olarak ekonomik ihtiyaçlara dayanan ilişkiler yani «ekonomik ilişkiler» anlamına geldiğini düşündüğümüz için, bu sonuncu deyişi kullanmayı uygun bulduk. (Ç)

güç, işbölümünün bir adım daha ilerlemesi sonucunu doğurur.

Bir milletin kendi içindeki işbölümü, önce sanayi ve ticaret faaliyetinin tarım faaliyetinden ayrılmasına ve bunun sonucu olarak **şehir** ile **kır'**ın [köyün] birbirinden ayrılmasına ve menfaatlerinin çatışmasına yol açar. İşbölümünün daha sonraki gelişmesi ise ticaret faaliyetinin sanayi faaliyetinden ayrılması sonucunu doğurmuştur. Aynı zamanda, bu çeşitli kolların içinde işbölümünün ortaya çıkmasından ötürü, belirli işleri görmek amacıyla, bu kollar içinde işbirliğinde bulunan fertlerin, bölükler [gruplar] halinde ayrılmaya [farklılaşmaya] başladıkları görülür. Bu farklılaşmış bölüklerin birbirleri karşısındaki durumu, tarım, sanayi ve ticarette hüküm süren faaliyetlerin [çalışmanın] yürütülme tarzı [ataerkillik, kölecilik, zümre hâkimiyeti ve sınıflar] tarafından belirlenir. Çeşitli milletler arasındaki ekonomik ilişkiler [münasebetler] daha da gelişmişse, aynı ilintilerin ve bağlantıların ortaya çıktığı görülür.

İşbölümünde görülen farklı gelişme düzeyleri [seviyeleri, merhaleleri], farklı mülkiyet biçimlerini temsil eder. Başka bir deyişle, işbölümünün eriştiği her yeni düzey, ayni zamanda, maddeye, âlete ve emeğin ürününe nisbetle, fertler arasında ortaya çıkan ilişkileri belirler.

Mülkiyetin ilk şekli aşiret mülkiyetidir. (1) Bu mülkiyet şekli bir halkın, avcılık, balıkçılk, hayvancılık ve en ilerlemiş durumda ise tarım yaparak geçindiği gelişmemiş

---

1. Marx'ın bu satırları yazdığı sırada, «aşiret» ve «klan» kavramlarına büyük önem veriliyordu. L.H. Morgan'ın 1877'de yayınlanan ve ilkel toplukları ele alan eserinde, «gens» (urun) ve «klan» kavramları farklı ve açık bir şekilde ortaya konmuştur. Nitekim Engels, **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** 1884 [Bakınız; Sol Yayınlar, 1967, çeviren: Kenan Somer] isimli eserinde Morgan'ın varmış olduğu sonuçlardan yararlanmıştır (Ç)

bir üretim düzeyine tekabül eder. Tarımın yapılabilmesi için işlenmemiş geniş toprakların bulunması gereklidir. Bu düzeyde, işbölümü henüz pek az gelişmiştir ve ailenin sağladığı tabiî işbölümünün daha fazla gelişmesinden ibarettir. Demek ki toplumsal yapı, ailenin genişlemesi olayının sınırları içinde kalır: ataerkil [pederşâhî] aşiret reisleri, bunların altında aşiret üyeleri ve nihayet köleler. Aile içindeki gizli kölelik, hem nüfusun ve ihtiyaçların artması ile hem de dış ilintilerin yani savaşın olduğu kadar trampanın da genişlemesi ile yavaş yavaş gelişir.

Mülkiyetin ikinci şekli antikitede rasladığımız komün mülkiyeti ve Devlet mülkiyetidir. Bu mülkiyet, bir çok aşiretin sözleşme ya da fetih youlyla bir **şehir** halinde birleşmesinden doğar ve kölelik bu şekil içinde de varolmaya devam eder. Komün mülkiyetinin yanı sıra, önce menkul ve daha sonra gayri menkul özel mülkiyetin geliştiği görülür. Ama özel mülkiyet, burada, komün mülkiyetinin buyruğunda bulunan anormal bir mülkiyet şeklidir. Hür vatandaşların, çalışan köleler üzerindeki iktidarları, ortaklaşa [kollektif] bir iktidardır ve bundan ötürü hür vatandaşlar komün mülkiyetine bağlı durumdadırlar. Köleler karşısında, bu tabiî (1) birleşme halini muhafaza etmek zorunda olan faal vatandaşların topluluğa dayanan özel mülkiyetidir bu. Bundan dolayı, komün mülkiyetine daya-

1. Marx, **Naturwüchsig** [Tabiî olarak büyüyen, gelişen; tabiî] kelimesini, kimi zaman birbirini tutmayan anlamlarda kullanır. Bu kelime, **Alman İdeolojisi**'nde, kimi zaman, işbölümünün «tabiî kabiliyetler» ile yani, fizik kuvvet, ihtiyaçlar ve tesadüfler ile belirlendiği [tayin edildiği] kapitalizm - öncesi ekonomik gelişmeyi öteki gelişmelerden ayırd etmek için; kimi zaman, «tabiî» sermayeden söz edilirken kullanılır. «Tabiî» sermaye, emeğe ve lonca üyesine babadan - oğula geçerek kalan, çevreye bağlı olan sermayedir. Bu bakımdan, «tabiî sermaye», modern kapitalistin, herhangi bir şeye bağlı olmayan ve para şeklinde dile gelebilen menkul sermayesine taban tabana zıt olan sermaye şeklidir. Ama aynı ke-

nan toplumun bütün yapısı ve onunla birlikte halkın iktidarı, gayri menkul mülkiyetin geliştiği ölçüde ortadan kalkmaktadır. İşbölümü daha gelişmiş haldedir. Burada, şehir ile kır arasındaki karşıtlığın ortaya çıkmış bulunduğunu ve daha sonra şehirlerin menfaatlerini temsil eden Devletler ile kırların menfaatini temsil eden devletler arasındaki karşıtlığın belirdiğini ve şehirlerin içlerinde deniz ticareti ile sanayi arasında çatışma [zıtlık] doğduğunu görüyoruz. Hür vatandaşlar ile köleler arasındaki sınıf ilişkileri tam anlamıyla gelişmiş bulunmaktadır.

Fetih olayları, ileri sürülen bu tarih anlayışı ile çelişme halinde bulunuyormuş gibi görünmektedir. Bugüne kadar, zorbalık, savaş, talan, haydutluk v.b., tarihin hareket ettirici kuvvetleri olarak kabul edilmişlerdi. Bizim burada, belli başlı noktaların dışına çıkmamamız ve bundan ötürü sadece tek bir örneği yani barbar bir halk tarafından eski bir medeniyetin yıkılışını ve yepyeni bir toplumsal yapının teşekkülünü (Roma ve Barbarlar, Derebeylik ve Gaule, Bizans ve Türkler) ele almamız doğru olur. Barbar fâtih halkların yaşayışında, yukarda belirttiğimiz gibi savaş da normal bır ekonomik ilişki tarzıdır ve bu halkların yürütebildikleri gelişmemiş ve geleneksel üretim tarzından ötürü, nüfus artışının yeni üretim araçlarına karşı doğurduğu şiddetli ihtiyacın sonucunda daha hırsla kullanılan bir ilişkidir. Buna karşılık, İtalya'da, miras, satın alma ve ayni zamanda borçlanma yoluyla toprak mülkiye-

---

limeyi, Marx'ın kimi zaman «tabiî toplum» sözü içinde bambaşka bir anlamda da kullandığını görüyoruz. Bu anlamında, «tabiî toplum», özel menfaat ile ortaklaşa menfaat arasında bir uyuşmazlığın bulunduğu toplumları belirtmek için kullanılmaktadır. Yani, insanların, ne kendileri ne de toplum üzerinde kontrol sahibi olmadıkları sosyal düzenleri anlatmak için kullanılmaktadır. Marx, bu «tabiî toplum» a karşı, insanların kontrolü altında olan plânlı toplumu, yani komünist toplumu çıkarır.

tinin temerküz ettiği görülür. Çünkü, ahlâk kurallarının hiçe sayılması ve evlenmelerin gittikçe azalması, eski ailelerin yavaş yavaş ortadan kalkmasına ve bu ailelerin mal ve mülklerinin bir kaç kişinin eline geçmesine yol açıyordu. Ayrıca, bugün de geçerli olan alelâde ekonomik sebeplerin gösterdiği etkinin yanı sıra, talan edilen ya da vergi olarak alınan buğdayın yurda sokulması ve bundan ötürü İtalyan buğdayı tüketicilerinin azalması sonucunda, bu topraklar otlak haline gelmişti. Bu şartlar, hür halkın hemen hemen tamamen ortadan kalkması ve kölelerin yığınlar halinde ölmesi dolayısıyla yerlerine durmadan yenilerinin konulması sonuçlarını doğurmuştu. Kölelik, bütün üretimin temeli halindeydi. Hür insanlar ile köleler arasında yer almış olan pleb'ler, **Lumpenproletaria** (1) durumundan bir türlü sıyrılamıyorlardı. Bundan başka, Roma, şehir düzeyini hiç bir zaman aşmış değildi; taşraya sadece politik ilintilerle bağlıydı ve bundan ötürü bu ilintiler yine politik olaylar dolayısıyla çözülebilirdi.

Özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte, sonraları çok daha geniş bir ölçüde modern özel mülkiyet çağında yeniden rasladığımız ilişkilerin [şartların] burada ilk olarak ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz. Bir yandan, Licinius'un (2) tarımla ilgili kanununun açıkça gösterdiği gibi Roma'da çok erkenden başlamış ve iç savaşlarla (özellikle İmparatorlar çağında) hızla ilerlemiş olan özel mülkiyet temerküzü; öte yandan, bu olaylara bağlı olarak, küçük

---

1. Kelime olarak «partallar içindeki proletarya» anlamına gelen bu söz, şehir proletaryasının, sınıfını kaybetmiş, sefil ve organize olmamış unsurlarını anlatmak için kullanılır.

2. İsa'dan önce 367 yılında Licinius'un çıkardığı bu kanunlar, bir Roma vatandaşının, ortak topraklardan yani Devlet topraklarından ancak belli bir miktar araziye sahip olabileceğini belirtmiştir. Bu kanunlar, Roma'da özel mülkiyetin kuvvetlendiğini gösteren bir işarettir.

pleb köylülerin bir proletarya haline gelmesi. Ne var ki, bu proletaryanın, mülk sahibi vatandaşlar ile köleler arasında yer almış bulunması, bağımsız bir gelişme göstermesine engel olmuştu.

Üçüncü mülküyet şekli, derebeylik mülkiyetidir, ya da çeşitli zümrelerin [sosyal tabakaların] mülkiyetidir (1). Antikite, nasıl **şehirden** ve şehrin küçük arazisinden başlamışsa, Ortaçağ da **kır**'dan başlamıştı.

Geniş bir arazi üzerinde nüfusun dağınık ve seyrek halde bulunuşu ve fâtihlerin bu nüfusun önemli bir ölçüde artmasına sebep olmayışları, çıkış noktasının değişmesine yol açmıştır. Demek ki, derebeyliğin gelişmesi, Yunanistan'ın ve Roma'nın tam tersine, geniş bir alan üzerinde yani Roma fetihlerinin ve başlangıçta bu fetihlerin doğur-

---

1. Marx ve Engels, burada sözünü ettikleri gelişme şemasını, yani birbiri ardından gelen üretim ve mülkiyet düzenlerinin gelişmesi ile ilgili şemayı, sonraları ele alarak daha geniş ve açık bir biçimde ortaya koymuşlardır. Ayrıca, yukarıda sözü edilen bu mülkiyet düzenlerinin sadece Batı Avrupa için geçerli olduğunu ve bu düzenler dışında başka bir üretim tarzının daha bulunduğunu söylemişlerdir. Bu üretim tarzı, «Asya - tipi Üretim Tarzı» dediğimiz şeydir. Bu konu için bakınız: **Lettres sur «le Capital»**, s. 305; K. Marx, **Oeuvres,** Chronologie, s. 163, 172; **La Pensée,** no. 114. Asya - tipi Üretim Tarzı için bakınız: S. Hilâv, **Asya - tipi Üretim Biçimi Üzerine Açıklamalar, Azgelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm**'de, Gerçek Yayınevi; K. Somer, E. Varga'dan, **Asya - tipi Üretim Biçimi,** Sosyal Adalet, no. 20; K. Somer, **Sovyet Bilim Adamları Asya - tipi Üretim Biçimini Tartışıyor,** Dönüşüm Dergisi; 15 Kasım **1966;** S. Hilâv, **Asya - tipi Üretim Nedir?,** Yön Dergisi, no. 150, 151; S. Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Azgelişmiş Ülkeler,** Elif Yayınları; M. Godelier, Çev. A. Tokatlı, **Asya - Tipi Üretim Tarzı,** Sosyal Yayınlar; S. Hilâv, «Önsöz», K. Marx, **Türkiye Üzerine,** Gerçek Yayınevi; Demirtaş Ceyhun, **Haçlı Emperyalizmi,** Habora Kitabevi; S. Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu,** İstanbul Üniversitesi Yayınları; K. Marx, Çev. M. Belli, **Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri,** Sol Yayınları. (Ç)

duğu tarım gelişmesinin hazırladığı alan üzerinde başlamıştır. Roma İmparatorluğunun son çöküş yüzyılları ve barbarların yapmış oldukları fetihler, bir yığın üretim gücünü ortadan kaldırmıştı; tarım gerilemiş, pazar kalmadığı için sanayi de gerilemiş; ticaret sekteye uğramış ya da zorla engellenmiş, hem şehirlerin hem de köylerin ahalisi sayıca azalmıştı. Bu durum ve fethin bu durum tarafından belirlenmiş olan organizasyon tarzı, Cermenlerin askerî organizasyonunun etkisi içinde derebeylik mülkiyetinin gelişmesine yol açtı. Aşiret ve komün mülkiyeti gibi derebeylik mülkiyeti de bir topluluğa dayanmaktadır; ama, bu topluluğun karşısında bulunan ve doğrudan doğruya üretici olan sınıfı teşkil edenler, antik sistemde olduğu gibi köleler değil toprak - kölesi haline getirilmiş [serfleştirilmiş] olan küçük köylülerdir. Derebeyliğin tam gelişmesiyle birlikte şehirlerle çatışma durumu da ortaya çıkmıştır. Toprak mülkiyetinde görülen silsilei meratip sistemi ve bu sistemle birlikte bulunan askerî metbuiyet [müessesesi], asillere, toprak köleleri üzerinde mutlak bir hâkimiyet sağladı. Bu derebeylik sistemi, tıpkı eski komün mülkiyeti gibi, baskı altında tutulan üretici sınıfa karşı kurulmuş bir birlikti, ama [derebeylik sistemindeki] üretim şartları daha başka olduğu için bu birliğin şekli ve üreticilerle olan ilişkileri de farklıydı.

Şehirlerde ise, bu derebeylik toprak mülkiyetine, esnafın derebeylik [sistemindeki] organizasyonu demek olan lonca mülkiyeti tekabül ediyordu. Burada, mülkiyet, özellikle ferdin kendi çalışmasından ibaretti. Organize halde bulunan talancı asillere karşı koyabilmek için birleşme zorunluğu; sanayicinin ayni zamanda tüccar olduğu bir çağda, ortak kapalı pazarlara ihtiyaç duyulması; zengin şehirlere kaçan büyük sayıda toprak - kölesinin yarattığı büyük rekabet ve bütün ülkenin derebeylik bünyesi içinde bulunması; **loncaların** doğmasına yol açtı. Bundan başka,

tek tek zanaatkârlarm yavaş yavaş biriktirdikleri küçük sermayeler ve bu zanaatkârların sayılarının durmadan artan nüfusun içinde aşağı yukarı ayni kalması, kalfa ve çırak ilişkisinin gelişmesine yol açtı ve bu ilişki de şehirlerde, kırdakine benzeyen bir silsilei meratibin doğması sonucunu verdi.

Demek ki, derebeylik çağmda, mülkiyetin ana şekli, bir yandan, toprak - kölesinin emeğinin zorla bağlı bulunduğu toprak mülkiyetinden, öte yandan, kalfaların çalışmasını yöneten ve küçük bir sermaye ile de desteklenmiş bulunan ferdî emekten ibarettir. Bu iki şekilden herbirinin bünyesi, üretim şartlarının gelişmemişliği tarafından belirlenmişti; yani tarımın hem ilkel hem küçük çapta oluşu ve sanayiin elsanatları durumunda bulunuşu ile belirlenmişti. Derebeyliğin en parlak çağında, işbölümü pek az gelişmiş bulunuyordu. Her ülkede, şehir - kır çatışması sürüp gidiyordu. Zümreler [sosyal tabakalar] halinde ayrılma [farklılaşma] olayı açıkça görülüyordu. Ama kırda, hükümran prenslerin, asillerin, din adamlarının ve köylülerin farklılaşması; şehirlerde ise, usta, kalfa, çırak ve az bir zaman sonra ortaya çıkan gündelikçilerin farklılaşması istisna edilecek olursa, başkaca önemli bir işbölümü ortaya çıkmamıştı. Tarımda, küçük parçaların ayrı ayrı işlenmesi ve bunun yanı sıra köyde ev sanayiinin bulunması dolayısıyla işbölümünün gelişmesi güçleşmişti. Sanayide ise, belli bir zanaat içinde işbölümü olmadığı gibi, farklı zanaatlar arasındaki işbölümü de pek az gelişmişti. Sanayi ve ticaretin birbirinden ayrılması olayı, eski şehirlerde, daha önceleri ortaya çıkmıştı; yeni şehirlerde ise, bu ayrılma daha sonraları, yani bu şehirler birbirleriyle karşılıklı ilintiler kurdukları zaman gelişti.

Geniş ülkelerin derebeylik krallıkları halinde birleştirilmeleri, toprak sahibi asiller için olduğu gibi şehirler için de bir ihtiyaçtı. Bundan dolayı, hâkim sınıfın yani asille-

rin organizasyonu, bir kralın her yerde başa geçmesini zorunlu kıldı.

Demek ki gerçek şu: Belli bir şekilde üretici faaliyette bulunan belli bir takım fertler belli sosyal ve politik ilişkiler içine girerler. [Demek ki,] yapılan ampirik gözlemlerin, ele alınan her konuda, spekülasyonlara ve aldatmacalara sapmaksızın, sosyal ve politik bünye ile üretim arasındaki ilintiyi olaylara başvurarak göstermesi gerekir. Sosyal bünye ve devlet, sürekli olarak, belli bir takım fertlerin yaşama - sürecinden [yaşamak için giriştikleri faaliyetlerden] ortaya çıkar [doğar]. Ama burada söz konusu olan fertler, başkalarının yada bizzat kendilerinin düşünce ve tasavvurlarında belirdikleri biçimde değil, **gerçekte** oldukları biçimde [ele alınmış olan] fertlerdir; yani maddî bakımdan etkinlik [müessiriyet] gösteren ve üreten; bunun sonucu olarak, kendi iradelerinden bağımsız olan belirli temeller, şartlar ve sınırlar içinde faaliyet gösteren fertlerdir. (1)

---

1. [Müsveddede üstü çizilmiş bölüm:] Bu fertlerin zihinlerinde teşekkül eden tasavvur ve düşünceler, ya tabiatla olan ilişkileri, ya birbirleriyle aralarında bulunan ilişkiler yada kendi öz tabiatları hakkında besledikleri fikirlerdir. Şu besbellidir ki, bütün bu sözü geçen durumlarda, bu tasavvurlar ve düşünceler, insanların gerçek ilişkilerinin ve faaliyetlerinin; yaptıkları üretimin, ticaret hayatlarının, siyasî ve sosyal organizasyonlarının bilinçli bir ifadesidir ama bu ifade, hakikî, [sahih] ya da hayalî [kuruntu dolu] bir ifade olabilir. Bu görüşün [bizim görüşümüzün] tersi olan bir faraziye ileri sürmek, ancak, maddî bir şekilde şartlanmış olan gerçek fertlerin ruhu [zihni] dışında başka bir ruhun; bir başka özel ruhun [zihnin] bulunduğunu kabul etmekle mümkündür. Bu fertlerin gerçek hayatlarını belirleyen şartların bilinçli dile gelişi, hayalî [bir nitelik taşıyor] ise; eğer bu fertler, tasavvur ve düşüncelerinde gerçekliği [réalitéyi] başaşağı çeviriyorlarsa, bu olay, onların maddî faaliyet tarzlarının sınırlı oluşundan ve bu [dar] maddî faaliyet tarzından doğan gelişmemiş ve kısıtlı sosyal ilişkilerinden doğmaktadır.

Fikirlerin, tasavvurların ve bilincin üretilmesi [ortaya çıkması, oluşması], başlangıçta, insanların maddî faaliyetlerine ve maddî [ekonomik] ilişkilerine sıkı sıkıya bağlıdır; gerçek hayatın dilidir o. Bu gelişme düzeyinde, insanoğlunun tasavvuru, düşüncesi ve fikrî ilişkileri, maddî davranışlarından doğrudan doğruya çıkmış [neş'et etmiş] gibi görünmektedir. Bir halkın politik, hukukî, ahlâkî, dinî ve metafizik dilinde kendini açığa vuran fikrî üretimi için de ayni şeyi söyleyebiliriz. Tasavvurlarının, fikirlerinin v.b., yaratıcısı olanlar insanların kendileridir; ama bunlar, üretici güçlerin gösterdiği belirli gelişme ve bu gelişmeye tekabül eden ilişkiler (hem de bunların en gelişmiş formları) tarafından şartlanmış olan gerçek etkin insanlardır. Bilinç, bilinçli varlıktan (1) başka bir şey olamaz ve insanların varlığı onların gerçek yaşama - sürecidir. Eğer, her çeşit ideolojide, insanlar ile bu insanlar arasındaki ilişkiler, bir **camera obscura**'daki (2) gibi başaşağı görünüyorsa; bu, retina üzerinde nesnelerin başaşağı olması, nasıl insanların fizik hayatlarının sürecinden ileri geliyorsa, tıpkı onun gibi, tarihî hayatlarının sürecinden doğmaktadır.

Gökyüzünden yeryüzüne inen Alman felsefesinin tersine, biz burada, yeryüzünden gökyüzüne yükseliyoruz. Yani biz, elle tutulur canlı insana varabilmek için insanların söylediklerinden, hayalettiklerinden, tasavvur ettikle-

---

1. Marx, **Bewusstsein** [bilinç] kelimesini iki unsuruna ayırıyor: **Das bewusste Sein** [bilinçli varlık]

2. Ortaçağ'da kullanılan ve aynalar yardımıyla, düz bir yüzey üzerine bir manzaranın imajını yansıtarak gösteren âlet. Bu âlet, bir nesnenin yada manzaranın nisbetlerini tamtamına tesbit edebilmek amacıyla ressamlar ve başka sanatkârlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu âlette imaj, kâğıt üzerinde başaşağı görünüyordu; daha sonra kullanılan mercekler sayesinde bu durum düzeltilmiştir.

rinden hareket etmiyoruz; anlatılmış olan insandan, düşünülmüş olan insandan, hayaledilmiş olan insandan ya da başkaları tarafından tasavvur edilen insandan da hareket etmiyoruz. Biz, gerçek ve faal insandan hareket ediyor ve bu insanların gerçek yaşama - süreçlerini temel olarak ele alıp, bu yaşama - sürecinin ideolojik yankılarının ve yansılarının gelişmesini bu temele dayanarak açıklıyoruz. İnsan zihninde teşekkül eden inanılmaz hayaller bile ampirik bir şekilde gösterilebilen ve maddî temellere dayanan maddî hayat süreçlerinin zorunlu olarak doğurduğu yücelmelerdir (1). Bu açıdan [ele alınınca], hem ahlâk, din, metafizik ve her çeşit ideoloji; hem de bunlara tekabül eden bilinç şekilleri, bağımsız gibi görünmek özelliğini artık koruyamazlar. Bunların tarihleri yoktur; gelişmeleri de söz konusu değildir; çünkü, maddî üretimlerini ve ekonomik ilişkilerini geliştirerek hem kendi öz gerçeklerini hem de düşünceleri ile birlikte düşüncelerinin ürünlerini de değişikliğe uğratanlar insanların kendileridir. Hayatı belirleyen bilinç değildir; bilinci belirleyen hayattır. [Tarihi, toplumu ve insanı], incelemek için kullanılan bu metodlarm birincisinde, canlı fert olarak telâkki edilen bilinçten hareket edilir; gerçek hayata uygun düşen ikinci metotta ise, canlı ve gerçek fertlerin kendilerinden hareket edilir ve bilinç, sadece, **onların** bilinci olarak ele alınır.

Bu metodun [metodumuzun] da dayandığı temel - düşünceler vardır. Bu metod, gerçek temel - düşüncelerden hareket eder ve onları bir an bile terketmez. Bu temel - düşünceler, insanların kendileridir; ama bu insanlar hayalî bir şekilde, birbirlerinden ayrı olarak ve soyut bir anlayış

---

1. Marx, maddî dünya ile hiç bir ilgisi yokmuş gibi görünen hayallerin bile, insanların maddî hayat şartlarından doğmuş olduğuna ama soyutlamalara (tecritlere) uğrayarak incelip «yüceldiklerine» ve dünya - dışı varlıklar gibi göründüklerine işaret ediyor. (Ç).

içinde ele alınmış insanlar değildir, belli şartlar altmda ampirik açıdan gözlenebilen; gerçek gelişmelerinin süreci içinde ele alınan insanlardır. Bu faal yaşama - süreci açıklanıp ortaya konduğu zaman, tarih; ampiristlerde gördüğümüz gibi, bir soyut olaylar yığını olmaktan kurtulur; idealistlerde gördüğümüz gibi, hayalî öznelerin [süjelerin] hayalî bir aksiyonu olmaktan da kurtulur.

Demek ki, gerçek ve pozitif bilim; [yani] pratik faaliyetin, insanlarm pratik gelişmesinin sürecinin analizi, ancak spekülasyonun bittiği yerde (gerçek hayatta) başlar. Bilinç hakkında söylenen boş sözler sona erer ve bu sözlerin yerine gerçek bilginin geçmesi gerekir. Gerçekliğin kendisi incelenmeye başlanınca, felsefe, içinde bağımsız bir varlık olarak boygösterdiği ortamını kaybeder. Felsefenin yerine, insanoğlunun tarihî gelişmesinin incelenmesinden çıkarılabilecek en genel sonuçların bir sentezi konabilir ancak. [Çıkarılan bu genel sonuçlar], bu soyutlamalar, gerçek tarihten koparılarak kendi başlarına ele alındıklarında hiç bir değer taşımazlar. Bunlar, tarihî malzemeyi daha kolaylıkla sınıflandırmamıza ve bu malzemenin farklı bölümlerinin nasıl istif edilmesi gerektiğini göstermeye yararlar. Ama bunlar, felsefenin yaptığı gibi, tarihî çağları düzenli bir biçimde birbirine bağlamayı sağlayacak bir reçeteyi ya da şemayı asla vermezler bize. Buna karşılık, asıl güçlük, ister eski çağlarla ister bugünle ilgili olsun, bu malzemeyi incelemeye, sınıflamaya ve gerçekten analiz etmeye koyulduğumuzda ortaya çıkar. Bu güçlüklerin ortadan kaldırılması, temel - düşüncelere bağlı olan bir şeydir, ve burada bu temel - düşünceleri açıklamamız mümkün değildir; çünkü, bunlar, her çağın fertlerinin yaptıkları aksiyondan ve gerçek hayatının sürecinden çıkarılabilir ancak. Burada sözü geçen bu soyutlamalardan bir kaçını ele alıp, ideolojilere karşıt olarak

kullanacağız ve bu soyutlamaları tarihî örneklerle açıklayacağız.

[1.] TARİH

Herhangi bir temel - düşünce ileri sürmek âdetleri olmayan Almanlarla uğraştığımıza göre, her insan varlığının ve bundan ötürü her çeşit tarihin ilk temelini yani «tarih yapabilmek» (1) için insanların her şeyden önce yaşamaları gerektiğini ileri sürerek işe başlamalıyız. Ama yaşayabilmek için her şeyden önce, yemek, içmek, barınmak, giyinmek ve daha bir çok şey gereklidir. Demek ki, ilk tarihî olgu [vakıa], bu ihtiyaçları karşılayan araçların üretilmesidir; maddî hayatın üretilmesidir. Gerçekten de bu, günümüzde olduğu gibi binlerce yıl önce de, insanların yaşamasını sağlamak için, her gün, her saat yerine getirilmesi gereken ve her çeşit tarihin temel şartını teşkil eden bir iştir. Duyular dünyası, Aziz Bruno'nun yaptığı gibi, en azına indirilip bir deynekten ibaret sayılsa bile (2), bu deyneğin üretilmesini sağlamış olan faaliyeti şart koşar. Demek ki, her tarih anlayışının boyun eğmesi gereken zorunluk, bu temel olguyu, bütün önemi ve genişliği içinde kabul ederek ona lâyık olduğu yeri vermektir. Bilindiği gibi, Almanlar, bunu hiç bir zaman yapmamışlardır; bundan ötürü Almanlar tarihe hiç bir zaman **dünyevî** bir temel sağlayamamışlar ve yine bundan ötürü tek bir tarihçi yetiştirememişlerdir. Politik ideolojiden kendilerini kurtaramadıkları sürece, bu olgu ile tarih denilen şey arasındaki bağlantıyı özellikle çok dar bir açıdan görebilmiş olan Fransızlar ve İngilizler, yine de, burjuva toplumunun,

1. [Marx, sağ sütuna ve bu cümlenin hizasına şunu yazmıştır:] **Hegel.** Coğrafî şartlar, su şartları, v.b. İnsan vücudu. İhtiyaç, emek [iş].
2. Bruno Bauer'in bir teorisi kastediliyor.

ticaretin ve sanayiin tarihini ilk olarak yazmak suretiyle tarih bilimine maddî bir temel sağlamak konusunda ilk çabayı göstermişlerdir.

İkinci temel nokta da şudur: bir ihtiyaç giderilir giderilmez, bu ihtiyacın giderilmesi fiili ve bunu sağlayan aracın elde edilmesi, yeni ihtiyaçların doğmasına yol açar; ve bu yeni - ihtiyaç üretimi ilk tarihî ogludur. Bu açıdan bakınca, Almanların büyük tarihî bilgeliklerinin içyüzünü hemen görürüz; çünkü pozitif malzemeden yoksun oldukları ve teolojik ya da politik saçmalıklar üzerinde tartışamadıkları yerde, bizim Almanlar, tarih diye bir şey bulamazlar ve «tarih - öncesi çağlar» dan söz ederler. Üstelik bu anlamsız «tarih - öncesi» nden asıl tarihe nasıl geçildiğini açıklayamadıkları gibi, tarih konusunda spekülasyon yapabilmek için bu «tarih - öncesine» dört elle sarılmaktan da geri kalmazlar. Çünkü, bu alanda, «kaba olguların» müdahalesi ile karşılaşmayacaklarına inanırlar ve spekülasyonlarını kapıp koyuverecek binlerce varsayım [faraziye] ileri sürüp binlercesini de yıkarlar.

Tarihî gelişmede başlangıçtan beri kendini göstermiş olan üçüncü ilişki, öz hayatlarını her gün yeniden meydana getiren insanların, başka insanlar da yaratmaları ve benzerlerini üretmeleridir; bu, erkekle kadın arasındaki ilişkidir, ana - baba ve çocuklar arasındaki ilişkidir; aile'-dir. Başlangıçta biricik sosyal ilişkiyi teşkil eden aile, daha sonraları, yeni ihtiyaçların yeni ilişkiler ve nüfus artışının da yeni ihtiyaçlar doğurması sonunda ikinci dereceden ve tâbi bir sosyal ilişki haline gelmiştir (Almanya bu bakımdan istisna teşkil eder). Bundan ötürü, aile konusunu, Almanya'da âdet olduğu üzere, «aile kavramı» ndan hareket ederek değil, mevcut ampirik olgulara dayanarak incelemek ve açıklamak gerekir (1). Sosyal faaliyetin bu üç

1. Evlerin inşası. Göçebelerde, her ailenin ayrı bir çadırı oldu-

veçhesini birbirinden farklı üç gelişme düzeyi olarak değil, sadece üç veçhe olarak görmek doğru olur. Almanlar'ın kolayca anlayabileceği bir dil kullanmak gerekirse, bunların, tarihin başlangıcından ve ilk insandan beri birlikte varolagelen üç «uğrak» [moment, faktör, an] olduğunu ve bugün de tarih içinde kendilerini gösterdiklerini söyleyebiliriz. Böylece, hayat üretiminin (ister emekle ferdin kendi hayatının isterse döl verme yoluyla başkasının üretilmesi sözkonusu olsun) çifte bir ilişki olduğunu görüyoruz: bir yandan tabiî, öte yandan sosyal bir ilişki. Sosyal derken, hangi şartlarda, hangi tarzda ve hangi amaç için olursa olsun, birçok insanın beraberce çalışmasını kastediyoruz. Bundan şu sonuca varıyoruz: bir üretim tarzı yada sanayiin ulaştığı belli bir gelişme düzeyi, bir işbirliği tarzına ve belli bir sosyal gelişme düzeyine her

ğu gibi, vahşilerde de, her ailenin ayrı bir mağarası ya da kulübesi vardır. Özel mülkiyetin daha sonraki gelişmeleri, bu ayrı ayrı ev ekonomisini daha da gerekli kılmıştır. Tarımcı halklarda, müşterek ekonomi, toprağın müşterek işlenmesi kadar imkânsız bir şeydir. Şehirlerin kurulması önemli bir ilerleme teşkil etmiştir. Ne var ki, eski çağlarda, ferdî [tek tek, ayrı ayrı] ekonominin kaldırılması (ki bu, özel mülkiyetin kaldırılmasından ayrılamaz), maddî şartların yetersiz oluşundan dolayı imkânsızdır. Müşterek [topluca, topluluğa dayanan] ekonominin kurulabilmesi için, makinelerin gelişmesi; tabiat kuvvetlerinin ve bir çok başka üretim gücünün, meselâ sulama, gazla aydınlatma, buharla ısıtma tesislerinin kurulması ve şehir ile kır arasındaki uzlaşmazlığın ortadan kalkması şarttır. Bu şartlar olmayınca, müşterek ekonomi, tek başına, yeni bir üretim gücü teşkil edemez; maddî temellerden yoksun kalır ve sadece teorik temellere dayanır. Başka bir deyişle, çocukça bir fikir olarak kalır ve sonunda bir manastır ekonomisinden başka sonuca götürmez. Bu konuda neyin mümkün olduğu, şehirlerin teşekkülünde ve çeşitli özel amaçlar için bunların yapılmasında (hapishaneler, kışlalar, v.b.) açıkça görülmektedir. Ferdî [tek tek] ekonominin ortadan kaldırılmasının, ailenin ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu besbellidir. (M.E.)

zaman bağıldır ve bu işbirliği tarzı da bir «üretici güç» dür. Ayrıca şu sonuca da varıyoruz: insanların elindeki üretici güçlerin miktarı, sosyal durumu belirler ve bundan ötürü, «insanların tarihini» daima sanayiin ve mübadelenin tarihi ile olan ilişkisi içinde incelemek ve açıklamak gereklidir. Ama Almanya'da böyle bir tarih yazmanın imkânsız olduğu besbellidir, çünkü, Almanlar bunu yapmak için gerekli olan kavrayış gücünden ve malzemeden yoksun oldukları gibi «duyuların sağladığı kesinlik» ten de yoksundurlar ve Ren'in öte kıyısında, tarih akışı durmuş olduğu için bu çeşit şeyleri bulmak ve görmek mümkün değildir. Demek ki, başlangıçtan itibaren, insanlar arasında, ihtiyaçlardan ve üretim tarzından doğan karşılıklı bir maddî bağlılık ortaya çıkmaktadır ve bu karşılıklı - bağlılık insanoğlu ile yaşıttır. Bu karşılıklı - bağlılık, sürekli olarak yeni şekillere bürünür ve böylece, insanları bir arada tuttuğu söylenen herhangi bir politik ya da dinî saçmalığa hiç muhtaç olmadan, bir «tarih» ortaya koyar.

Ve temel tarihî ilişkilerin dört uğrağını ya da dört veçhesini inceledikten sonradır ki insanoğlunun bir de «bilinci» (1) olduğunu görürüz. Ama bu bilinç, «saf» bir bilinç değildir. «Ruh», daha başlangıçta, hareket eden hava tabakaları yada sesler şeklinde yani dil şeklinde ortaya çıkan maddeyle «kirlenmek» bahtsızlığına uğramıştır. Dil, bilinç kadar eskidir; dil, başkaları için de var olan ve sadece bundan ötürü benim için de var olan gerçek ve pratik bilinçtir. Ve tıpkı bilinç gibi dil de, öteki insanlarla ekonomik ilişkiler kurmak ihtiyacı ve zorunluğu ile birlik-

---

1. [Marx, bu hizada sağ sütuna şunu yazmıştır:] İnsanlar, hayatlarını **üretmek** ve bunu **belirli** bir tarzda yapmak zorunda oldukları için bir tarih ortaya koymuşlardır: bu, onların fizik yapısının tazammun ettiği bir şeydir: bilinçleri de aynı şekilde [ortaya çıkmıştır.]

te ortaya çıkar (1). Bir ilişki ortaya çıkmışsa, benim için varolur bu ilişki. Hayvan hiç bir şeyle **«ilişki halinde değildir»**; ilişki diye birşey bilmez. Hayvanın ötekilere [olan] ilişkileri, kendisi bakımından [kendisi için] ilişki olarak mevcut değillerdir. Demek ki, bilinç ta başlangıçtan beri sosyal bir üründür ve insanlar varoldukça da sosyal bir ürün olarak devam eder. Şüphesiz ki, bilinç, başlangıçta, **en yakın** duyusal ortamın ve bilinç edinmekte olan ferdin dışında bulunan eşya ve kişilerle, bu ferd arasındaki sınırlı karşılıklı - bağlılığın bilincidir; aynı zamanda, başlangıçta insanlarm karşısına, gücü her şeye yeten, yabancı ve yenilgiye uğratılamayan bir kuvvet olarak çıkan tabiatın; insanların, hayvanlara benzer bir davranışla yaklaştıkları, ve onların yüreğine hayvanlarınkine saldığı ölçüde korku salan tabiatın da bilincidir; demek ki, tabiat hakkında edinilmiş tamamen hayvanî bir bilinçtir (tabiat dinleri).

Burada hemen şunu görüyoruz: bu tabiat dini ya da tabiat karşısında gösterilen bu davranışlar, toplumun şekli tarafından belirlenmiştir ve **vice versa.** (2). Her yerde olduğu gibi burada da, insan ile tabiat arasındaki özdeşlik [aynıyet]; insanların tabiat karşısındaki sınırlı ve dar ilişkilerinin, bu insanlar arasındaki ilişkilerin de dar ve sınırlı olmasına; ve aralarındaki bu dar ve sınırlı ilişkilerin de, tabiat ile aralarındaki ilişkinin dar ve sınırlı olmasına yol açacak biçimde ortaya çıkmış olmasında açıkça görülmektedir. Çünkü. tabiat henüz tarih tarafından pek az değişikliğe uğratılmıştır ve öte yandan, insanın çevresindeki öteki fertlerle ilişki kurmasının zorunlu olduğu

---

1. [Müsveddede üstü çizilmiş cümle:] Bilincim, çevremi teşkil eden şeyle aramdaki ilişkidir [münasebettir].

2. «Vice Versa» deyimi, «tersi», «aynı zamanda aksi» anlamına gelir. (Ç)

hakkındaki bilinci, toplum içinde yaşadığı hakkında edinebildiği bilincin başlangıcıdır [ilk adımıdır]. Bu başlangıç, o çağda toplum hayatının hayvanî olduğu ölçüde hayvanîdir; sadece bir sürü - bilincidir ve burada, insanı koyundan ayıran biricik gerçek, insanda, içgüdünün yerini bilincin alması yada içgüdünün bilinçli bir içgüdü olmasıdır. Bu sürü - bilinci yada aşiret bilinci, daha sonraları, üretimin arttığı ve ihtiyaçların çoğaldığı ve bunların ikisinin de temelini teşkil eden nüfusun fazlalaştığı ölçüde gelişme ve mükemmelleşme gösterir. Başlangıçta, cinsî birleşme olayındaki işbölümünden başka bir şey olmayan ve daha sonra, kendi kendine yada tabiî yatkınlıklara (sözgelimi vücut kuvveti), ihtiyaçlara, tesadüflere v.b., bağlı olarak «tabiî» (1) bir şekilde gerçekleşen işbölümü, işte böylece gelişir. İşbölümü, maddî ve fikrî emek [çalışma] arasında bölünme [ayrılma] ortaya çıktığı andan itibaren, gerçek işbölümü haline gelir. (2) Bilinç, ancak bu andan itibaren, mevcut pratiğin bilincinden bambaşka bir şey olduğunu; gerçek bir şey tasavvur etmeden, herhangi bir şeyi **gerçekten** tasavvur ettiği hayaline **kapılabilir.** Bu andan itibaren, bilinç, dünyadan sıyrılarak, «saf» teori, teoloji, felsefe, ahlâk v.b., yapmak durumuna geçer. Ama, bu teori, bu teoloji, bu felsefe, bu ahlâk, v.b., mevcut ilişkiler ile çelişme haline düştükleri zaman bile, bu durum, mevcut sosyal ilişkilerin mevcut üretici güçler ile çelişki haline düşmesinden başka bir şeyin sonucu olamaz. Ayrıca, belli ve millî çerçeve içinde, aynı olay şu durumda da ortaya çıkabilir: çelişme, bu millî çerçevenin içinde değil millî bilinç ile öteki milletlerin pratikleri arasında yani bir

---

1. Bakınız: Sayfa 10, not 1.

2. [Marx, bu hizada, sağ sütuna şunu yazmıştır:] İdeologların ilk formu, **rahipler,** [bu duruma] tekabül eder. [Yani, maddî ve fikrî çalışma birbirinden ayrıldığı çağda, ideologların ilk örnekleri olan rahipler ortaya çıkarlar. Ç.]

milletin millî bilinci ile, genel bilinci arasında kendini gösterince... (1)

Zaten bilincin tek başına yapmaya kalkıştığı şeyin pek önemi yoktur; bütün bu pislikten çıkan sonuç şudur: bu üç uğrak, yani üretici güçler, sosyal durum ve bilinç, birbirleriyle çatışma haline düşebilirler ve düşmek zorundadırlar; çünkü **işbölümünün** sonucu olarak fikrî ve maddî emek (eğlence ve çalışma, üretim ve tüketim) farklı fertlerin payına düşebilir. [Bir kısmının payına eğlence ve tüketim, bir kısmının payına da çalışma ve üretim düşebilir] ve gerçekten de düşmektedir. Bu yüzden, sözü geçen üç unsurun çatışma haline girmemeleri imkânını yaratmanın biricik yolu işbölümünü yeniden ortadan kaldırmaktır. Bundan dolayı, «hayaletlerin», «bağların», «üstün varlığın», «kavramın» ve «kuruntuların» (2); tek başına kalmış ferdin idealist düşüncesinin dile gelişinden, zahirî tasavvurlarından, hayatın üretilme tarzını ve bu tarza bağlı olan mübadele tarzını çevreleyen ampirik [gözle görülür ve elle tutulur] bağların ve sınırların imajından başka şey olmadıkları besbellidir

Bütün bu çelişmeleri içinde taşıyan ve kendisi, aile içindeki tabiî işbölümüne ve toplumun birbirinden ayrı ve birbirine karşıt ailelere bölünmesine dayanan bu işbölümü, aynı zamanda, emeğin nitelik bakımından da **eşit olmayan** bir şekilde dağılımını kendisiyle birlikte getirmektedir; demek ki: ilk şekli, yani çekirdeği, kadınların ve çocukların erkeğin köleleri oldukları ailede bulunan mülkiyeti de içinde taşımaktadır. Aile içinde henüz pek az gelişmiş ve gizli bir şekilde bulunan bu kölelik ilk mülkiyettir ve bu

1. [Marx, bu cümlenin hizasına, sağ sütuna şunu yazmıştır:] **Din.** Almanların bu bakımdan ideoloji ile ilintileri.

2. Genç - Hegelciler'in ve özellikle Stirner'in kullandığı deyimler.

gelişmemiş haliyle bile modern ekonomistlerin tariflerine, yani köleliğin, bir başkasının işgücünü serbestçe kullanabilmek demek olduğunu ileri süren tarifine çok uygun düşmektedir. Bundan başka, işbölümü ve özel mülkiyet birbiriyle özdeş sözlerdir; birincisinde faaliyete nisbetle dile getirilen şey, ikincisinde bu faaliyetin ürününe nisbetle dile getirilmiştir.

Bundan başka işbölümü, tek ferdin ya da tek ailenin menfaati ile, birbirleriyle ekonomik ilişki halinde bulunan bütün fertlerin kollektif menfaatleri arasındaki çelişmeyi de doğurur. Gerçekten de, bu kollektif menfaat, «genel menfaat» olarak sadece düşüncelerde mevcut olan bir şey değil, ama her şeyden önce emeğin aralarında bölünmüş bulunduğu fertlerin karşılıklı - bağlılığı olarak gerçek hayatta mevcut olan bir şeydir.

Son olarak, işbölümü bize şu gerçeğin de ilk örneğini vermektedir: insanoğlu tabiî (1) toplum içinde yaşadıkça yani özel menfaat ile genel menfaat arasında aykırılık bulundukça ve bunun sonucu olarak faaliyet, isteğe bağlı olarak değil de tabiî bir şekilde bölündükçe, insanın kendi fiilleri ve işleri, onun tarafından kontrol altına alınacak yerde, ona karşı çıkan ve onu kendisine köle eden yabancı bir kuvvet haline gelir. Gerçekten de emek [çalışma] bölüşümü başlar başlamaz, herkese belirli ve değiştirilmez bir çalışma alanı düşer; her ferdin ister istemez kabullendiği bu faaliyet alanının içinden çıkması imkânsızdır; ya avcı, balıkçı, çoban yada eleştirici eleştirmendir (2); ve geçim imkânlarını kaybetmek istemiyorsa olduğu gibi kalmak zorundadır. Oysa, kimsenin tek ve değiştirilmez bir çalışma alanında faaliyet göstermek zorunda olmadığı ve ho-

1. Bakınız : Sayfa 10, not 1.

2. Marx, «Eleştirici» bir felsefî okulun kurucusu olmak iddiasında bulunan Bauer'i kastediyor.

şuna giden bir alanda kendini yetiştirebildiği komünist toplumda, genel üretim bu toplum tarafından düzenlenmiş olduğu için keyfimin istediğince bir gün şunu bir gün bunu yapabilmem; sabah avlanıp, öğleden sonra balık tutmam, akşam üzeri hayvan bakımıyla uğraşıp yemekten sonra da eleştirmeye girişmem ama asla avcı, balıkçı ve eleştirmeci olmaksızın, bunları yapabilmem mümkündür.

Sosyal faaliyetin yukarda anlatıldığı şekilde billurlaşması; ortaya koyduğumuz ürünlerin, kontrolümüzden kaçan ve bizi hâkimiyeti altına alan objektif bir kuvvet haline gelişi, umudlarımızı boşa çıkarışı ve hesaplarımızı bozuşu, günümüze kadarki tarihî gelişmenin en önemli faktörlerinden biridir. Ve ferdin menfaati ile topluluğun menfaati arasındaki bu çelişmenin sonucu olarak, topluluk menfaati, **Devlet** halinde, bağımsız bir şekle bürünerek ortaya çıkar. Bu bağımsız şekil, hem ferdlerin hakikî menfaatlerinden hem de topluluğun menfaatlerinden ayrıdır; ama aynı zamanda hayalî bir topluluk olarak ortaya çıkmıştır; üstelik, her zaman, belli bir aileler ya da aşiretler topluluğu arasında bulunan somut ilişkiler (kan ve akrabalık, dil, geniş çapta işbölümü ya da başka menfaatler üzerinde temellenmiştir. Bu menfaatler arasında, özellikle gözümüze çarpan şey, ilerde daha geniş bir şekilde açıklayacağımız ve işbölümüyle belirlenmiş sınıf menfaatleridir ve sınıflar, bu çeşit her grupta birbirlerinden farklılaşırlar ve bu sınıflardan biri ötekini hâkimiyeti altına alır. Demek ki, Devletin içinde ortaya çıkan bütün mücadeleler; demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki mücadeleler, yada seçim hakkı için yapılan mücadeleler, v.b., sınıflar arasındaki gerçek mücadelenin büründüğü olduğu hayalî [aldatıcı] şekillerden başka şey değildir. (Alman nazariyetçıları ise bu gerçeğin varlığından bile habersizler. Oysa, bu konuda, **Alman** -

Fransız Yıllığı'nda (1) ve **Kutsal Aile**'de (2) onlara yeterince yol göstermiştik.)

Söylediklerimizden bir başka sonuç da çıkmaktadır: iktidara geçmek için mücadele eden her sınıf; hattâ eski toplum yapısını bütünüyle ortadan kaldıracak ve hâkimiyet denilen şeyi yokedecek olan proletarya bile, kendi menfaatini genel menfaat olarak ortaya koyabilmek için, iktidarı ele geçirmek zorundadır; bunu, başlangıçta mutlaka yapmak zorundadır. Bunun sebebi, ferdlerin **sadece** kendi özel menfaatlerini gözetmeleridir ve bu özel menfaat onların gözünde, kollektif menfaatleri ile uyuşamamaktadır (çünkü «genel menfaat» topluluk hayatının hayalî [aldatıcı] bir şeklidir); bundan ötürü, genel menfaat, «yabancı» ve «bağımsız» bir menfaat olarak kabul ettirilmelidir onlara; farklı ve ayrı bir «genel menfaat» olarak gösterilmelidir; yoksa, ferdler demokraside olduğu gibi, bu iki uç arasında birbirleriyle karşı karşıya kalmak durumuna düşerler Öte yandan, kollektif ve hayalî olarak kollektif olan bu menfaatlerle **gerçek** bir şekilde durmadan çatışan özel menfaatler, Devlet şekline bürünmüş olan hayalî «genel menfaat» in kontrol ödevini yerine getirmesini ve **pratik** müdahalelerde bulunmasını zorunlu kılar. Sosyal kuvvet, yani çeşitli fertlerin işbölümü ile şartlanmış olan işbirliğinin sonucu olarak bir kaç misline çıkmış olan üre-

---

1. **Die Deutsche - Französischen Jahrbücher**'den söz ediliyor. Bu dergi Marx ve Ruge tarafından 1844 yılında Paris'te yayınlanmış ve ancak bir sayı çıkabilmiştir. Bu sayıda, Marx'ın «Yahudi Meseleleri Üstüne» ve «Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirilmesine Katkı» isimli iki uzun incelemesi ve Engels'in, «Bir Ekonomi Politik Taslağı» isimli ünlü yazısı yer almıştı. «Yol göstermiştik» denilirken özellikle Marx'ın bu incelemeleri kastedilmektedir.

2. **Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Consorten** (Kutsal Aile yada Eleştirici Eleştirmenin Eleştirmesi. Bruno Bauer ve Şurekâsına Karşı) isimli eserden sözediliyor. Marx ve Engels, bu eseri, 1845 yılında yayınlamışlardır.

tici güç, bu fertlere, kendi öz kuvvetlerinin bir araya gelişinin sonucu olarak görünmez; bunun sebebi, işbirliğinin iradî değil tabiî olmasıdır. Bu üretici güç [sosyal kuvvet] onlara, nereden gelip nereye gittiğini bilmedikleri ve dışlarında mevcut olan bağımsız bir kuvvet olarak görünür; onların kontrol edemediği bir kuvvettir bu; hattâ, insanoğlunun hem iradesinden hem de aksiyonundan bağımsız olarak çeşitli gelişme düzeylerinden [merhalelerinden] geçer; bununla da kalmıyarak, insanlığın iradesine ve aksiyonlarına yön verir.

Bu «yabancılaşma» (1) (filozoflar anlasın diye kulla-

---

1. «Yabancılaşma» (Almanca: Entfremdung, Fransızca: Aliénation) kavramı, Marksist felsefenin, gerçek bir Hümanizma olmasını sağlayan fikrî temellerden biridir. Marx, bu kavramla, genel olarak, insanoğlunun ortaya koyduğu ürünleri kontrolü altına alamadığını, bu ürünlerin kulu-kölesi olduğunu açıklamak istiyordu. Yani, tarih boyunca, insanoğlunun yarattığı ürünlerin, onu, baskısı ve zorbalığı altında tuttuğunu belirtiyordu. Başka bir deyişle, fikrî, edebî, hukukî, siyasî, dinî, psikolojik ve ekonomik alanlarda, insanların ortaya koydukları gerçeklerin ve zenginliklerin, gayri-insanî bir kuvvet halinde onların karşısına çıktığını, onları ezdiğini söylüyordu. Yabancılaşmanın kaldırılması, Marx'ın gözünde, ancak işçi sınıfı tarafından gerçekleştirilebilirdi; böylece Marksizm tarihin belli bir ânında ortaya çıkmış ve belli bir sınıfın özlem ve tutumunu dile getirmiş olduğu halde, bütün insanların kurtuluşunu özünde taşıyan bir Hümanizma olarak kendini kabul ettiriyordu.

Marx, gençlik eserlerinde, bu kavramı, aşağıdaki bölümlerde görüleceği biçimde kullanmaktadır: «Mal-mülk sahibi sınıf ve proletarya aynı insanî yabancılaşmaya uğramışlardır. Ama mal-mülk sahibi sınıf, bu yabancılaşma içinde rahat ve huzur duyar; kendi varlığının kabulünü bu yabancılaşma içinde bulur; bu yabancılaşmanın, kendi öz kuvveti olduğunu bilir; bu yabancılaşma içinde insanî hayata benzer bir yan bulur. Oysa, proletarya, kendi yabancılaşması içinde mahvolduğunu hisseder; bu yabancılaşmada, kendi güçsüzlüğünü ve gayri insanî bir hayatın gerçekliğini [elle tutulurluğunu] bulur». (Kutsal Aile, Bölüm: 4)

«Nasıl oluyor da, ferdî menfaatler, bu fertlere rağmen, sınıf

nıyorum bu sözü), ancak, iki **pratik** şart teşekkül ettiği takdirde ortadan kaldırılabilir. Yabancılaşmanın «tahammül edilmez» bir kuvvet haline gelmesi, yani insanların

---

menfaatleri, ve yine bu fertlerin menfaatlerini baskı altına alarak bağımsız bir varlık kazanan genel menfaatler haline geliyor? Nasıl oluyor da, genel menfaat haline gelen bu ferdî menfaatler, gerçek fertlerle zıtlık haline giriyor ve bu zıtılk içinde genel menfaatler olarak belirip [ferdî] bilinç tarafından ideal, hattâ dinî ve kutsal menfaatler olarak kabul ediliyorlar? Nasıl oluyor da, ferdî menfaatlerin, kendilerini [bu şekilde] sınıf menfaatleri olarak kabul et tirmeleri sürecinde [vetiresinde] ferdin şahsî davranışı uzak ve ka tı bir şey haline gelmek; kendine **yabancılaşmak** durumunda kalı yor ve aynı zamanda, ekonomik ilişkilerden doğarak [türeyerek] fertten apayrı bir kuvvet olarak varolabiliyor; nasıl oluyor da; sosyal ilişkiler haline ve ferdi baskısı altına alan ve belirleyen kuvvetler şekline giriyor ve bu kuvvetler, kavramsal açıdan [fikrî bakımdan] «kutsal» kuvvetler olarak görülebiliyorlar [ortaya çıkabiliyorlar]?» **(Die Deutsche Ideologie,** «Saint Max», **Gesamtausgabe, 1,** 5 s. 226**).**

«Yabancılaşma» kavramı hakkında, dilimizde geniş çapta yayın yapılmış olduğu ve bu kavrama karşı büyük bir ilgi duyulduğu halde, çeşitli gazete yazılarında ve makalelerde, «Yabancılaşma» nın gerçek özü ve anlamı içinde kullanılmadığı görülüyor. Kavramın işaret ettiği ekonomik ve sosyal vakıadan (olgudan) çok, psikolojik yönleri ve sonuçları üzerinde duruluyor. «İnsanlara yabancılaşmak», «Topluma yabancılaşmak», «Memleketine yabancılaşmak» gibi deyimler bol bol kullanılıyor. «Yabancılaşma» bir çeşit «garipseme», «ilgilenmeme», «sırt çevirme» anlamında kullanılıyor. Oysa, kavramda önemli olan nokta, insanoğlunun, sınıflı toplumlarda, maddî (ekonomik) ya da bunun sonucu olarak fikrî alanda yarattığı ürünlerin, baskısı altında kalması, insanın kendi yarattığı gayri-insanî gerçeğin bilincine iyice ulaşamaması ve bu gayri-insanî gerçeklerden kurtuluşunu sağlayacak yolları ve amaçları görüp aksiyona geçememesidir. Yani insanın, sosyal organizasyonu kontrol altına alması için gerekli işleri (ki bunları göstermesi Marksizmin en önemli yanıdır) yapamayarak kendi kendinin kölesi olmak durumuna düşüşü kastedilmektedir.

Ekonomik hayat ve ürünleri, dinî tasavvurlar, edebî anlayışlar, hukukî düzenler, insanın duygu dünyası ve özlemleri, yine insanoğ-

ona karşı ihtilâl yapabilecekleri bir kuvvet haline gelebilmesi için, bu yabancılaşmanın insan kütlesini «mülkiyetten» tamamen «yoksun» bir kütle haline getirmesi ve aynı zamanda bu kütlenin gerçekten mevcut olan bir zenginlik ve kültür dünyası ile çelişme içinde bulunması gereklidir. Bu iki durumun gerçekleşmesi ise, üretici güçlerin büyük çapta artmış olmasına yani bu güçlerin yüksek bir gelişme merhalesine ulaşmış bulunmasına bağlıdır. Öte yandan, üretici güçlerin bu gelişmesi (bu gelişme, insanların günlük ampirik hayatlarının, mahallî bir çerçeve içinde geçip gitmesi yerine, **dünya tarihi planında** yaşanmasını sağlar), pratik bir temel olarak mutlaka zorunludur; çünkü bu gelişme olmazsa, sadece **yoksulluk** [fıkdan] genel hale gelmiş olur ve bu durumun yarattığı **ihtiyaç** dolayısıyla sadece en gerekli şeyler için mücadele edilmeye baş-

---

lu tarafından yaratılmış olduğu halde, bütün sosyal sınıfları kapsayacak şekilde onu baskısı altında tutmakta, ve «tabiat üstü gerçekler», «değişmeyen durumlar» ya da «Tanrı buyrukları» olarak görülmektedir. Bu gerçekler, insanoğlunun, içinde bulunduğu aldatıcı durumun içyüzünü görüp kavradığı ve bu durumu ortadan kaldırmak için belli bir **devrimci aksiyona** girişip belli maddî (ekonomik) sonuçları gerçekleştirdiği zaman ortadan kalkabilir. Yani ancak o zaman, «yabancılaşma» ya son verilebilir. Marksist Hümanizma, **Alman İdeolojisi**'nde de açıkça görüldüğü gibi, bu durumun tesbiti, içyüzünün açığa vurulması ve ortadan kaldırılması için yapılması gereken devrimci aksiyon ile sağlanması gereken maddî (ekonomik) şartların açıklanmasıdır.

Bu konu için bakınız: R. Garaudy, Çev. S. Hilâv, **Jean - Paul Sartre ve Marxisme,** «Açıklamalar», Sosyal Yayınlar; R. Garaudy, **Sosyalizm ve Ahlâk,** Çev. S. Hilâv, s. 28-41, Gerçek Yayınevi; H. Lefebvre, Çev. E. Aydınlık, **Sosyalist Dünya Görüşü,** s. 45-59, Hür Yayınları; Bouvier - Ajam ve G. Mury, **Kapitalist Toplumda Sınıflar,** Çev. E. Bulutsuz, s. 136-144, Sosyal Yayınlar; S. Hilâv, **Yabancılaşma Kavramı,** Yön Dergisi, no. 153; S. Hilâv, **Toplumculuk ve İnsan Problemleri,** Türkiye İşçi Partisi Yayınları; S. Hilâv, **Yabancılaşma ve İşbölümü Üzerine,** Yeni Ufuklar Dergisi, no. 171; S. Hilâv, **Diyalektik Düşüncenin Tarihi,** s. 165-173, Sosyal Yayınlar. (Ç)

lanır; bu durum ise eski rezilâne işlerin yeniden tekrarlanmasından başka bir sonuç vermez. Bu gelişme bir başka bakımdan da mutlaka gereklidir: Çünkü insan ırkının **evrensel** [cihanşumul] ekonomik ilişkiler içine girmesi sadece bu gelişme sayesinde mümkün olur. Bu ilişkiler ise, bütün milletlerde (evrensel rekabet) bir «mülkiyetten - yoksun» kütlenin aynı anda ortaya çıkmasına yol açar; her milleti öteki milletlerin yapacağı ihtilâllere bağlı [tâbi] hale getirir ve nihayet, belli bir bölgede yaşıyan insanları, **dünya tarihini** ampirik bir şekilde yaşıyan insanlar haline sokar. Bu olmazsa; 1. Komünizm sadece mahallî bir olay olarak varolabilir; 2. İnsan ilişkileri [ekonomik ilişkiler], **evrensel** kuvvetler olarak gelişip ortaya çıkmazlar ve bundan dolayı tahammül edilmez gerçekler olarak belirmezler; mahallî batıl inançlarm bağlı olduğu «hal ve şartlar» olarak kalırlar, ve; 3. Herhangi bir ticarî ilişki genişlemesi, mahallî komünizmi ortadan kaldırır. Demek ki, komünizm, ampirik olarak ancak hâkim milletlerin «âni» ve eşzamanlı bir davranışının [fiilinin] sonucu olarak mümkündür; bu ise, üretim güçlerinin evrensel gelişmesine ve bu gelişmeye sıkı sıkıya bağlı olan dünya çapında ekonomik ilişkilerin ortaya çıkmış bulunmasına bağlıdır. Böyle olmasaydı, özel mülkiyetin tarihi diye bir şey olabilir miydi? Meselâ, toprak mülkiyeti çeşitli ön-şartlara bağlı olarak, Fransa'da görüldüğü gibi, parçalanmış [bölük - pörçük] halden, bir kaç kişinin elinde toplanmaya ve İngiltere'de bugün fiilî olarak görüldüğü gibi, bir kaç kişinin elinde toplu halde bulunuştan, parçalanmaya nasıl geçebilirdi? (1) Çeşitli fertlerin ve milletlerin ortaya koydukla-

---

1. Belki de, «İngiltere» yerine «Fransa» ve «Fransa» yerine «İngiltere» diye okumak, Marksizm'in daha sonra göstermiş olduğu gelişmeye uygun düşecektir. Çünkü, Marx, İngiltere'de toprak mülkiyetinin dağınık ve bölük - pörçük bir halden, bir kaç kişinin

rı ürünlerin mübadele edilmesinden başka bir şey olmayan ticaret, nasıl olur da, arz ve talep ilişkisi (bir İngiliz iktisatçısına göre, eskilerin kader dedikleri şey gibi bütün dünyayı avucunun içine alarak, görünmeyen bir el ile, kimine mutluluk kimine felâket dağıtan; imparatorluk kurup yıkan, halkları yüceltip batıran bu ilişki) vasıtasıyla bütün dünyayı hâkimiyeti altında tutabilirdi? Öte yandan, özel mülkiyetin temelinin ortadan kaldırılması ve üretimin komünistçe düzenlenmesiyle (bunun sonucu insanoğlunun kendi ürünü karşısında, kendini, yabancı bir şeyle karşılaşmış gibi hissetmesinin ortadan kalkmasıdır) arz ve talep ilişkisinin taşıdığı kuvvetin sıfıra inmesi ve insanların, mübadeleyi, üretimi, ve karşılıklı ilişkilerini yeniden kontrol altına almaları nasıl mümkün olurdu?

Bizim gözümüzde, komünizm, yaratılması gereken bir **durum** olmadığı gibi, gerçekliğin (réalité'nin) kendisine uymak zorunda olduğu bir **ideal** de değildir.

Bugünkü düzeni ortadan kaldıran **gerçek** harekete komünizm adını veriyoruz biz. Bu hareketin şartları, fiilen mevcut olan ön-şartlardan [temellerden, mukaddemlerden] doğmaktadır.

Bundan başka, sadece birer işçi olan emekçilerin kütlesi (sermayeden ve en sınırlı tatmin olma durumundan bile yoksun kalmış olan emek-gücü kütlesi), **dünya pazarını** bir ön-şart olarak gerekli kılar; ve bundan ötürü, geçici bir şey değil ama sağlam bir yaşama kaynağı olan çalışmanın, rekabet dolayısıyla kaybedilmesi de aynı şekilde dünya pazarını ön-şart olarak gerekli kılmaktadır.

Demek ki, proletarya, ancak **evrensel tarih çapında** mevcut olabilir; nitekim onun aksiyonu olan komünizm de

---

elinde toplanma şeklinde beliren büyük toprak mülkiyetine doğru nasıl gelişmiş olduğunu **Kapital**'de, açıklamıştır. (Capital, cilt II, Bölüm. XXVII - XXIX, İngilizce çeviri.)

ancak «evrensel tarihî» varlık olarak ortaya çıkabilir. Fertlerin evrensel tarihî varlığı, ya da başka bir deyişle, fertlerin evrensel tarihe doğrudan doğruya bağlı varlığı [olarak].

Daha önceki bütün tarihî merhalelerde, mevcut üretici güçler tarafından şartlanan ve buna karşılık bu güçleri şartlayan ekonomik ilişkiler formu, **sivil toplumu** (1) teşkil eder. Daha önce söylediklerimizden anlaşılacağı gibi, bunun ön-şartı ve ana temeli, basit aile ya da bileşik aile yani daha teferruatlı tariflerini yukarda verdiğimiz klan'dır. Böylece, sivil toplumun, bütün tarihin kaynağı ve sahnesi olduğu ve bundan ötürü, gerçek ilişkileri bir yana atarak sadece prenslerin ve devletlerin gürültülü maceralarını ele almakla yetinen ve bugüne kadar yaygın bir halde bulunan tarih görüşünün ne kadar saçma bir şey oldu-

---

1. «Sivil toplum» (bürgerliche Gesellschaft) sözü kimi zaman «burjuva toplumu deyimi ile karşılanmaktadır. Ne var ki, bu deyimin her zaman yerinde olduğu söylenemez. Çünkü, «sivil toplum» bir bakıma, «medenî toplum» yani hükûmeti, kanunları v.b., olan toplumu ifade etmek için kullanılmakta ve, ilkel yada «tabiî» topluma karşıt olan gelişmiş toplumları anlatmaktadır. Ama aynı zamanda, siyasî ilişkilere ve formlara karşı, insanlar - arası şahsî ve ekonomik ilişkileri dile getirmektedir. Bu terim, özellikle burjuva bilgin ve teorisyenleri tarafından, onyedinci ve onsekizinci yüzyılda kullanılmıştır. Bu bilgin ve teorisyenler, özel mülkiyetin serbest bir şekilde birikimine engel olan politik kuruluş ve formlara karşı yaptıkları teorik hücumlarında, «sivil toplum» sözünü kullanmışlardır. Nitekim, metinde, «sivil toplum» sözünün, ekonomik ilişkileri dile getirmek için kullanıldığı açık bir şekilde görülmektedir. (Bundan ötürü, sözü geçen terimi, burada, «burjuva toplumu» olarak değil «sivil toplum» olarak çevirmenin daha doğru olacağını düşündük.) (Ç.)

ğu açıkça ortaya çıkmış bulunuyor. (1) Sivil toplum, üretici güçlerin belirli bir gelişme merhalesinin içinde yer alan bütün fertler - arası maddî ilişkileri kapsar. Bu belli merhalenin bütün ticarî ve sınaî hayatını kapsar ve bundan ötürü devletin ve milletin çerçevesini aşar; dışarda, yabancı halklara karşı milliyet olarak ortaya çıkmak ve içerde devlet olarak organize hale gelmek zorunda olduğu halde aşar bunları. «Sivil toplum» sözü, mülkiyet ilişkilerinin Antik ve Ortaçağ topluluğundan ayrılıp kurtulduğu bir zamanda, yani on sekizinci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, sivil toplum, ancak burjuvazi ile birlikte gelişir; ne var ki, her çağda, devletin ve idealist üstyapının temelini teşkil eden ve üretim ile ticaretten doğrudan doğruya üreyen sosyal organizasyon, her zaman bu sözle ifade edilmiştir.

[2] Bilincin Üretimi Üzerine

Bugüne kadarki tarihte, tek tek fertlerin, evrensel tarihî planda, gittikçe genişleyen bir faaliyet göstermelerine rağmen, kendilerine yabancı bir kuvvetin gitgide kölesi haline geldikleri, ampirik bir gerçektir (bu baskıyı, sözü geçen tek tek fertler, evrensel ruh denilen şeyin bir oyunu olarak telâkki etmişlerdir); ve ağırlığını gittikçe daha kaba bir şekilde gösteren bu kuvvetin, aslında, **dünya pazarından** başka şey olmadığı son kertede ortaya çıkmıştır. Ama, Alman nazariyatçılarma esrar dolu bir şey gibi görünen bu kuvvetin de, bugünkü sosyal düzenin ortadan kaldırılmasıyla yani köklü devrim (ilerde bundan söz

---

1. [Müsveddede üstü çizilmiş bölüm:] Buraya kadar, insan faaliyetinin sadece bir tek veçhesini [yani] **tabiatın insan tarafından değişikliğe uğratılmasını** inceledik. Öteki veçhesi, [yani], **insanların insanlar tarafından değişikliğe uğratılması...**

Devletin menşei ve Devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiler.

edeceğiz) ile ve ona bağlı bulunan özel mülkiyetin kaldırılması durumu ile son bulacağı, aynı ölçüde, ampirik olarak besbellidir. İşte o zaman, tek tek fertlerin kurtuluşu [hürriyete kavuşması] tarihin, bir dünya tarihi haline döneceği ölçüde gerçekleşecektir. (1) Daha önce söylediklerimizden anlaşılacağı üzere, ferdin hakikî manevî zenginliği, bu ferdin gerçek ilişkilerinin zenginliğine tüm olarak bağlıdır. Ancak bu şartlar yerine geldiği zaman, tek tek fertler, çeşitli millî ve mahallî sınırlamalardan kurtulup, bütün dünyanın maddî ve mânevî [fikrî] üretimi ile pratik bir ilişki kurabilecek ve dünyanın dört bucağının her alanda yapmış olduğu üretimden (insanların yaratışları), nasibedar olmak imkânını elde edebileceklerdir. **Evrensel** tâbi oluş, yani fertlerin **dünya tarihi çapındaki** işbirliğinin bu tabiî formu, sözünü ettiğimiz köklü devrim tarafından; insanların birbiri üzerindeki etkisinden doğmuş olan ve bugüne kadar insanları hem korkutan hem de onları yabancı kuvvetler gibi baskı altında tutan bütün bu kuvvetlerin kontrol altına alınması ve bilinçli bir şekilde yönetilmesi durumuna sokulacaktır. Bizim ileri sürdüğümüz bu görüş, spekülatif ve idealist bir şekilde, yani fantastik bir şekilde yani «ırkın kendi kendini yaratması» («süje olarak toplum») şeklinde düşünülebilir ve bundan ötürü, birbirleriyle ilişki halinde bulunan bu fertlerin teşkil ettikleri diziler [seriler], kendi kendini esrarlı bir şekilde yaratan tek bir fert olarak düşünülebilir. Fertlerin **birbirlerini** yarattıkları [ortaya çıkardıkları], hem de fizik ve mânevî bakımdan yarattıkları besbellidir, ama insanların, ne Bruno'nun düşündüğü saçma sapan şekilde ve ne de «tek

1. [Marx, sağ sütuna, bu hizada şunu yazmıştır:] BİLİNCİN ÜRETİMİ ÜZERİNE.

varlık» (1) ve «kendini yaratan» insan olarak birbirlerini ortaya çıkarmadıkları da besbellidir.

Demek ki, bizim tarih anlayışımız üretimin gerçek sürecine [vetire - prose] dayanmaktadır; ve bu görüş, hayatın doğrudan doğruya maddî bir şekilde üretilmesinden hareket etmektedir. Ayrıca, bu görüş, bu üretim biçimine bağlı olan ve bu üretim biçiminin doğurmuş olduğu insan ilişkilerinin [ekonomik ilişkilerin] formunu yani çeşitli gelişme merhaleleri içinde ortaya çıkan sivil toplumu, bütün tarihin temeli olarak görmektedir. Bu düşünce şekli, sivil toplumu, etkinliği bakımından Devlet olarak görmekten ve bu bakış açısından hareket ederek bilincin çeşitli teorik ürünlerinin hepsini ve çeşitli formlarını; dini, felsefeyi, ahlâkî anlayışları ve benzerlerini açıklamak ve bu müesseselerin kaynakları ile gelişmelerini yine sivil toplum [ekonomik ilişkiler] açısından ele alıp, bütünlüğü içinde göstermekten (bunun sonucu olarak çeşitil yanların birbirleri üzerinde yaptığı etkiyi göstermekten) başka bir şey değildir. Bu görüş, idealist tarih anlayışı gibi, her çağ için ayrı bir açıklayıcı kategori arayıp bulmaz; bu görüş, her zaman, tarihin **hakikî** zemini üzerinde araştırmalar yapar; pratik faaliyeti İdea ile açıklamaz, [tam tersine] fikirlerin [idelerin] ortaya çıkışını, maddî pratik ile açıklar. Ve bundan ötürü, bilincin bütün formlarının ve ürünlerinin fikrî eleştirme sayesinde ortadan kalkacağını; «kendinin bilincine getirilmek», birer «hayal» olarak gösterilmek, «hayaletler» yada «sabit fikirler» şekline sokulmak yoluyla yok edilebileceklerini ileri sürmez. (2)

[Bizim tarih anlayışımız], bütün bunların [bilincin bütün formlarının ve üıünlerinin], sadece, sosyal ilişkile-

---

1. Max Stirner'in felsefesi kastediliyor.
2. Bruno Bauer'in ve Max Stirner'in teorileri gözönünde tutuluyor.

rin pratik bir şekilde değişikliğe uğratılması yoluyla (sözü geçen idealist safsataların hepsi bu ilişkilerden doğmuştur) ortadan kalkacağını ileri sürer. Yine bizim görüşümüz, tarihi yerinden kımıldatan; dini, felsefeyi, ve bunların benzeri olan bütün öteki teorik düşünce şekillerini harekete getiren [değişikliğe uğratan] şeyin, eleştirme değil, ihtilâl olduğunu ileri sürer. Bizim görüşümüz, tarihin sonunun «kendinin bilinci» ne ulaşmak yada «ruhun ruhu» haline gelmek demek olmadığını ve her tarihî gelişme merhalesinde, belirli bir maddî sonucun ortaya çıkmış olduğunu; belirli bir üretim güçleri topluluğunun bulunduğunu; insanlarla insanlar ve tabiatla insanlar arasında belirli bir tarihî ilişkinin kurulduğunu ileri sürer. Ayrıca, bu tarihî ilişkinin nesilden nesile geçtiğini; belli bir üretim güçleri toplamının, çeşitli sermaye biçimlerinin ve şartlarının mevcut olduğunu ve bunların yeni gelen nesiller tarafından değişikliğe uğratıldığını ama buna karşılık, sözü geçen bu gerçeklerin, yeni nesillerin hayat şartlarını belirlediğini ve onların hayatına belli bir gelişme biçimi ve belli bir özellik verdiğini ileri sürer. Bu görüş, hal ve şartların insanoğlunu şu yada bu biçime soktuğu kadar; insanoğlunun da, bu hal ve şartları yarattığını ileri sürer.

Bu üretim güçlerinin, sermayelerin, ve sosyal ilişkilerin tümü (ki bunları, her fert ve her nesil varolagelen şartlar olarak bulur), filozofların «insan cevheri» yada «insanın özü» dedikleri ve tanrılaştırıp savaşmaya kalkıştıkları şeyin somut [müşahhas] temelini teşkil eder. Ve bu, sözü geçen filozofların, «kendinin - bilinci» yada «tek» diye ele alarak kendisine karşı ayaklanmaya kalkmalarından ötürü kılını bile kıpırdatmayan ve insanları durmadan etkileyip duran hakikî temeldir.

Nitekim, nesillerin kendilerinden önce hazırlanmış [mevcut] olarak buldukları bu hayat şartlarıdır ki, tarihte periodik bir şekilde ortaya çıkan ihtilâl sarsıntılarının

bütün mevcut düzeni altüst edip etmeyeceği konusunda son sözü söylerler. Tüm bir altüst olmanın [değişikliğin] maddî unsurları, hem mevcut üretici güçler hem de ihtilâl yapacak olan ihtilâlci bir kütlenin teşekkül etmiş olmasıdır. Üstelik bu ihtilâlci kütlenin, o çağa kadar gelmiş olan toplumun özel şartlarına karşı çıkınakla yetinmeyip; o çağa kadarki «hayatın üretimine», o çağa kadarki «faaliyetin tümüne» de karşı çıkması, yani bu toplumun üzerine dayanmış olduğu temelin kendisine de karşı çıkması gereklidir. Eğer bu durum söz konusu değilse, pratik gelişme açısından, böyle bir altüst olmanın [değişikliğin] sadece **fikir** olarak binlerce kere tekrar edilmesi bile... komünizmin tarihinin bize gösterdiği gibi hiç bir önem taşımaz.

Bugüne kadar, bütün tarih anlayışları, tarihin bu gerçek temelini ya bir yana bırakmış yada tarihin yürüyüşü ile ilintisi olmayan önemsiz bir şey olarak telâkki etmişlerdir. Bundan ötürü, tarih, her zaman, kendi dışında bulunan bir ölçü gözönünde tutularak yazılmıştır. Hayatın gerçek üretimi, tarihin dışında bir şey olarak görülmüştür; buna karşılık, asıl tarihî unsur olarak kabul edilen şey, gündelik hayattan tamamen ayrı, dünya-dışı ve dünya-üstü bir şey olarak görülmüştür. Böylece, insanın tabiatla olan bağlantısı tarihin dışına atılmış ve tabiat ile tarih arasında bir antitez yaratılmıştır. Sözü geçen tarih anlayışını benimsemiş olanlar, işte bundan ötürü, tarihte, sadece prenslerin ve devletlerin siyasî faaliyetlerinden, dinî ve çeşitli teorik mücadelelerden başka bir şey görememişlerdir. Üstelik, her özel tarih çağını ele aldıkları zaman, bu **çağın kuruntusunu** [hayalini, aldanışını], olduğu gibi kabul etmekten de kaçınamamışlardır. Meselâ, bir çağ kendisini sadece «dinî» ve «politik» sebeplerin etkisinde kalmış sayıyorsa, yukarda sözü geçen görüşü benimseyen tarihçi de, bu kanaati [kuruntuyu] aynen kabul etmiştir.

Oysa, aslında, «din» ve «politika» bu çağın gerçek sebeplerinin formlarından [büründükleri şekillerden] başka şey değildir. [O çağda yaşıyan] insanların yaptıkları kendi öz pratik faaliyetleri hakkında besledikleri «fikir» ve «görüş» ler [bu tarih anlayışının sonucu olarak], sözü geçen insanların pratik faaliyetlerini belirleyen biricik aktif kuvvet olarak ele alınır. Hintlilerde ve Mısırlılarda rasladığımız gelişmemiş işbölümü şekli, bu halkların devletinde ve dininde bir kast sisteminin ortaya çıkmasına sebep olduğu halde, tarihçi, bu gelişmemiş işbölümü şeklini, kast sisteminin paratmış olduğunu sanır. Fransızlar ve İngilizler, gerçeğe daha yakın düşen politik kuruntu görüşünü benimsedikleri halde, Almanlar «saf ruh» alanında dolanıp dururlar ve dinî kuruntuyu, tarihin hareket ettirici kuvveti olarak kabul ederler.

Hegel'in tarih felsefesi, Almanların bu tarih yazma tarzının mantıkî sonuçlarına kadar vardırılmış olan «en mükemmel ifadesi» dir. Ve bu tarih yazma tarzında, hakikî, hattâ politik menfaatler söz konusu bile edilmez; sadece saf düşüncelerden söz açılır ve bundan ötürü, bu tarih, Aziz Bruno'nun gözüne birbirini yiyip yutan ve sonunda «kendinin - bilinci» içinde eriyen bir «fikriler» serisi olarak görünüverir. Hele, gerçek tarih hakkında hiç bir şey bilmeyen Aziz Max Stirner'e, tarihin ilerleyiş ve yürüyüşünün, «şövalye», haydut ve hayalet (1) hikâyeleri olarak görünmesinden ve Stirner'in de bu korkunç manzaradan ancak «kutsallığı ortadan kaldırmak» yoluyla sıyrılacağını sanmasından daha mantıkî ne olabilir! Bu görüş, tepeden tırnağa dinî bir görüştür ve dinî insanın, tarihi

1. [Marx, sağ sütuna, aynı hizada, şunları yazmıştır:] **Objektif** tarih yazma tarzı diye adlandırılan şey, tarihî ilişkileri faaliyetten ayrı [soyutlanmış] bir şekilde ele almaktan başka şey değildi. Gerici [reaksiyoner] özellik.

başlatan ilkel insan olduğuna inanır; hayalgücünde, yaşamanın ve hayatın kendisinin muhtaç olduğu araçların [vasıtaların] üretilmesinin yerine, hayalî şeylerin dinî bir şekilde üretilmesini koyar. Çözülüp dağılması, ortaya çıkardığı tedirginlikler ve şüphelerle birlikte, bu tarih görüşünün tümü, sadece Almanların bir **millî** meselesidir ve sadece Almanlar için mahallî bir önem taşır. Nitekim, son zamanlarda binlerce kere ele alınmış olan ve «Tanrı alanından insanî alana nasıl geçilir?» şeklinde formüle edilen soru, bunun bir örneğidir. Sanki bu «Tanrı alanı» insan hayalgücünden başka bir yerde mevcutmuş gibi; bu bilgiç baylar, farkında olmaksızın, bugüne kadar, şimdi yolunu bulmaya çalıştıkları bu «insanî alanda» yaşamıyorlarmış gibi; sanki bu teorik safsatanın sırlarını açıklamak için girişilen bilgiççe oyun (gerçekten de bu bir eğlenceden başka şey değildir), aslında, bu safsatanın gerçek dünya şartlarından nasıl doğmuş olduğunu gözönüne sermiyormuş gibi, bu soru, durmadan tekrarlanmıştır.

Genel olarak, bu Almanlarm işi, daha önceki yazarların ileri sürdükleri saçmaları bir başka safsata haline getirmektir; yani, bütün bu anlamsız düşüncelerde, keşfedilmesi gereken özel bir anlam bulunduğunu kabul etmektir. Oysa, bu konuda asıl yapılması gereken iş, bu teorik lafları, mevcut gerçek şartlarla açıklamaktır. Bu teorik lâflarm gerçek ve pratik çözümü; bu çeşit tasavvurların [fikirlerin] insan bilinçlerinden çıkarılıp atılmaları (bir kere daha tekrar edelim); teorik çıkarsamalarla [istidlâllerle] değil, hal ve şartların değişikliğe uğratılması ile sağlanabilir. İnsanların çoğu için, yani proletarya için, bu teorik tasavvurlar [fikirler] mevcut bile değillerdir; bundan ötürü bu kütle için, sözü geçen tasavvurların ortadan kaldırılması diye bir mesele de mevcut değildir. Eğer, bu kütle, din yada benzerleri gibi teorik tasavvurları bir zaman-

lar edinmiş bile olsa, hal ve şartlar dolayısıyla, bu tasavvurlar, çoktan ortadan kalkmıştır.

Bu soruların tamamen millî [mahallî] bir karakter taşıdığı, sözü geçen teorisyenlerin ciddî bir şekilde, «Tanrı-İnsan» ve «İnsan» gibi kuruntulara ve bunların benzerlerine inanmalarında açıkça kendini gösterir. Üstelik, bu teorisyenler, sözü geçen kuruntuların, tek tek tarih çağlarında etkili olup bu çağları yönettiklerine de inanırlar. Hattâ, Aziz Bruno, sadece, «eleştirmenin ve eleştiricilerin tarihi yapmış [yaratmış] olduklarını» ileri sürer. Bu soruların tamamen millî [mahallî] bir karakter taşıdığı, sözü geçen teorisyenlerin, tarihî sistemler kurdukları zaman; bütün geçmişin üzerinden bir hoplayışta atlayıp, «Mongol medeniyeti» nden, «muhteva dolu» gerçek tarihe geçmelerinden yani **Halle Yıllıklarına** ve **Alman Yıllıklarına** (1) geçmelerinden ve Hegel Okulunun, genel bir atışma haline nasıl geldiğini anlatmaya koyulmalarından bellidir. Bu teorisyenler, bütün öteki milletleri ve bütün öteki hakikî olayları unuturlar; onların gözünde dünyanın bütün olayları Leipzig Kitap Sergisi'nden ve «eleştirme», «insan» yada «tek» (2) konuları üzerindeki karşılıklı tartışmalardan ibarettir.

Bu teorisyenler, gerçek tarihî konuları, meselâ bir onsekizinci yüzyıl tarihini incelemeye kalkıştıklarında, sade-

---

1. Genç - Hegel'cilerin 1838 ile 1843 arasında yayınladıkları organlar. **Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst** (Alman bilimi ve sanatı için Halle Yıllıkları) adını taşıyan birincisi, 1838'den 1841'e kadar Arnold Ruge ve Theodor Echtermeyer yönetiminde çıkmıştır. Prusya'da yasaklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu gazete, Saxe'da **Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst** (Bilim ve sanat için Alman Yıllıkları) adıyla, 1841 yılı Temmuz ayından itibaren yayınlanmıştır. Ama 1843'de hükûmet tarafından kapatılmaktan kurtulamamıştır.

2. Sırasıyla, Bauer, Feuerbach ve Stirner kastediliyor.

ce o çağın fikirlerinin tarihini ele almakla yetinirler, ve bu tarihi, gerçek olaylardan ve bu fikirlerin temelini teşkil eden pratik gelişmelerden tamamen ayırarak [soyutlayarak] açıklarlar; üstelik bu çağın tarihini, henüz gelişmemiş olan ve gerçek tarihî çağın yani 1840 ile 1844 yılı arasındaki Alman felsefî mücadele çağının bir haber vericisi olarak tanıtmaktan ve açıklamaktan da geri kalmazlar. Demek ki, onların [bu teorisyenlerin] amacı, hiçbir tarihî karakter taşımayan bir kimsenin ve hayallerinin yüceliğini bir kat daha şaşaalı göstermek için, geçmişin bir tarihini yazmaktır. Onların amacı, gerçekten tarihî olan olayları sözkonusu etmemek; politikanın tarihe yapmış olduğu etkileri görmezlikten gelmek ve ciddî bir incelemeye değil, tarihî çağlarm keyfî bir şekilde istif edilmesine ve edebî dedikodulara dayanan bir hikâye sunmaktır. (Nitekim, daha şimdiden unutulup gitmiş olan **On Sekizinci Yüzyıl Tarihi**'nde, Aziz Bruno'nun yapmış olduğu şey de budur.) (1)

Bu ukalâ fikir üstadları [teorisyenler], kendilerini milliyetçiliğin peşin hükümlerinden sıyrılmış sanırlar, ama aslında, birleşmiş bir Almanya'nın hayalini gören bira düşkünü dar kafalı Alman küçük - burjuvalarından daha milliyetçidirler. Öteki milletlerin yaptıkları işlerde tarihî bir özellik bulmazlar; Almanya'da Almanya'yı gözönünde tutarak ve Almanya için yaşarlar ve Ren Şarkısı'nı (2) bir ilâhî haline sokarak söylerler. Fransız devletini yağma edecekleri yerde, Fransız felsefesini yağma ederek ve Fransız taşra eyaletlerini Almanlaştıracak yerde Fransız düşüncesini Almanlaştırarak Alsace - Lorraine'i fethet-

---

1. Bruno Bauer: **Geschichte des Politik, Cultur und Aufklärung des achtzehten Jahrhunderts,** Charlottenburg, 1843 - 1845

2. Nicolas Becker'in, 1840'da bestelemiş olduğu milliyetçi «Ren Almanyanın» şarkısı. Bu şarkıya, ünlü Fransız şairlerinden Musset askerî, Lamartine barışsever bir anlayışla cevap yazmışlardır.

tiklerini sanırlar. Teorinin evrensel hâkimiyeti içinde, Almanya'nın hâkimiyetini ilân eden Aziz Bruno ve Max ile mukayese edilirse, Bay Venedey (1) tam bir kozmopolit olarak kabul edilmelidir.

Bu açıdan bakınca, Feuerbach'ın da kendini kabaca nasıl aldattığını açıkça görürüz. **Feuerbach,** «komünoter insan» olduğunu söyleyip (Üç Aylık Wigand Dergisi, 1945, cilt I) (2) komünist olduğunu açıklarken ve komünist sözünü **insanın** bir yüklemi [mahmulu] haline getirirken kendini gerçekten aldatmaktadır. Böylece, gerçek hayatta belli bir devrimci parti üyesi olan adamı belirtmek için kullanılan bu kelimeyi, sadece [fikrî] bir kategori haline getirmenin mümkün olduğunu sanmaktadır. İnsanların karşılıklı ilişkileri konusunda Feuerbach'ın yapmış olduğu bütün çıkarsamalar [istidlâller], insanların birbirlerine ihtiyaçları olduğunu ve **bunun eskiden beri böylece sürüp gittiğini** ispat etmek amacına yönelmiştir. Feuerbach, bu gerçeğin insan bilinci tarafından bilinip tanınmasını ister, yani tıpkı öteki teorisyenler [nazariyatçılar] gibi **mevcut** bir olgunun [vakıanın, gerçeğin] bilincine varılınasını sağlamak ister. Oysa, hakikî komünist için önemli olan şey, **mevcut** düzenin değişikliğe uğramasıdır. Ne var ki, Feuerbach'ın, **bu** olgunun bilincini ortaya çıkarmak isterken harcadığı çabalarda, bir teorisyen yada filozof olmak duru-

---

1. Jakop Venedey (1805 - 1871): Solcu Alman siyaset adamı ve gazetecisi.

2. **Wigand's Vierteljahrsschrift:** Genç - Hegelcilerin, 1844'ten 1845'e kadar, Otto Wigand tarafından Leipzig'de yayınlanan organı. Bu derginin ikinci cildinde, Feuerbach, bir makale yayınlamış ve Stirner'i eleştirmişti. Makalenin adı «Ueber dan **Wesen des Christenthums** in Beziehung auf den **Einzigen und sein Eigenthum**» **(Biricik ve Mülkiyeti** ile **Hıristiyanlığın Özü'nün** ilişkisi üzerine) adını taşıyor. **Biricik ve Mülkiyeti** Stirner'in, **Hıristiyanlığın Özü** ise Feuerbach'ın eseridir.

mundan hiçbir zaman çıkmayan herhangi bir teorisyenin ulaşabileceği en uç noktalara vardığını görmüyor değiliz. Ama işin ilgi çekici yanı, Aziz Bruno'nun ve Aziz Max'ın, Feuerbach tarafından ortaya atılmış bu komünist kavramına sahip çıkıp bu kavramı hakikî komünistin yerine koymaları ve bunu, «ruhun ruhu» ilkesini ileri sürüp komünizmle mücadele etmek; komünizmin karşısına bir felsefî kategori ve aynı kuvvete sahip olan çürütücü bir düşünce çıkarmak için yapmalarıdır. Aziz Bruno ise, bunu, belli bir takım pragmatik [pratik, elle tutulur] menfaatleri gözeterek yapmaktadır.

Feuerbach da, tıpkı öteki hasımlarımız gibi, mevcut gerçekliği hem kabul etmekte hem de yanlış anlamaktadır. [Bu düşüncemizi ispat etmek için] Feuerbach'm, **Geleceğin Felsefi** (1) isimli eserinin bir bölümünden söz etmek istiyoruz. Feuerbach, bu bölümde, bir şeyin varlığının yada bir insanın hayatının, aynı zamanda onun özü olduğunu; bir hayvanın ya da insanın varoluş [yaşama] şartlarının, hayat tarzının ve belirli faaliyetlerinin, bu varlığın kendi «öz» ünü tatmin eden şartlar, tarzlar ve faaliyetler olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan, her istisnanın, kötü bir raslantı ve anormallik olarak görüldüğü ve bunların değiştirilmesinin imkânsız olduğunun düşünüldüğü besbellidir. Demek ki, milyonlarca proleter, hayat şartlarından hiç memnun değillerse ve eğer onların «varlığı» [...] (2)

1. Feuerbach'ın, **Grundätze der Philosophie der Zukunft,** Zürih, 1843, isimli eseri.

2. Burada eksik olan bölümün anlamı aşağı yukarı şöyledir : «Eğer onların «varlığı» «öz» leri ile çelişme halindeyse, bu, şüphesiz ki, bır anormalliktir ama kötü bir raslantı değildir; belli sosyal ilişkilere dayanan bir tarihî olgudur [vakıadır]. Feuerbach, bu olguyu sadece tesbit etmekte, duyusal dünyayı sadece yorumlamakta ve bu dünyaya karşı bir teorisyen olarak bakmaktadır, oysa asıl mesele...»

Oysa, **pratik maddeci** [materyalist] için, yani **komünist** için asıl mesele, mevcut dünyanın [durumun] değişikliğe uğraması; mevcut durumun pratik [fiilî, maddî] bakımdan başka bir hale girmesidir.

Feuerbach'ta kimi zaman bu çeşit düşüncelere ve görüşlere raslanmaktadır, ama bu görüşler, birbiriyle ilintisiz sezgiler olmaktan başka bir nitelik [vasıf] taşımamaktadırlar. Feuerbach'ın genel [felsefî] anlayışı gözönüne alınınca, bu görüşlerin pek de önem taşımadıkları ve ancak geliştirilmesi mümkün bir takım ipuçlarından ibaret bulundukları ortaya çıkar.

Feuerbach'ın «duyusal [sensible, mahsus] dünya» hakkındaki «görüşü» de, bir yandan, bu dünyanın düşünce yoluyla ele alınmasından ibarettir; öte yandan, sadece duygu bakımından kavranılmasıdır. Feuerbach, «tarihî gerçek insanlar» diyecek yerde «insan» diyen bir filozoftur. Bu «insan» da, aslında «Alman» dır. Birinci durumda, yani duyusal dünyayı [soyut] düşünce açısından [contemplation açısından, yani teemmül ve fikrî temaşa açısından] ele alınca, Feuerbach, kendi bilinci ve duygusu ile çelişen nesnelerle karşılaşmaktadır; bu nesneler, onun önceden varsaymış olduğu [farzetmiş olduğu] âhengi yani duyusal dünyanın bütün bölümleri arasındaki âhengi ve özellikle insan ile tabiat arasındaki (1) âhengi bozmaktadırlar. Bu nesneleri bertaraf etmek için, Feuerbach, dünyayı iki şekilde görmek zorunda kalıyor. Görüşlerden birincisi, sadece «gözle görünen» gerçekleri algılamakla [idrâk etmekle] yetinen alelâde ve genel görüştür. İkincisi

---

1. Feuerbach'm hatası, gözle görünen gerçeği [yada] duyusal görünüşü [tezahürü], mevcut gerçek düzeni daha derin bir şekilde incelemek yoluyla kavramamız mümkün olan duyusal gerçekliğe tâbi kılması değildir. Feuerbach'ın hatası, gerçekliği, filozofun «gözleri» yani «gözlükleri» ile incelemeksizin izah edememesidir. (M.E.)

ise, daha yüksek ve felsefî olan bir görüştür. Bu görüş de, eşyanın «hakikî özünü» algılamaktan ibarettir. Feuerbach, işte bu iki görüş arasında gidip gelmektedir. Feuerbach, çevresindeki duyusal dünyanın, ezelden beri hiç değişmeden duran bir şey olmadığını; toplum durumu ve sanayi tarafından [şekillendirilip] ortaya konulmuş olduğunu [yani toplum durumunun ve sanayiin ürünü olduğunu] görmemektedir. Gerçekten de, duyusal dünya; herbiri kendisinden önce gelen nesillere dayanan, kendi sanayiini ve ticaretini mükemmelleştiren, ihtiyaçlar değiştiği için, sosyal organizasyonunu da değiştiren nesillerin gösterdiği faaliyetlerin sonucudur ve tarihî bir üründür. «Duyusal kesinlik» in en basit nesneleri bile, ancak sosyal sınaî ve ticarî gelişmenin sonucu olarak verilmiştir [sunulmuştur] Feuerbach'a. Bütün öteki meyva ağaçları gibi, kiraz ağacı da, bizim yaşadığımız şu yeryüzü parçası üzerinde ancak bir kaç yüz yıl önce ve **ticaret** [ekonomik ilişkiler] sayesinde yetiştirilmiştir. Demek ki, ancak belli bir çağda belli bir toplumun faaliyetleri **sayesinde** Feuerbach'm «duyusal kesinlik» ine verilmiştir [sunulmuştur].

Nitekim, varlıkları, gerçekte oldukları ve geliştikleri şekilde ele alırsak [yani bizim görüş açımızdan ele alırsak], en derin felsefî meselelerin bile, daha ilerde teferruatı ile açıklayacağımız gibi, bir takım ampirik [müşahhas, gözlenebilir] olgular [vakıalar] haline geldiğini görürüz. Meselâ, insanoğlunun tabiata olan ilişkisi meselesini ele alalım. (Hattâ Bruno'nun yüz onuncu sayfada (1) dediği gibi «tabiattaki ve tarihteki çelişmeleri» ele alalım. Sanki, burada, birbirinden ilintisiz iki «şey» varmış ve insanoğlu ezelden beri kendisini tarihî olan bir tabiat ve tabiî olan bir tarih karşısında bulmuyormuş gibi!). «Cevher» ve «kendinin -

---

1. Bruno Bauer'in «Ludwig Feuerbach'ın Özellikleri» isimli yazısından söz ediliyor. **Wigand's Vierteljahrsschrift,** 1845, Cilt. III.

bilinci» hakkındaki «akıl almaz ölçüde büyük eserlerin» (1) nereden doğmuş olduğu, meselesi; «tabiat ve insanoğlu arasındaki özdeşliğin [ayniyetin]» ezelden beri sanayi içinde varolageldiğini [gerçekleşmiş olduğunu] ve her çağda sanayiin gelişme derecesine göre çeşitli biçimlerde ortaya çıktığını gözönünde tutmak suretiyle kolayca çözülebilir. İnsanoğlunun, üretici güçleri uygun bir temel üzerinde gelişene kadar tabiatla yapmış olduğu «mücadele» için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Sanayi ve ticaret, hayat [geçim] ihtiyaçlarının üretilmesi ve mübadele edilmesi; dağılımı [distribution'u, tevzii] ve çeşitli sosyal sınıfların yapısını şartlandırırlar [belirlerler, tayin ederler] ve buna mukabil, işleyişleri bakımından bu sonuncular tarafından şartlandırılırlar. İşte, Feuerbach'ın, sadece yüzyıl önce çıkrıklar ve eltezgâhlarmdan başka şeye raslayamayacağı Manchester'de, bugün sadece fabrikalar ve makineler görmesinin, ya da Augustus zamanında Romalı kapitalistlerin bağ-bahçelerini ve köşklerini görebileceği yerde bugün sadece çayırlar ve bataklıklara raslamasının sebebi budur. Feuerbach, tabiat bilimlerinin görüşü [ve kavrayışı] üzerinde ısrarla duruyor; sadece fizik bilgininin yada kimyacının keşfettiği sırlardan sözediyor. [Güzel!] Ama, ticaret ve sanayi olmasaydı, tabiat bilimi gelişebilir miydi acaba? Şu «saf» tabiat bilimi denilen şey bile, amacını ve malzemesini sadece ticaretten ve sanayiden; insanların maddî [ekonomik] faaliyetlerinden sağlamıyor mu? [Aslında] bu faaliyet, bu emek ve bu üretim gördüğümüz [çevremizde bulduğumuz] duyusal dünyanın biricik temelidir ve bu insan faaliyeti, emeği ve üretimi sadece bir yıl durdurulacak olsa; Feuerbach, tabiat dünyasının sadece büyük bir değişikliğe uğradığını görmekle kalmaz, aynı zamanda, bütün insanî dünyanın, kendi kavrayış yetisinin

1. Goethe'nin **Faust**'undaki bir mısra kastediliyor.

[melekesinin] ve hattâ kendi özvarlığının da ortadan kalkmak üzere olduğunu anlar.

Şüphesiz, bütün bu ileri sürdüğümüz fikirler, dış tabiatın varlığının herşeyden önce geldiği hakikatini cerhetmez ve «generatio aequivoca» [kendiliğinden türeme] ile ortaya çıkan ilk insanlara uygulanamaz. Ama böyle bir ayırma, insanoğlunu, tabiattan apayrı bir varlık olarak ele aldığımız sürece anlam taşımaktadır. Ama yine de, insanoğlunun tarihinden önce gelen bu tabiat, Feuerbach'ın bugün içinde yaşadığı tabiattan tamamen farklıdır, ve bu [insan - öncesi] tabiat, günümüzde, hemen hemen hiçbir yerde mevcut değildir. Böyle bir tabiata, son zamanlarda teşekkül eden bazı Avusturya mercanadalarında raslanabilir belki; ve bundan ötürü, bu çeşit bir tabiat da Feuerbach için mevcut değildir.

Ama, Feuerbach, insanoğlunun da «duyusal bir nesne» olduğunu kavradığı için «saf» maddecilerden çok daha sağlam bir görüş açısına sahiptir. Ne var ki, Feuerbach'ın, insanoğlunu, «duyusal faaliyet» olarak değil de, «duyusal nesne» olarak ele almakla yetindiğini ve insanları şu yada bu şekilde insanlar olmaya zorlayan hayat şartlarından ve sosyal yaşama çerçevelerinden sıyırarak ele aldığını bir an unutsak bile, yine de, gerçekten varolan ve hareket eden [etkinlikte bulunan] insanları hiçbir zaman ele alamadığını ve sadece «insan» [kavramı] soyutlamasına kadar ulaşabildiğini ve «gerçek, ferdî ve elle tutulur insanı» ancak duygular açısından ele alabildiğini yani «insanî ilişki» yada «insanla insan arasındaki ilişki» dediği zaman, sadece sevgi ve dostluk gibi duyguları kabul ettiğini ve üstelik bunları idealize etmek durumuna düştüğünü açıkça görürüz. Feuerbach, hayatın [yaşamanın, geçimin] bugün mevcut olan şartları hakkında bir eleştirme ileri sürememektedir. Demek ki, duyusal dünyayı, bu dünyayı teşkil eden fertlerin fizik ve canlı bir **faaliyetinin** sonucu [muhas-

salası] olarak görememektedir. Ve bundan ötürü, meselâ, sağlıklı ve normal insanlar yerine bir yığın açbiilâç yorgun ve müteverrim insan görünce, hemen «yüce görüşe» ve «insan cinsi içinde yürürlükte olan ideal dengeleme [telâfi]» kavramına sığınmakta ve bundan ötürü idealizme düşmektedir. Oysa tam bu noktada, maddeci [materyalist] komünist, sanayinin olduğu gibi sosyal yapının da değişikliğe uğratılmasının şartını ve zorunluğunu görmektedir.

Feuerbach, maddeci olduğu ölçüde, tarihi asla işin içine karıştırmamış ve tarihi işin içine karıştırdığı ölçüde ise maddeci olmamıştır. Onun felsefesinde, tarih ve maddecilik [materyalizm] birbirinden tamamen ayrı şeylerdir. Bu durum, yukarda söylediklerimizle açıklanan bir gerçektir zaten. (1)

Tarih, daha önceki nesillerin bıraktığı malzemeyi, sermayeleri ve üretici güçleri kullanan ve bunların ürününü alan nesillerin ardarda gelişidir. Böylece, her nesil, bir yandan, geleneksel faaliyete, tamamen değişmiş şartlar içinde devam eder; öte yandan, eski şartları, tamamen farklı bir faaliyet göstererek değişikliğe uğratır. Spekülâtif [soyut, tamamen teorik] düşünce, bu gerçekleri, son yılların tarihini daha eski tarihin amacı gibi ele almak suretiyle tahrif eder. Meselâ bu açıdan bakılınca, Amerikanın keşfinin amacı Büyük Fransız İhtilâlinin patlamasına yardım etmektir. Böylece, tarihe, belli bir takım amaçlar çizilir ve tarih, «öteki şahısların yanısıra bir şahıs» (yani

---

1. [Müsveddede üzeri çizilmiş bölüm:] Burada tarihi biraz daha yakından incelememizin sebebi, Alınanların, «tarih» ve «tarihî» kelimelerini duydukları zaman, gerçekliği (réalitéyi) bir yana bırakıp, her çeşit mümkün ve hayalî şeyleri düşünmekten bir türlü vazgeçememeleridir. Bu alışkanlığın en güzel örneğini, «kutsal belâgatte üstâd olan hatip» Aziz Bruno vermektedir bize.

«kendinin - bilinci, eleştirme, biricik» v.b.,) haline sokulur. Aynı zamanda, eski tarihin «belirlemesi» [tayin etmesi], «amac»ı, «kök»ü ve «ide»si sözleriyle, önceki tarihin bir soyutlanmasından yani daha önceki tarihin sonraki tarih üzerinde yapmış olduğu etkiden başka şey kastedilmez.

İmdi, bu gelişme boyunca, tek tek alanlar [sferler] birbiri üzerinde gittikçe daha büyük ölçüde etki gösterdikçe ve çeşitli milletlerin o ilkel tekbaşınalığı, üretim tarzının gittikçe mükemmelleşmesi ve bundan otomatik bir şekilde doğan milletler-arası dolaşım [circulation, tedavül] ve işbölümü gelişmesi yüzünden ortadan kalktıkça; tarih daha da büyük ölçüde dünya-tarihi haline gelmektedir. Öyle ki, meselâ, İngiltere'de bir makina icat edildiği zaman, Hindistan ve Çin'de binlerce emekçiyi ekmeksiz bırakmakta ve bu ülkelerdeki hayat [geçim] şartlarını kökünden sarsmakta ve böylece sözü geçen icat, evrensel - tarihin [dünya - tarihinin] bir olgusu [vakıası] olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde, şeker ve kahve de, on dokuzuncu yüzyılda, evrensel - tarih bakımından büyük bir önem taşıdıklarını göstermişlerdir. Çünkü, Napolyon'un Avrupa ablukası yüzünden bu maddeler bulunmaz olmuş ve Almanlar bu yüzden Napolyon'a karşı ayaklanarak şanlı 1813 Kurtuluş Savaşlarını yapmışlardır.

Demek ki, tarihin evrensel - tarih haline gelişi, «kendinin - bilinci» nin, dünya - ruhunun yada bunlara benzer herhangi bir metafizik hayaletin [kuruntunun] soyut bir fiili değildir; ampirik bir şekilde tahkik edebileceğimiz maddî bir aksiyondur [eylemdir]. Bu fiilin delilini ise, her fert, gelip giderken, yiyip içerken ve giyinirken vermektedir.

Her çağın hâkim fikirleri, o çağın hâkim sınıfının fikirleridir. Yani, toplumun hâkim [yönetici] **maddî** kuvveti olan sınıf, aynı zamanda, onun hâkim [yönetici] **manevî**

[fikrî] kuvvetidir. Maddî [ekonomik] üretimin araçlarına [vasıtalarına] sahip olan sınıf, aynı zamanda, zihnî [fikrî, manevî] üretimin araçları üzerinde de kontrol sahibidir. Ve bundan ötürü, genel olarak, fikrî üretim araçlarından yoksun olanların düşünceleri ve fikirleri, bu hâkim sınıfın etkisi altındadır [ona tâbidir]. Hâkim fikirler, hâkim olan maddî ilişkilerin fikrî bir şekilde dile gelişinden [ifade edilmesinden] başka şey değildir. Hâkim fikirler, fikir şeklinde kavranmış olan bu hâkim maddî ilişkilerden ibarettir. Ve bundan ötürü, bir sınıfı hâkim sınıf yapan ilişkilerin ifadesidirler. Başka bir deyişle, hâkim fikirler, hâkim sınıfın hâkimiyetinin fikirleridir [onun hâkimiyetinin gerekli kıldığı fikirler, düşünceler ve görüşlerdir]. Hâkim sınıfı teşkil eden fertler, başka şeylerin yanı sıra, bir de bilince [şuura] sahiptirler, ve bunun sonucu olarak düşünürler. Bu bakımdan, bir sınıf olarak hükümran oldukları ve bir tarihî çağı bütün genişliği içinde hâkimiyetleri altında tuttukları ölçüde, bu fertlerin, sözü geçen hâkimiyetlerini her alanda enine boyuna uygulamaları ve başka şeylerin yanı sıra, birer düşünür ve fikir üreticisi olarak hüküm sürmeleri ve çağlarının fikriyatını üretmeleri ve ona yön vermeleri tabiidir. Bundan ötürü, onların fikirleri, çağın hâkim [geçerli, yaygın] fikirleridir. Meselâ, belli bir çağda, herhangi bir ülkede; krallık, aristokrasi ve burjuvazi iktidarı ele geçirmek için çatışıyorlarsa ve bundan ötürü iktidar bölünmüşse [paylaşılmış durumdaysa], bu çağda, güçlerin ayrılması [la division des pouvoirs], hâkim bir fikir olarak ortaya çıkmakta ve «ebedî bir kanun» olarak ileri sürülmektedir [kabul edilmektedir].

Yukarda, günümüze kadarki tarihin belli başlı kuvvetlerinden biri olarak gördüğümüz ve açıkladığımız işbölümü, hâkim sınıf içinde fikrî [zihnî] ve maddî emek [çalışma] olarak da kendini göstermektedir. Öyle ki, bu hâkim sınıf içinde, iki grup insan ile karşılaşmaktayız. Birin-

ci grup, hâkim sınıfın düşünürleridir (yani, bu sınıfın kendi hakkında beslediği hayali [kuruntuyu] daha mükemmel hale sokarak hayatlarını kazanan aktif ideologları ve düşünürleridir); ötekiler [ikinci grup] ise, onların ileri sürdükleri düşünceler ve hayaller karşısında daha pasif davranan ve bu kuruntuları kabul etmekle yetinen kişilerdir. Çünkü bu ikinciler, aslında, sözü geçen [hâkim] sınıfın gerçekten aktif olan üyeleridir ve kendi haklarında hayaller beslemek ve düşüncelere kapılmak için birincilerden daha az zamanları vardır. Bu [hâkim] sınıf içinde, sözünü ettiğimiz [iki grup arasındaki] ayrılık, kimi zaman bir zıtlığa hattâ bir düşmanlığa kadar varabilir. Ama [hâkim] sınıfın bütün varlığını pratik olarak tehdit eden herhangi bir tehlike belirdiği zaman, bu zıtlık hemen ortadan kalkar ve hâkim fikirlerin hâkim sınıfların fikirleri olmadığı ve bu sınıfın iktidarından apayrı bir iktidarları olduğu hakkında beslenen kuruntunun [hayalin, aldatmacanın] da sözü edilmez olur. Belli bir çağda, ihtilâlci fikirlerin varolabilmesi için, ihtilâlci bir sınıfın varolması şarttır. İhtilâlci bir sınıfın ortaya çıkmasını asağlayan ön-şartlar hakkında, yukarda gereğince açıklama yaptık.

Tarihin ilerleyişi açıklanmak istendiği zaman, hâkim sınıfın fikirlerinin bu hâkim sınıfın kendisinden ayırdedilerek [ayrı tutularak] ele alındığını ve bu fikirlerin tekbaşına varolan mahiyetler olarak telâkkı edildiğini görüyoruz. Diyelim ki, belli bir takım fikirlerin, belli bir çağda hâkim olduğunu ileri sürdük ve bunu yaparken, sözü geçen fikirleri üretenleri ve bu fikirlerin üretimini gözönünde tutmadık yani bu fikirlerin temelini teşkil eden dünya şartlarını ve fertleri gözönünde tutmadık. O zaman, aristokrasinin hâkim olduğu çağda şeref, vefakârlık, ve bunlara benzer kavramların; burjuvazinin hüküm sürdüğü çağda ise hürriyet, eşitlik ve bunlara benzer kavramların

hükümran olduğunu ileri sürebiliriz. (1) İşte, hâkim sınıf da, genel olarak kendi hakkında böyle [yanlış] bir hayale kapılmaktadır. Özellikle on sekizinci yüzyıldan sonra daha da genelleşmiş olan ve bütün tarihçilerde görülen bu anlayış, hâkim fikirlerin gittikçe daha soyutlaşması [mücerretleşmesi] yani, bu fikirlerin gittikçe daha evrensel bir hale girer gibi görünmesi olayı ile çatışmaktadır. Gerçekten de, kendisinden önce hâkim olan sınıfın yerine geçen her yeni sınıf, kendi amaçlarına varmak için de olsa, kendi menfaatini, toplumun bütün üyelerinin ortak menfaati gibi göstermek zorundadır. Bu durumu fikir plânında ifade etmek istersek şöyle diyebiliriz: Bu sınıf, kendi düşüncelerine [fikirlerine, görüşlerine] evrensel [cihanşümul] bir şekil vermek ve onları makul ve evrensel olarak geçerli yegâne düşünceler olarak göstermek [sunmak] zorundadır. İhtilâlci sınıf, bir başka **sınıfın** karşısına çıkmış olduğu için, başlangıçta kendini sınıf olarak değil, bütün toplumun temsilcisi olarak gösterir [sunar] ve hâkim sınıfın karşısında, sanki toplumun bütünüymüş gibi görünür. (2) İhtilâlci sınıfın bunu yapması mümkündür çünkü başlangıçta, onun menfaati, baskı altında bulunan bütün öteki sınıfların menfaatlerine henüz gerçekten bağlıdır ve

---

1. [Müsveddede üstü çizilmiş bölüm:] «Bu hâkim kavramlar», hâkim sınıf kendi menfaatlerini toplumun bütün üyelerinin menfaati olarak göstermek zorunda kaldığı ölçüde geneldirler ve genelleşirler. Zaten, hâkim sınıf asıl hâkim olan varlıkların bu kavramlar olduğunu düşünür [sanır] ve bu kavramları daha önceki çağın hâkim fikirlerinden ancak ebedî hakikatler olarak göstermek [sunmak] suretiyle ayırdeder [farklı bulur].

2. [Marx, sağ sütuna, bu hizade şunları yazmıştır:] Evrensellik, 1) Zümreye karşı gelen sınıfa, 2) Rekabete, dünya ticaretine v.b., 3) Hâkim sınıfın çok sayıda olmasına; 4) Menfaatlerin **ortaklaşa** olduğu hakkında beslenen hayale (Bu hayal, başlangıçta bir gerçeği dile getirir); 5) İdeologların desiselerine ve işbölümüne uygun düşer [bunlara tekabül eder, bunların işini kolaylaştırır].

mevcut şartların baskısından ötürü, bu ihtilâlci sınıfın menfaati, belli bir sınıfın belli bir menfaati haline henüz gelmemiştir. Bundan ötürü, bu ihtilâlci sınıfın zaferi, iktidarı elde edemeyen öteki sınıfların birçok ferdi için de fayda sağlayan bir şeydir. Ama bu fertler, sözü geçen zaferden, bu zafer onların hâkim sınıfına geçmelerini [girmelerini] sağladığı ölçüde faydalanabilirler. Nitekim, Fransız burjuvazisi, aristokrasinin iktidarını devirdiği zaman, birçok proleterin kendi sınıflarının şartlarından sıyrılıp daha yüksek bir duruma geçmelerini mümkün kılmıştı. Ama bu, sözü geçen proleterlerin birer burjuva haline gelmeleri ile mümkün olabilmişti ancak. Demek ki, her yeni sınıf kendi hâkimiyetini ancak, kendinden önceki hâkim sınıfın dayandığı temelden daha geniş bir temel üzerinde kurar, ama buna karşılık, hâkimiyetini yeni kuran sınıf ile baskı altmda bulunan sınıflar arasındaki zıtlık daha derin ve şiddetli bir hale gelir. Bu gerçekten şu sonuç çıkar: Yeni hâkim sınıfa karşı girişilmesi sözkonusu olan mücadelenin amacı da, daha önce hâkimiyeti ele geçirmek istemiş olan sınıfların yapabildiklerinden çok daha kesin ve köklü bir şekilde toplumun içinde bulunduğu eski şartları oulmsuzlamaktır [inkâr etmektir; selb etmektir].

Belli bir sınıfın hâkimiyetinin, belli bir takım fikirlerin hâkimiyetinden başka şey olmadığı hakkında beslenilen hayal [kuruntu, yanlış düşünce], toplum sınıf - hâkimiyeti şeklinde düzenlenmekten kurtulduğu zaman yani bir özel menfaati genel bir menfaat gibi yada «genel menfaati» hâkim bir gerçek gibi göstermek [sunmak] zorunluğu bulunmadığı zaman kendiliğinden ortadan kalkar.

Hâkim fikirleri, hâkim fertlerden ve özellikle üretim tarzının belli bir merhalesinin doğurduğu ilişki ve bağlantılardan ayırarak [tecrid ederek] ele alınca, tarihi her zaman fikirlerin hâkimiyet altında tuttukları sonucuna kolayca varılır. Artık bundan sonra, bu çeşitli fikirlerden

asıl «fikri» yani «İde» yi soyutlamak [soyutlamakla İde'ye varmak] çok daha kolaydır. Bu soyutlama, İde'yi, tarihi hâkimiyeti altında tutan bir unsur haline getirmek ve öteki bütün çeşitli fikirleri ve görüşleri, tarih boyunca gelişen **kavramın** [İde'nin] «özbelirlenimleri» [autodétermination] olarak görmek [yorumlamak] amacıyla yapılır. Bundan sonra, bütün insanî ilişkileri; insan kavramından, düşünülen insandan, insanın özünden; yani kısacası [soyut] **insan**'dan türetmek [çıkarmak] tabiî bir şeydir. Spekülâtif [sadece teoride kalan, soyut] felsefenin yaptığı da budur. Nitekim Hegel, **Tarih Felsefesi** isimli eserinin sonunda, «sadece **kavramın** gelişmesini ele aldığını» ve tarihte «hakikî bir théodicée» (1) yapmış olduğunu bizzat itiraf etmiştir. Buraya vardıktan sonra, «kavram» yaratanlara, teorisyenlere, ideologlara ve filozoflara dönüp, onları ele alarak, bu ideologların ve filozofların, tarihi, her zaman hâkimiyetleri altında tuttukları sonucuna varabiliriz. Yani, yukarda gördüğümüz gibi, Hegel'in daha önce açıklamış olduğu sonuca varabiliriz. Ruhun [zihnin] tarih boyunca hâkimiyet kurmuş olduğunu (Stirner buna, silsilei meratip der) ispatlamak için yapılan bu dalavere, şu üç oyuna dayanmaktadır:

1. Ampirik sebeplerden ötürü, birer maddî fert olarak ve ampirik şartlar içinde hâkim durumda bulunan kimselerin fikirlerini [görüşlerini, düşüncelerini], bu fert lerin kendilerinden ayırarak ele almak ve bunun sonucu olarak, fikirlerin ve hayallerin, tarihi, hâkimiyet altında tuttuğunu kabul etmek.

2. Fikirlerin bu hâkimiyetine bir düzen vermek ve ardarda gelen hâkim fikirler arasında mistik bir ilinti kur-

1. «Théodicée» Tanrı'nın âdil ve haklı olduğunu ispat etmeye çalışmak.

mak ve böylece bu fikirleri «kavramın özbelirlenimleri» olarak düşünmek. (Ampirik bir temelleri olmasından ötürü, bu fikirlerin birbiriyle gerçekten ilinti halinde bulunmaları, bu ikinci oyunu mümkün kılmaktadır. Ayrıca, bu fikirler, sadece fikir olarak ele alınınca, düşüncenin bizzat yarattığı farklı varlıklar haline girmektedirler).

3. Bu «kendi kendini belirleyen kavramı» mistik görünüşünden kurtarmak için onu bir şahıs (kendinin - bilinci) haline getirmek yada maddeci gibi görünmek için bu kavramı bir dizi [seri] insan olarak tasavvur etmek ve bu insanların, tarih boyunca «kavramı» temsil ettiklerini ileri sürmek. «Kavramı» temsil eden bu insanları yani «düşünürler» i, «filozof» ları ve ideologları da tarihi îmal eden kimseler; bir «muhafızlar heyeti» ve yöneticiler [hükmedenler] olarak görmek. (1) Böylece, tarihin bütün maddî unsurları tasfiye edilmekte ve meydan spekülasyonlara [tamamen teorik ve soyut düşüncelere] bırakılmaktadır.

Günlük hayatta, hiç bir bakkala raslayamazsınız ki, bir insanın kendi hakkında söyledikleri ile hakikî şahsiyeti arasında fark gözetmesini bilmesin. Ama, bizim tarihçilerimiz, henüz bu basit düşünce tarzına bile ulaşamamışlardır.

Özellikle Almanya'da yaygın olan bu tarih metodunu ve bu metodun Almanya'da niçin yaygın olduğunu anlamak için genel olarak ideologların hayallerinden [aldanışlarından, kuruntularından] hareket etmemiz gerekir. Yani hukukçuların, siyaset adamlarının (bunlar arasında faaliyet gösteren Devlet adamları da dahil olmak üzere) hayallerinden hareket etmek gereklidir. Demek ki, bu adamların doğmatik rüyalarından işe başlamak zorunda-

1. [Marx, sayfa kenarına şunu yazmıştır.] İnsanoğlu = «Düşünen insan ruhu [zihni]»

yız. Bu hayaller, onların hayattaki pratik durumlarıyla, yaptıkları işlerle ve işbölümü ile kolayca açıklanabilir.

B. İDEOLOJİNİN GERÇEK TEMELİ

[1.] Ekonomik ilişkiler ve üretici güç

En büyük maddî ve fikrî işbölümü, şehirle kırın ayrılmasıdır. Şehir ile kır arasındaki zıtlık; barbarlıktan medeniyete, aşiret organizasyonundan devlete, bölgecilikten millete geçildiği zaman ortaya çıkmış ve günümüze kadarki medeniyet tarihi boyunca süregelmiştir (Anti-Corn Law League). (1) Şehrin mevcut oluşu; yönetim zorunluğunu, polis teşkilâtını, vergileri, v.b., yani kısacası beledî işleri ve genel olarak siyaset dediğimiz şeyi gerekli kılar. Nüfusun iki büyük sınıf haline ayrılmasına ilk burada raslıyoruz; bu ayrılma, doğrudan doğruya işbölümüne ve üretim âletlerine dayanmaktadır. Şehir; nüfusun üretim âletlerinin, sermayenin, zevklerin ve ihtiyaçların toplandığı [temerküz ettiği] bir yer haline gelmiştir bile; kır ise bu durumun tam tersini gösterir; [yani kır] tekbaşına kalmışlığı ve bölük pörçüklüğü temsil eder. Şehir ile kır arasındaki zıtlık, ancak özel mülkiyet çerçevesi içinde varolabilir. Bu zıtlık, ferdin işbölümüne boyun eğişinin yani kendisine zorla kabul ettirilmiş belli bir faaliyeti göstermek zorunda kalışının en açık bir şekilde dile gelişidir. Bu başeğiş, bir grup insanı şehir - hayvanı, öteki grupu da

---

1. 1838 yılında, Cobden ve Bright tarafından, Manchester'de kurulan serbest - mübadeleci İngiliz organizasyonu. Organizasyonun amacı, hububat ithalâtı üzerindeki vergilerin kaldırılmasını sağlamaktı. Toprak sahipleriyle mücadele eden Organizasyon, buğdayın serbest bir şekilde ithal edilmesinin, ekmek fiyatında ve ücretlerde bir düşüşe yol açacağını hesaplayan sanayiciler tarafından destekleniyordu ve 1846 yılında isteklerini elde etmişti.

kır - hayvanı haline sokar; her iki grupu da aynı ölçüde sınırlı varlıklar haline getirir ve şehir ile kır arasındaki menfaat çatışmasını hergün yeniden canlandırır. Emeğin, burada yine en ana temel olduğunu, **fertlere hâkim olan** bir iktidar [kuvvet] olarak ortaya çıktığını ve bu iktidar mevcut oldukça bir özel mülkiyetin de mevcut olacağını görüyoruz. Şehir ile kır arasındaki zıtlığın [çatışmanın] ortadan kaldırılması, ortaklaşa hayatın [topluluğun] ilk şartlarmdan biridir ve bu şart, herkesin ilk bakışta kolayca farkedeceği gibi, sadece istemekle gerçekleştirilemeyen bir yığın başka maddî ön-şarta dayanmaktadır. (Bu şartların daha teferruatlı bir şekilde ele alınması gereklidir). Şehir ile kırın ayrılığı; sermaye ile toprak mülkiyetinin birbirinden ayrılışı, toprak mülkiyetinden bağımsız bir sermayenin ortaya çıkışının ve gelişmesinin başlangıcı, emek ile mübadeleden başka bir şeye dayanmayan bir mülkiyetin doğuşu olarak da görülebilir [ele alınabilir].

Orta çağda, daha önceki çağlardan hazırlop halde kalmamış olan ama serbestliğe kavuşmuş toprak kölelerinin akınıyla yeni baştan kurulmuş bulunan şehirlerde, her insanın biricik mülkiyeti, kendisiyle birlikte getirdiği ve zanaatı için elzem olan âletlerinden teşekkül eden küçük sermayesi müstesna, sadece kendi özel emeğiydi [çalışmasıydı]. Şehirlere akın eden kaçak toprak kölelerinin yarattığı rekabet; şehirlere karşı kırın **sürekli olarak savaşması** ve bunun zorunlu kıldığı organize bir askerî belediye kuvvetinin teşkili; belli bir çalışmanın zorunlu kıldığı ortaklaşa mülkiyet ilintisi; zanaatkârların aynı zamanda birer satıcı oldukları çağda metalarını satmak için ortak bir binaya sahip olmak zorunda bulunmaları ve bunun sonucu olarak kendilerine izin verilmemiş olanların bu binalardan uzak tutulmaları; çeşitli zanaat kolları arasındaki menfaat çatışmaları; güçlükle öğrenilen bir zanaatı ve ustalığı korumak zorunda kalınması ve bütün ülkenin tâbi

olduğu derebeylik (feodal) sosyal organizasyonu, belli bir zanaatta çalışanların loncalar halinde biraraya gelmelerine yol açmıştır. Daha sonraki tarihî gelişmenin sonucu olarak, lonca sisteminde ortaya çıkan çeşitli değişiklikleri teferruatlı bir şekilde burada inceleyecek değiliz.

Toprak kölelerinin şehirlere kaçması, bütün Orta Çağ boyunca sürekli olarak devam etmiştir. Kırda, senyörleri tarafından kötü muameleye tâbi tutulan bu toprak köleleri, şehirlere teker teker geliyorlar ve bu şehirlerde, organize bir topluluk buluyorlardı. Toprak köleleri bu topluluğun karşısında güçsüzdüler ve emeklerine duyulan ihtiyaca göre ve şehirdeki organize rakiplerinin menfaatine uygun gelecek şekilde kendilerine verilen yeri [işi] kabul etmek zorundaydılar. [Birlikte değil de] tek tek şehre gelen bu emekçiler, asla bir kuvvet teşkil edemediler. Çünkü, yaptıkları iş, ya lonca işlerinden biriydi ve öğrenilmesi gereken bir işti (o zaman, lonca ustaları onlara her istediklerini yaptırıyorlar ve onları, menfaatlerine uygun düşecek şekilde organize ediyorlardı) yada yaptıkları iş öğrenilmesi gereken bir iş değildi yani bir lonca işi değildi (o zaman da, gündelikçi haline geliyor ve hiç bir zaman kendilerini organize etmeye muvaffak olamıyor ve dağınık bir pleb yığını olarak kalıyorlardı). Şehirlerde gündelikçilere karşı duyulan ihtiyaç pleb'leri yaratmıştı.

Bu şehirler, mülkiyetin korunması konusunda duyulan ihtiyaç ve endişeden doğrudan doğruya ortaya çıkmış olan ve tek tek üyelerinin üretim ve savunma araçlarını sayıca arttıran hakikî «ortaklıklar» dı [birliklerdi].

Bu şehirlerin pleb'leri, birbirine yabancı olan ve şehre ayrı ayrı gelmiş bulunan fertlerden teşekkül ediyor ve kendisini, savaş için hazırlanmış, organize ve dikkatli bir kuvvetin karşısında darmadağınık ve organize olmamış bir halde buluyordu. Pleb'lerin, her çeşit kuvvetten yoksun olmalarının sebebi işte buydu. Her zanaat kolunda, kalfa-

lar ve çıraklar, ustalarının menfaatlerine en uygun düşecek biçimde organize edilmişlerdi ve ustaları ile aralarında baba - evlât bağlantısını andıran ilişkilerin bulunması, bu ustalara çifte bir iktidar sağlıyordu. Ustalar, bir yandan, kalfaların bütün hayatı üzerinde doğrudan doğruya bir etkide bulunuyorlardı; öte yandan, aynı ustanın yanında çalışan kalfalar bakımından bu ilişkiler gerçek bir ilinti teşkil ettiği için, başka bir ustanın yanında çalışan kalfaların karşısında bir birlik haline gelmiş bulunuyorlar ve böylece onlardan ayrılmış [uzaklaşmış] oluyorlardı. Ve nihayet, usta olmak menfaatlerine uygun düştüğü için, kalfalar da mevcut düzene bağlıydılar. Bunun sonucu olarak, pleb'ler, kuvvetsiz olması dolayısıyla hiçbir önemli sonuç vermeyen başkaldırınalara yani şehir düzenine karşı giriştikleri başkaldırınalara teşebbüs edebildikleri halde; kalfalar, tek tek loncaların içinde ufak çapta itaatsizlik (bu çeşit itaatsizlik hareketlerine her lonca rejiminde raslanır) hareketlerine kalkışmaktan başka şey yapamıyorlardı. Orta Çağın büyük ayaklanmalarının hepsi kırdan çıkmıştı. Ama, köylülerin dağınık halde bulunmaları ve bu dağınıklıktan doğan kültürsüzlük yüzünden, bu ayaklanmalar da başarısızlığa uğramıştı.

Şehirlerde, tek tek loncalar arasındaki işbölümü henüz tabiî (1) haldeydi ve loncaların içinde ise tek tek fertler arasında işbölümü diye birşey yoktu. Bir lonca işçisi, her çeşit işi bilmek ve âletleri ile yapılabilen her işi yapabilmek zorundaydı. Şehirler arasındaki ulaşım imkânlarının azlığı ve ticaretin zayıflığı, nüfusun azlığı ve ihtiyaçların gelişmemiş oluşu, daha gelişmiş bir işbölümüne yol açacak durumda değildi ve bundan ötürü, usta olmak isteyen herhangi bir kimse, zanaatmı bütün inceliğiyle bilmek zorundaydı. Yine bundan ötürü, Orta Çağ zanaatkârının,

1. Bakınız: Sayfa 41, not 1.

özel işine ve bu işteki ustalığa karşı bir ilgi duyduğunu ve bu ustalığın kimi zaman dar anlamda bir sanat anlayışına kadar yükseldiğini görüyoruz. Nitekim her Orta Çağ zanaatkârı, kendini tamamen işine veriyor; bu iş ile kendisi arasında duyusal bir kölelik ilişkisi bulunuyor ve işine ilgi duymayan modern işçiye nispetle zanaatına karşı çok daha büyük bir bağlılık duyuyordu.

Bu şehirlerde rasladığımız sermaye, tabiî bir sermayeydi; bir evden, zanaat için gerekli âletlerden ve tevarüs edilen bir müşteri topluluğundan teşekkül ediyordu. Bu sermaye, ticaretin ve dolaşımın [tedavülün] pek az gelişmiş olması yüzünden paraya çevrilemiyor ve bundan dolayı babadan oğula kalıyordu. Para olarak değerlendirilebilen ve fark gözetilmeden şu yada bu konuya yatırılabilen modern sermayenin tersine, Orta Çağ sermayesi, sermaye sahibinin özel işine doğrudan doğruya bağlı bulunan ve ondan ayrılması kabil olmayan bir sermayedir; demek ki, bir **zümre** [sosyal tabaka] sermayesidir.

İşbölümünün genişlemesinin daha sonraki sonucu, üretim ile ticaretin birbirinden ayrılması ve sadece ticaret ile uğraşan bir tüccarlar sınıfının ortaya çıkmasıydı. Bu ayrılma [farklılaşma], eski şehirlerde daha önce ortaya çıkmış bir olaydı (özellikle Musevilerle), ve yeni kurulan şehirlerde de hemen kendini gösterdi. Bu yeni gerçekle birlikte, yakın komşu bölgeleri aşarak daha uzak yerlere uzanan ticarî ilişkiler kurmak imkânı doğmuş oluyordu. Bu bir imkândı ve bu imkânın bir gerçek haline gelmesi; mevcut ulaşım araçlarına, kırda emniyetin sağlanmış olmasına bağlıydı. Bu emniyet ise, siyasî ilişkiler ile şartlandırılmış bulunuyordu (bütün Orta Çağ boyunca tüccarların silâhlı kervanları halinde seyahat ettikleri bilinmektedir) ve aynı zamanda, ticaret ilişkileri kurulabilecek alanların ihtiyaçlarına da dayanıyordu. Bu ihtiyaçların

gelişme derecesi ise, her belli durumda, medeniyet seviyesi ile belirlenmişti [tayin edilmişti].

Ticaretle meşgul olan özel bir sınıfın teşekkülü, ve ticaretin toptancı tacirler sayesinde yakın şehir çevrelerinin ötesine uzanması, üretim ile ticaret arasında karşılıklı bir etkinin hemen ortaya çıkmasına yol açtı. Şehirler **birbirleriyle** ilişki haline girdiler ve bir şehirden bir başka şehire yeni âlet ve avadanlık getirilmeye başlandı. Böylece, üretim ile ticaret arasındaki işbölümü, herbiri belli bir sanayi koluna önem vermeye koyulan şehirler arasında yeni bir üretim bölünmesinin ortaya çıkmasına sebep oldu. İlkel sınırlanmalar, bölgecilikler, yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştı.

Orta Çağda, burjuvalar, kır senyörlerine karşı kendini korumak için, şehirlerde birlik teşkil etmek zorundaydı. Ticaretin gelişmesi ve ulaşım imkânlarının yaratılması, her şehrin, aynı düşmanla mücadele ederek aynı menfaatleri savunmaya çalışan öteki şehirleri tanımasına yol açtı. Burjuva **sınıfı,** çeşitli şehirlerin burjuvazileri içinden ancak yavaş yavaş ortaya çıktı. Mevcut ilişkilere karşı olmaları ve bu karşıtlığın [zıtlığın] şartlandırdığı bir çalışma tarzını sürdürmeleri, herbir burjuvanın hayat şartlarını, tek tek fertlerden [burjuvalardan] bağımsız ve bütün burjuvalar için ortak hayat şartları haline getirdi. Burjuvalar bu şartları, derebeylik bağlarından sıyrıldıkları ölçüde yaratmışlar ve mevcut derebeylik sistemine karşı çıkışlarıyla belirlendikleri [tayin edildikleri] ölçüde de, bu şartlar tarafından yaratılmışlardı. Çeşitli şehirler arasında ilintiler kuruldukça, bu ortak [müşterek] şartlar, sınıf şartları haline geldi. Aynı şartlar, aynı zıtlıklar [karşı çıkmalar, uyuşmazlıklar], ve aynı menfaatler, heryerde aynı âdetleri doğurdu. Burjuvazinin kendisi, kendi şartlarıyla birlikte yavaş yavaş teşekkül eder ve buna karşılık kendisi de, işbölümüne uygun olarak çeşitli bölüklere ayrılır ve sonun-

da daha önce mevcut olan bütün mülk sahibi sınıfları kendi içinde toplar [eritir] (ve bu sırada, kendinden önce mevcut olan mülk sahibi olmayan sınıfın çoğunluğunu ve mülk sahibi sınıfın bir kısmını yeni bir sınıf yani proletarya haline getirir) (1). Ve bu toplama [eritme] işini, o güne kadar mevcut bütün mülkiyet, ticarî ya da sınaî sermaye haline geldiği ölçüde gerçekleştirir. Tek tek fertler, ancak, bir başka sınıfa karşı girişmek zorunda oldukları mücadele ölçüsünde bir sınıf teşkil ederler; bunun dışında, onlar birbirlerinin rakipleridirler. Öte yandan, bu fertlerin teşkil ettiği sınıf, içinde bulunan fertlere nisbetle bağımsız bir varlık kazanır; öyle ki, fertler, hayat şartlarını daha önceden belirlenmiş şeyler olarak bulurlar; ve bundan ötürü, hayattaki durumlarının ve şahsî gelişmelerinin kendilerine sınıfları tarafından çizilmiş sınırlar içinde gerçekleşebildiğini görürler ve yine bundan ötürü sınıflarına tâbi [bağımlı] haldedirler. Tek tek fertlerin, işbölümüne tâbi olmalarından farksız bir olaydır bu, ve bu gerçek [olay], özel mülkiyet ve emek ortadan kaldırılmadan sona erdirilemez. Fertlerin içinde bulundukları sınıfa tâbi olmalarının [boyun eğmelerinin], her çeşit fikre ve tasavvura tâbi olmalarına nasıl yol açtığını, daha önce bir çok defa açıkladık.

Bir bölgede gerçekleştirilmiş olan üretim güçleri gelişmesinin ve özellikle icatların, daha sonraki gelişme bakımından kaybolması yada kaybolmaması, doğrudan doğruya, ticaretin [mübadelenin, ekonomik ilişkilerin] genişlemesine bağlıdır. Yakın komşu bölgelerin ötesine uzanamayan bir ticaret hayatında, her icadın her bölgede ayrı

1. [Bu cümlenin hizasına Marx, bir işaret yapmış ve sağ sütunda, karşısına şunları yazmıştır:] [Burjuvazi] önce, doğrudan doğruya Devlete bağlı olan çalışma kollarını, daha sonra şu yada bu ölçüde ideolojik olan bütün meslekleri kendi içine alarak eritir.

ayrı yapılması gereklidir ve alelâde savaşların yada barbar halkların yaptıkları istilâların gelişmiş üretim güçlerine sahip olan ve gelişmiş ihtiyaçları bilen bir ülkeyi, işe sıfırdan başlatmaya mecbur kılması mümkündür. Tarih başlangıcında, her icadı her gün yeniden yaratmak ve her bölgede öteki bölgeden habersiz olarak yapmak zorunluydu. Gelişmiş üretim güçlerinin, nisbeten gelişmiş bir ticaret ile birlikte bulunduğu zaman bile, tamamen ortadan kalkmak tehlikesine nasıl maruz olduğunu, Fenikelilerin tarihi açıkça göstermektedir. Çünkü Fenikelilerin icatları, bu milletin İskender tarafından boyunduruk altına alınması ve ticaretten uzak tutulması sonucunda ortadan kalkmıştı. Orta Çağda, cam boyama sanayii bakımından da aynı şey olmuştu. Üretim güçlerinin ortadan kaybolmayıp devam edebilmeleri, ticaretin bir dünya - ticareti haline geldiği ve temelinde büyük sanayi bulunduğu; ayrıca, bütün milletler rekabet yarışına giriştiği zaman sağlanabilmiştir ancak.

Çeşitli şehirler arasındaki işbirliğinin ilk sonucu, lonca sisteminin dışına taşan bir üretim biçiminin yani manüfaktürün (1) ortaya çıkması olmuştur. Manüfaktür alanındaki ilk gelişmelerin (İtalya'da ve daha sonra Flandre-da gerçekleşmiştir bu), tarihî ön-şartı yabancı ülkelerle ticaret yapılmış olmasıdır. Öteki ülkelerde (meselâ İngil-

---

1. Manüfaktür : Makinaların ve bunun sonucu olarak büyük sanayiin ortaya çıkışından önce, on altıncı yüzyıl ile on sekizinci yüzyılın son üçte biri arasında Batı'da görülen kapitalist üretim biçimi. Manüfaktür, atölyelerde, bir araya gelmiş aynı zanaattan yada farklı zanaattan işçilerin, basit âletler kullanarak emtia üretimlerini anlatmak için kullanılan bir terimdir. Bundan ötürü kimi zaman, dilimizde, «atölye üretimi» yada «elyapımı» kelimeleri ile karşılanıyor. Biz burada «manüfaktür» kelimesini kullanmayı tercih ettik. Bu konu için bakınız: **Kapitalist Ekonominin Tenkidi,** Jean Baby, s. 60-65, Sosyal Yayınlar, no. 6. (Ç.)

tere ve Fransa'da), çeşitli manüfaktürler, başlangıçta sadece içpazara münhasır kalmışlardır. Daha önce belirttiğimiz ön-şartların yanı sıra, manüfaktürün ortaya çıkması için, nüfusun temerküz etmesi (özellikle kırda) ve sermayenin temerküz etmesi gerekiyordu; [nitekim o çağlarda] sermaye bir kaç kişinin elinde birikıneye başlamıştı. Bu sermaye, kaidelere ve nizamlara rağmen kısmen loncalarda ve ayrıca kısmen tüccarların elinde birikiyordu.

Başlangıçtan itibaren, en basit ve kaba cinsten de olsa bir makinenin mevcut olmasını gerekli kılmış olan emek [çalışma], çok geçmeden, gelişmeye en elverişli bir unsur olduğunu gösterdi. Kendi ana işlerinin dışında giyecek temin etmek için, köylülerin kır yerinde gösterdikleri bir faaliyet yani dokumacılık, ticarî ilişkilerin gelişmesi sayesinde değişikliğe uğrayan ve büyük bir gelişme gösteren ilk çalışma şekli olarak ortaya çıktı. Dokumacılık ilk manüfaktürdü ve ana manüfaktür faaliyeti olarak kaldı. Nüfusun artması nisbetinde çoğalan kumaş talebi; hızlanan dolaşan [tedavül] sayesinde tabiî sermaye birikimi [terakümü] ve sermayenin paraya tahvil - edilebilirliğinin başlaması, bundan doğan ve ticaretin genel olarak yavaş yavaş gelişmesi tarafından teşvik edilen lüks ihtiyacı; dokumacılığa, nicelik bakımından olduğu gibi nitelik bakımından da gelişmesi yönünde etki yaptı ve bu sanayi kolunu, o güne kadar varolagelen üretimin sınırlarından dışarı çıkardı [sıyırdı]. Kendi ihtiyaçları [kullanmaları] için dokumacılık yapan ve bu faaliyete devam eden köylülerin yanı sıra, dokudukları kumaşlar, içpazarın tümüne akıtılan ve çoğunlukla dış pazarlara da gönderilen yeni bir şehir dokumacıları sınıfı ortaya çıktı.

Büyük bir ustalık istemeyen ve kısa bir zamanda sayısız kollara bölünen dokumacılık, mahiyeti dolayısıyla, lonca sınırlamalarına boyun eğmeyen bir faaliyet koluydu. Bundan ötürü, dokumacılık, lonca teşkilâtından yok-

sun olan ve süratle birer şehir hattâ her ülkenin en hızla gelişen ve zenginleşen şehirleri haline gelen köylerde ve kasabalarda yaygın hale gelmişti.

Lonca teşkilâtının sınırlamalarından ayrılan manüfaktür ile birlikte, mülkiyet ilişkileri de hemen değişikliğe uğradı. Zümre yada sosyal tabaka düzeni içinde tabiî olarak birikmiş [teraküm etmiş] olan sermayeyi aşan ilk adım, sermayeleri başlangıçtan beri menkul olan tüccarların ortaya çıkması ile atıldı ve bunların sermayesi, o günkü şartların izin verdiği ölçüde, bugünkü anlamıyla bir modern sermayeydi. İkinci adım da, bir yığın tabiî sermayeyi menkul hale getiren ve tabiî sermayeye nisbetle menkul sermayenin miktarını bir hayli arttıran manüfaktürün kendisi tarafından atıldı.

Aynı zamanda, manüfaktür, loncaların içine alınmayan yada loncalar tarafından az bir parayla çalıştırılan köylülerin sığınağı haline geldi. Nitekim, daha önceleri, şehir loncaları, toprak sahibi asillerin baskısından ve sömürmesinden kaçan köylülerin sığınağı olmuştu.

Manüfaktürün başlangıcında bir sefalet ve serserilik [boşgezerlik] çağının ortaya çıktığı görüldü. Bunun sebebi; derebeylik silâhlı birliklerinin ortadan kalkması, tâbilerine karşı kralların toplayıp kullandıkları orduların dağılması, tarım şartlarının daha iyi hale gelmiş olması ve ekim için kullanılan geniş arazilerin otlak haline sokulmuş bulunmasıydı. Bu serserilik ve sefalet çağının, doğrudan doğruya derebeylik sisteminin çözülmesine bağlı olduğu sadece bu olaylardan bile açıkça görülmektedir. Daha on üçüncü yüzyılda bile, bu çeşit serserilik çağlarının birbirinden ilintisiz olarak ortaya çıkmış olduğunu görüyoruz, ama serserilik [boşgezerlik] olayı, sadece on beşinci yüzyılın sonunda ve on altıncı yüzyılda genel ve sürekli bir olay olarak belirmiştir. Serseri ve işsizlerin sayısı o kadar fazlaydı ki, İngiliz kralı Henry VIII. bunlardan tam 72000

tanesini asmak zorunda kalmıştı. Bu işsiz güçsüz takımını, çalışmaya zorlamak çok güç olmuş ve büyük bir mukavemetle karşılaşılmıştı. Manüfaktürlerin süratle gelişmesi, özellikle İngiltere'de, bu kütlenin iş sahasına yavaş yavaş çekilip yerleştirilmesi sonucunu verdi.

Manüfaktürle birlikte, çeşitli milletler rekabet ilişkileri içine girdiler ve himayeci gümrük tedbirleri, yasaklar yada savaş vasıtasıyla ticarî bir mücadeleye başladılar. Oysa, daha önceki çağlarda, milletler, birbiriyle ilişki halinde bulundukları zaman zarar vermeyecek mübadeleler yapmışlardı. Böylece, ticaret, siyasî bir anlam kazandı.

Manüfaktür, işçi ile işveren arasındaki ilişkilerin de hemen değişmesine yol açtı. Loncalarda, kalfa ile usta arasındaki ilişkiler ataerkil [pederşahî] ilişkilere benziyordu; oysa, bu ilişkiler, manüfaktürde, işçi ile kapitalist arasındaki para ilişkileri haline geldi. Ve bu ilişkiler, kırda ve kasabalarda, eski ataerkil ilişkiler olmak niteliğini belli bir ölçüde muhafaza ettiği halde, büyük manüfaktür şehirlerinde, bu özelliğini hemen kaybetti.

Amerika'nın keşfi ve Doğu Hint adaları ile bağlantı sağlayan deniz yolunun bulunması sonunda genişleyen ticaret, manüfaktürün ve genel olarak üretim hareketinin büyük bir gelişme göstermesini sağladı. Doğu Hint adalarından ithal edilen yeni ürünler ve tedavüle sokulan altın ve gümüşler, sosyal sınıfların arasındaki ilişkileri tepeden tırnağa değişikliğe uğrattı ve hem derebeylik toprak mülkiyetini hem de emekçileri büyük çapta etkiledi. Maceraperestlerin seyahatleri, sömürgeleştirme olayları ve özellikle pazarlarm dünya çapında pazarlar haline gelecek şekilde genişlemeleri (artık mümkün hale gelmiş bulunan ve hergün biraz daha pekişen bu durum), tarihî gelişmede yeni bir merhalenin ortaya çıkmasına yol açtı. Burada, sözünü ettiğimiz bu konu üzerinde daha fazla duracak değiliz. Yeni keşfedilen ülkelerin sömürgeleştirilmesi, mil-

letler arasındaki ticarî savaşı kızıştırdı ve sonuç olarak bu savaş daha çetin ve genel hale geldi.

Ticaretin ve manüfaktürün genişlemesi, menkul sermayenin birikimini hızlandırdı. Oysa, aynı sırada, üretimlerini arttırmak için hiç bir etkiye maruz kalmayan loncalarda, tabiî sermaye hiçbir gelişme gösteremiyor ve hattâ gittikçe azalıyordu. Ticaret ve manüfaktür, büyük burjuvaziyi yarattı; loncalarda ise küçük burjuvazinin toplandığı [temerküz ettiği] görüldü. Bu küçük burjuvazi, eskiden olduğu gibi, artık şehirlere hâkim durumda değildi; büyük tüccarlara ve manüfaktür sahiplerine boyun eğmek zorundaydı. (1) Manüfaktürle karşılaşır karşılaşmaz, loncaların gerilemesi ve çökmesi işte bundan ötürüdür.

Sözünü ettiğimiz devrede, milletler arasındaki maddî ve ticarî ilişkiler iki şekle bürünmüş olarak ortaya çıktı. Başlangıçta, tedavüldeki altın ve gümüş miktarının az oluşu bu kıymetli madenlerin ihracının yasaklanması sonucunu doğurdu. Ve çoğunlukla dışardan getirilmiş olan ve şehirlerin gittikçe artan nüfusuna iş bulmak zorunluğundan doğan sanayi kendisine tabiî olarak verilen ve iç rekabetten korunmasını sağlayan imtiyazlarla yetinemediği gibi dış rekabetten korunmasını sağlayacak imtiyazların sağlanmasını da gerekli kıldı. Böylece, mahallî lonca imtiyazları, bu temel yasaklamalar sonunda bütün ülkeyi [milleti] kapsayacak şekilde genişledi. Derebeyleri [senyörler] tarafından, kendi topraklarından geçen tüccarların emniyetini sağlamak amacıyla alınan baçlardan doğmuş olan gümrük resimleri, daha sonraları şehirler tarafından alınmaya başlandı ve modern devletlerin ortaya

1. [Marx, bu cümlenin hizasına, sağ sütunda şunları yazmıştır:]

Küçük - burjuva
Orta sınıf
Büyük burjuva.

çıkışıyla, hazinelerin zenginliğini arttırmak için kullanılan en sağlam vasıtalar haline geldi.

Avrupa pazarlarında, Amerikan altın ve gümüşünün ortaya çıkışı, sanayinin hızla gelişmesi, ticaretin süratle genişlemesi ve bunun sonucu olarak lonca-dışı burjuvazinin ve paranın gittikçe önem kazanması, bu tedbirlere bambaşka bir anlam verdi. Paradan vazgeçmesi hergün biraz daha zorlaşan devlet, sadece malî mülâhazalar dolayısıyla, altın ve gümüş ihracına konmuş olan yasağı devam ettiriyordu. Piyasaya yeni sürülmüş olan bu paraları eline geçirmekten başka şey düşünmeyen burjuvazi, durumdan çok memnundu; eski imtiyazlar hükûmet için bir gelir kaynağı haline geldi ve para karşılığında satıldı; gümrük nizamnamelerinde ihracat vergisi ortaya çıktı; bu vergiler, sanayie engel oluyordu ve sadece malî amaçlara yönelmişti.

İkinci devre, on yedinci yüzyılın ortasında başladı ve an sekizinci yüzyılın sonuna kadar sürdü. Ticaret ve denizcilik, ikinci dereceden bir rol oynayan manüfaktürden daha hızla gelişmişti; sömürgeler büyük çapta tüketim yapan alanlar haline gelmeye başladılar; çeşitli milletler, yeni açılmakta olan dünya pazarını uzun mücadeleler sonunda paylaştılar. Bu devre, deniz ticaretiyle ilgili kanunların (1) ve sömürge tekellerinin [monopollerinin] ortaya çıkışı ile başlar. Milletler arasındaki rekabet, gümrük tarifeleri, yasaklar ve sözleşmeler ile elden geldiğince önlen-

1. 1651'de Cromwell tarafından çıkarılmış ve daha sonra yenilenmiş olan kanunlar. Bu kanunlar, Avrupa, Rusya ve Türkiye'den ithal edilen emtianın, genel olarak, İngiliz gemileri yada ihraç eden ülkelerin gemileri tarafından taşınmasını öngörüyordu. İngiliz kıyıları boyunca kabotaj hakkı sadece İngiliz gemilerine tanınıyordu. İngiliz deniz ticaretini teşvik amacıyla alınmış olan bu tedbirler, özellikle Hollanda deniz ticaretini sekteye uğratmak amacını güdüyordu.

di; yapacak bir şey kalmayınca, savaşa (özellikle deniz savaşlarına) girişildi. Bu savaşlar, rekabet mücadelesini yürütmek amacıyla yapıldı ve kesin sonuçlar alınmasını sağladı. Denizlerde en büyük kuvvete sahip olan millet, yani İngilizler, ticaret ve manüfaktürde de en önde bulunuyorlardı. Tek bir ülkede temerküz olayı başlamıştı bile. Manüfaktür, iç pazarda himaye kanunlarıyla, sömürge piyasasında tekellerle (monopollerle), ve dışarıyla olan ilişkilerde de farklı gümrük vergileri (1) ile sürekli bir şekilde garanti altına alınmış bulunuyordu. Ülkede elde edilen maddenin (İngiltere'de yün ve keten, Fransa'da ipek), yine o ülkede işlenmesi için teşvik edici tedbirler alınmıştı; ülkede üretilen hammaddenin (İngiltere'de yün) ihracı yasaklanmış ve ithal edilen bir maddenin bu ülkede işlenmesi ihmal edilmiş yada önlenmişti (İngiltere'de pamuk).

Deniz ticaretinde ve sömürgecilikte üstünlüğü elinde tutan millet, bu durumun tabiî sonucu olarak, manüfaktür alanında hem nicelik hem de nitelik bakımından en büyük gelişmeyi göstermişti. Manüfaktür, başka ülkelerde ortaya çıkabilecek en ufak bir değişiklikten ötürü pazarını kaybedeceği ve yıkılıp gideceği için himaye tedbirlerinden vazgeçemezdi. Çünkü, manüfaktür, az elverişli şartlar altında bile bir ülkeye sokulabilirdi ama yine bu sebepten ötürü kolayca yıkılabilirdi. Öte yandan, özellikle on sekizinci yüzyılda, kırdaki işleyiş tarzı dolayısıyla, manüfaktür, büyük bir insan yığınının yaşama [geçim] şartlarıyla öylesine ilintiliydi ki, hiçbir ülke, serbest rekabeti kabul ederek onun varlığını tehlikeye sokamazdı. Demek ki, manüfaktür, ihracat yapabildiği ölçüde, ticaretin genişlemesine yada daralmasına bağlıydı [dayanıyordu] ve ticaret üzerinde çok dar ve nisbeten zayıf bir etki gösteriyor-

1. Bu farklı gümrük vergileri, belli bir metaın, şu ya da bu ülkeden gelmesine göre değişiyordu.

du. On sekizinci yüzyılda, manüfaktürün ikinci dereceden bir önem taşımasının ve [buna karşılık] tüccarların büyük bir etki göstermelerinin sebebi işte budur. Himaye tedbirleri alması ve tekeller kurması konusunda, devleti en fazla sıkıştıranlar tüccarlar ve özellikle armatörlerdi; manüfaktürcüler de himaye tedbirleri alınmasını istemişler ve bunu sağlamışlardı, ama siyasî bakımdan, tüccarlarla mukayese edildiklerinde daima ikinci plânda kalıyorlardı. Ticaret şehirleri ve özellikle limanlar, medeniyet bakımından daha gelişmiş bir seviyeye ulaşmışlar ve büyük burjuvazi şehirleri haline gelmişlerdi, ama o sırada, sanayi şehirlerinde küçük - burjuva zihniyeti hüküm sürmeye devam ediyordu. Bu konuda Aikin'e (1) bakmak yeter. On sekizinci yüzyıl, bir ticaret yüzyılıydı. Pinto (2) bunu şu sözlerle açıkça belirtmektedir: **«Le commerce fait la marotte du siècle»** (Ticaret bu yüzyılın çılgınlığıdır) yada **«depuis quelque temps il n'est plus question que de commerce, de navigation et de marine»** (3) (Bir zamandan beri, ticaret,

1. John Aikin (1747 - 1822): İngiliz tarihçisi ve hekimi.

2. İsaac Pinto (1715 - 1787) : Hollandalı iktisatçı ve borsacı. Metinde fransızca olarak verilmiş olan bu cümleler, Pinto'nun **Traité de la circulation et du crédit** (Kredi ve dolaşım üzerine kitap) isimli eserin «Ticaret kıskançlığı üzerine mektup» isimli bölümünden alınmıştır.

3. Sermaye hareketi, önemli bir şekilde hızlanmış olmasına rağmen, yine de nisbeten ağırdı. Dünya pazarının, her biri bir başka millet tarafından sömürülen dağınık ve ayrı parçalar halinde bulunması, milletler arasında rekabetin ortadan kaldırılmış olması, üretimin kendisinde görülen belli bir takım acemilikler ve gelişiminin henüz birinci merhalesini aşmış bulunan malîye sistemi, dolaşımı [tedavülü] büyük çapta engelliyordu. Bunların sonucu olarak küçük hesaplar peşinde koşan bakkal zihniyeti, bütün tüccarları ve ticaretin bütün sömürme tarzını [sistemini] etkisi altında tutuyordu. Manüfaktürcülere ve özellikle zanaatkârlara nisbetle, bunlar [tüccarlar] gerçekten birer büyük burjuvaydı; ama daha sonraki devrenin tüccarlarına ve sanayicilerine nisbetle de birer

denizcilik ve bahriyeden başka şeyin sözü edilmiyor).

Bu çağ, aynı zamanda, altın ve gümüş ihracı yasaklarının kaldırılması; altın ticaretinin doğuşu; bankaların, devlet borçlarının ortaya çıkışı, banknotların kullanılmaya başlanması; para ve hisse senetleri üzerinde spekülasyon yapılmaya girişilmesi ve her konuda borsa oyunlarının alıp yürümesi, genel olarak maliyenin gelişip ilerlemesi gibi özelliklerle öteki çağlardan ayrılır. Böylece, sermaye, o güne kadar özünde taşıdığı tabiîlik özelliğinin büyük bir kısmını daha kaybetmiştir.

Tek bir ülkede yani İngiltere'de, ticaret ve manüfaktürün temerküz etmesi, (ki bu temerküz on yedinci yüzyılda, sürekli olarak gerçekleşmiştir), bu ülke için nisbî bir dünya pazarı yaratmış ve böylece İngiltere'nin manüfaktür ürünlerine karşı, o güne kadar mevcut üretici güçlerin karşılayamıyacağı ölçüde bir talep doğurmuştur. Üretici güçleri aşan [onların karşılayamayacağı] bu talep, büyük sanayii yaratarak; yani tabiat kuvvetlerinin sanayi amaçları için kullanılmalarını, maşinizmin ortaya çıkmasını ve daha gelişmiş bir işbölümünün doğmasını sağlayarak, Orta Çağdan bu yana gördüğümüz üçüncü özel mülkiyet devrinin açılmasına önayak olmuştur. Bu yeni devrin öteki şartları, meselâ millet içinde rekabet serbestisinin bulunuşu, teorik mekaniğin mükemmelleştirilmiş olması, v.b., İngiltere'de zaten daha önceden mevcuttu. Gerçekten de, Newton tarafından mükemmel hale getirilmiş olan mekanik bilimi, on sekizinci yüzyılda Fransa ve İngiltere'de, en

---

küçük-burjuva olmaktan ileri gidemiyorlardı. Bakınız: Adam Smith (M.E.)

[Bunu yazdığı sırada, Marx, Smith'i **Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations** (Milletlerin zenginliğinin sebepleri ve mahiyeti üzerine araştırmalar) adıyla Fransızcaya çevrilmiş olan eserinden tanıyordu. Bu eserin asıl adı şudur: **An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations.**]

yaygın ve geçerli bir bilim halindeydi. (Millet içinde rekabet serbestisini ele geçirmek için de, her yerde, bir ihtilâl yapmak gerekmişti. İngiltere'de, 1640 ve 1688'de, Fransa'da ise, 1789'da yapıldığı gibi). Rekabet, tarihî rolünü kaybetmek istemeyen her ülkeyi, bu ülkedeki manüfaktürü yeni gümrük tedbirleri alarak muhafaza etmek (çünkü, eski gümrük resimleri, büyük sanayie karşı etkili olamıyorlardı) ve hemen ardından, gümrük himaye tedbirleri ile birlikte büyük sanayii yaratmak zorunda bıraktı.

Bu himayeci tedbirlere rağmen, büyük sanayi, rekabeti evrensel [cihanşümul] hale getirdi (çünkü, o, pratik ticaret serbestisini temsil ediyordu ve himayeci gümrük resimleri, sadece geçici bir tedbirdi, ticaret serbestisinin **içinde** bir koruyucu silâhtı); ulaşım araçlarını ve modern dünya pazarını ortaya çıkardığı gibi, ticareti hâkimiyet altına aldı ve her çeşit sermayeyi de sanayi sermayesi haline getirdi ve böylece bütün sermayenin süratli bir şekilde dolaşımını [tedavülünü] (malî sistem mükemmelleştirilmişti) ve temerküzünü sağladı; evrensel rekabet sayesinde, bütün fertleri, enerjilerini son damlasına kadar harcamaya mecbur etti. İdeolojiyi, dini, ahlâkı, v.b., elinden geldiğince yıktı; yıkamadığı yerde de, birer apaçık yalan haline getirdi. Dünya-tarihini ilk olarak hakikî bir şekilde bu büyük sanayi yarattı. Ve bunu, bütün medenî milletleri ve bu milletlerin her ferdini, ihtiyaçlarını tatmin etmek bakımından dünyanın geri kalan bütününe tâbî kılabildiği ölçüde gerçekleştirdi ve böylece milletlerin daha önceki o tabiî yalnızlığını ve birbaşınalığını ortadan kaldırdı. Tabiat bilimlerini sermayenin kölesi haline getirdi ve işbölümünün son tabiî veçhesini de yok etti. Emek içinde mevcudiyeti mümkün olan bütün tabiî unsurları, genel olarak ortadan kaldırdı ve bütün tabiî ilişkileri para ilişkileri haline getirecek şekilde değişikliğe uğrattı. Tabiî şehirlerin yerine, üç beş gün içinde yerden mantar gibi biten büyük sanayi

şehirleri peydahladı. Girdiği her yerde, zanaatkârlığı ortadan kaldırdı ve genel olarak, daha önceki sanayi merhalelerini yok etti. Ticaret şehirlerinin, kır üzerindeki zaferini kesin noktasına ulaştırdı. Onun ilk [temel, ön] şartı kendi kendine işleyen bir sistemdi. Gelişmesi büyük bir üretici güç yığını yarattı; özel mülkiyet, loncaların manüfaktürleri ve küçük köy elsanayiinin gelişmekte olan zanaatkârlığı engellediği ölçüde, bu üretici güçleri engelledi [onlara ayakbağı oldu]. Bu üretici güçler, özel mülkiyet sistemi altında tek - taraflı bir gelişme gösterebildiler ve çoğunlukla yıkıcı güçler olarak ortaya çıktılar; ayrıca, bu güçlerin çoğu, sözü geçen sistem içinde yararlı bir hale getirilemediler. Büyük sanayi, genel olarak, toplum sınıfları arasında her yerde aynı ilişkileri yarattı ve bundan ötürü çeşitli milletlerin kendilerine has özelliklerini ortadan kaldırdı. Ve nihayet, her milletin burjuvazisi birbirinden farklı millî menfaatleri güden sınıflar oldukları halde; büyük sanayi, bütün milletlerin içinde aynı menfaatleri güden ve milliyet diye bir şey tanımayan bir sınıf yarattı ve bu sınıf daha önceki dünyadan [düzenden] tam anlamıyla ayrıldığı gibi ona karşı da geldi. Büyük sanayi, işçinin sadece kapitalistle olan ilişkisini değil, emekle olan ilişkisini de tahammül edilmez bir şey haline getirdi.

Bir ülkenin her bölgesinde, büyük sanayiin aynı gelişme düzeyine ulaşmadığı aşikârdır. Ne var ki, bu durum, proletaryanın sınıf hareketini engellemez. Çünkü, büyük sanayiin yarattığı proleterler, bu hareketin başına geçerek bütün kitleyi arkalarından sürüklerler; çünkü, büyük sanayiin dışına itilmiş olan işçiler bu itilmiş olma durumundan ötürü büyük sanayi içinde çalışan işçilerden çok daha kötü haldedirler. Nitekim, büyük sanayii gelişmiş olan ülkeler, sanayiden şu ya da bu ölçüde yoksun ülkeler üzerinde aynı şekilde etki yaparlar; yani, bu sonuncu ülkeler, dünya ticareti dolayısıyla evrensel [cihanşümul]

rekabet mücadelesi içine girdikleri ölçüde aynı etki kendini gösterir (1). Bu çeşitli formlar [şekiller], emeğin çeşitli organizasyon formlarıdır ve bundan ötürü mülkiyetin [çeşitli formlarıdır]. Her devirde, ihtiyaçların zorunlu kıldığı ölçüde, mevcut üretici güçlerin birleşmesi olayı ortaya çıkar.

[2] Devletin ve Hukukun Mülkiyetle İlişkileri

Orta Çağda olduğu gibi, Antik çağlarda da, ilk mülkiyet biçimi aşiret mülkiyetidir; bu mülkiyet Romalılarda savaşla, Cermenlerde ise hayvan - yetiştiriciliği ile şartlanmıştır. Çeşitli aşiretlerin aynı şehirde birarada yaşadığı Antik halklarda, aşiret mülkiyeti devlet mülkiyeti olarak ortaya çıkar ve ferdin bu mülkiyete olan hakkı sadece bir «tasarruf» hakkıdır; bununla birlikte, sözü geçen tasarruf, tüm aşiret mülkiyetinde görüldüğü gibi, sadece toprak mülkiyetine münhasırdır. Gerçek anlamıyla özel mülkiyet, Antik halklarda olduğu gibi modern milletlerde de, şahsî menkul mülkiyet ile başlar — (kölecilik ve topluluk)

---

1. Rekabet, fertleri bir araya getirmekle birlikte, sadece burjuvaları değil aynı zamanda ve daha büyük ölçüde proleterleri de birbirine düşman yapar. Bundan ötürü, birbirinden ayrı düşen ve düşman hale gelen bu fertleri, kaynaştırmak [birlik haline getirmek] için uzun bir sürenin geçmesi gereklidir. Böyle bir kaynaşmanın, sadece mahallî bir kaynaşma olması istenmiyorsa, gerekli araçların; büyük sanayi şehirlerinin, ucuz ve süratli ulaşım imkânlarının büyük sanayi tarafından daha önceden yaratılmış olması da ayrıca zorunludur. Yine bundan ötürü, bu tek tek [ayrı düşmüş] halde bulunan ve bu tekbaşınalıklarım hergün yeniden doğuran şartlar içinde yaşıyan fertlerin karşısında bulunan herhangi bir organize kuvveti yenebilmek için uzun savaşların verilmesi gereklidir. Bunun tersini istemek, bu tarihî çağda rekabetin bulunmaması gerektiğini ileri sürmekten yada fertlerin birer fert olarak üzerinde hiç bir kontrolleri olmayan şartları [ilişkileri] zihinlerinden çıkarıp atmalarını istemekten başka şey değildir. (M.E.)

(dominium ex jure quiritum) (1). Demek ki, Orta Çağdan çıkan milletlerde, aşiret mülkiyeti, çeşitli gelişme merhalelerinden geçerek (derebeylik toprak mülkiyeti, lonca menkul mülkiyeti, manüfaktür sermayesi) büyük sanayi ve evrensel rekabet ile şartlanmış [belirlenmiş] olan modern mülkiyete yani topluluk özelliğinden [komünal bir müessese olmak özelliğinden] tamamen sıyrılmış olan ve mülkiyet üzerinde devletin her çeşit baskısını [etkisini] ortadan kaldıran saf mülkiyete ulaşır. Bu modern mülkiyete modern devlet tekabül eder. Ve bu modern devlet, vergiler yoluyla mülkiyet sahipleri tarafından yavaş yavaş ele geçirilmiş ve devlet borçları dolayısıyla onların eline tamamen düşmüştür; onun [devletin] varlığı, özel mülkiyet sahiplerinin yani burjuvaların, borsadaki devlet esham ve tahvilâtının yükselme yada alçalmasına göre bu devlete verdikleri ticarî krediye tamamen tâbidir [bağlıdır]. Bir **zümre** [sosyal tabaka] değil de, bir **sınıf** olmasından ötürü, burjuvazi, kendisini mahallî plânda değil, millet plânında organize etmek ve [fertlerinin] ortak menfaatlerine genel bir form [şekil] vermek zorundadır. Özel mülkiyetin topluluktan kopması [sıyrılması] dolayısıyla, devlet sivil toplumun dışında ve yanında yer alan özel bir varlık haline gelmiştir. Ama bu devlet, burjuvaların hem içerde hem de dışarda, mülkiyetlerini ve menfaatlerini karşılıklı olarak korumaları ve garanti altına almaları amacı ile kabul ettikleri [ortaya koydukları] bir organizasyon şeklinden başka şey değildir. Devletin bağımsızlığına sadece zümrelerin [sosyal tabakaların] gelişerek sınıflar haline gelemedikleri ülkelerde raslanmaktadır, bugün. Yani, öteki gelişmiş ülkelerde ortadan kalkmış olan zümrelerin hâlâ bir rol oynayabildikleri yani karma bir düzenin hüküm sürdüğü ve halkının belli bir bölüğünün öteki bölükler üzerinde

1. Eski bir aileye mensup Romalı vatandaşın mülkiyeti.

hâkimiyet kuramamış olduğu ülkelerde raslanmaktadır. Almanya'nın durumu, özellikle bu anlattığımız şekildedir. En modern devlet örneği ise Kuzey Amerika'da görülmektedir. Fransız, İngiliz ve Amerikan yazarlarının hepsi de, devletin, sadece özel mülkiyeti korumak için mevcut olduğunu ileri sürmektedirler; ve böylece, bu kanaat, herkesin kafasına yerleşmiş bulunmaktadır.

Devlet, belli bir hâkim sınıfın fertlerinin ortak menfaatlerini ortaya koyuş formu [biçimi] olduğuna ve bir çağın bütün sivil toplumu bu formda özetlenmiş halde dile geldiğine göre, bütün genel kurumlarda [müesseselerde] devletin bir aracı niteliği taşıdığı ve bu kurumların siyasî bir şekil kazandıkları besbellidir. Hukukun iradeye, daha doğrusu somut [müşahhas] temelinden sıyrılarak ele alınmış **hür** bir iradeye dayandığının sanılması [yani bu hayal], işte buradan doğmaktadır. Hukukun kanuna indirgenmesinin [irca edilmesinin] sebebi de budur.

Tabiî topluluğun çözülmesiyle birlikte, medenî hukuk ve özel mülkiyet de ortaya çıkarak birlikte gelişirler. Romalılarda, özel mülkiyetin ve medenî [özel] hukukun gelişmesi daha başka sınaî ve ticarî sonuçlar vermemiştir; çünkü Romalıların üretim tarzının tümü, değişikliğe uğramadan kalmıştır. (1) Sanayi ve ticaretin derebeylik topluluğunu çözülmeye uğrattığı modern halklarda ise, özel mülkiyet ve medenî hukukun ortaya çıkışı, gelişmelere açık bir yeni çağın başlayışının işareti olmuştur. Geniş bir deniz ticaretine sahip olan ilk Orta Çağ şehri Amalfi (2) aynı zamanda deniz hukukunu ilk defa ortaya koyan şe-

---

1. [Bu satır hizasına, sağ sütuna, Engels şunu yazmıştır:] (Tefecilik).

2. Napoli'nin kuzeyinde bulunan İtalyan şehri. Onuncu ve onbirinci yüzyıllarda zengin bir liman haline gelen Amalfi'de, yürürlüğe konan deniz hukuku, bütün İtalya'da kabul edilmiştir.

hirdir. Sanayi ve ticaret, özel mülkiyeti daha da geliştirince, önce İtalya'da ve daha sonra başka ülkelerde, Roma medenî hukuku daha mükemmel bir şekle sokularak yeniden kabul edilmiş ve bir otorite [buyruk] haline getirilmiştir. Daha sonraları burjuvazi, menfaati prensler [krallar] tarafından savunulacak ve yine bu prensler tarafından derebeylik sınıfını yıkmak için bir araç olarak kullanılabilecek kadar kuvvetlendiği zaman, bütün ülkelerde (Fransa'da on altıncı yüzyılda), hukukun hakikî gelişmesi kendini gösterdi ve bu gelişme İngiltere müstesna, bütün ülkelerde Roma Hukuku'nun temelleri üzerinde gerçekleşti. Hattâ İngiltere'de bile, medenî hukuku mükemmelleştirmek için, Roma hukukunun ilkelerini kabul etmek (özellikle özel menkul mülkiyet konusunda) gerekti. Unutmamak gerekir ki, hukukun tarihi, dinin tarihinden daha bağımsız [bir başına] bir tarih değildir.

Mevcut mülkiyet ilişkileri, medenî hukukta, genel bir iradenin sonucu olarak gösterilir. **Jus ütendi et abutendi'**-nin (1) kendisi, bir yandan, özel mülkiyetin topluluktan tamamen bağımsız hale gelmiş olduğu gerçeğini dile getirdiği gibi, öte yandan, özel mülkiyetin sadece özel iradeye ve eşyanın serbest bir şekilde elde edilebilmesi durumuna dayandığı hakkında beslenen hayali [kuruntuyu, aldatmacayı] dile getirmektedir Oysa pratik bakımdan, **abuti** (2), eğer özel mülkiyet sahibi mülkiyetinin ve bunun sonucu olarak **jus abutendi'**sinin başka ellere geçmesini istemiyorsa, bu özel mülkiyet sahibi için ekonomik açıdan iyice sınırlanmış bir şeydir. Çünkü, onun iradesi bakımından ele alınınca, bu, gerçek bir varlık değildir ve ancak mülkiyet edinme konusunda mevcut olduğu farzedilen hakkın dışında [hakdan bağımsız olarak] ve sadece ekonomik

1. İntifa ve mutlak mülkiyet hakkı.
2. Mutlak mülkiyet.

ilişkiler içinde, bir varlık, bir gerçek mülkiyet (yani filozofların ide diye adlandırdıkları bir **ilişki**) haline girer.

Kanunu sadece iradeye indirgeyen [irca eden] bu hukukî hayal [aldanış, kuruntu], daha sonraki mülkiyet ilişkilerinin gelişmesinde, herhangi bir kimsenin bir şeye gerçekten sahip olmadığı halde hukuken sahip olabileceğinin kabul edilmesine yol açar. Meselâ, rekabet yüzünden bir toprak geliri kaybedilmiş olsa, bu toprağın sahibi toprağa sahip olma hakkını hukukî bakımdan muhafaza eder; nitekim **jus utendi et abutendi**'sini de kaybetmez. Ama bununla herhangi bir şey yapamaz; elinde toprağını işlemesini sağlayacak sermayesi de yoksa toprak sahibi olarak hiçbir şeyi yok demektir. Yine bu hukukî hayal [aldanış, kuruntu] yüzünden, hukukçularm gözünde (ve her çeşit kanun için), fertlerin, meselâ sözleşme yaparak aralarında ilişki kurmaları, tamamen olumsal [rasgele, zorunlu olmayan] bir şeydir ve onların görüş açısından, bu çeşit ilişkiler, ferdin keyfine ve isteğine göre altına imza atacağı ilişkilerden [sözleşmelerden] farksızdır; üstelik, bu ilişkilerin muhtevası [hukukçuların gözünde], ilişki kuran [sözleşme yapan] tarafların ferdî iradesinden başka hiçbir şeye bağlı değildir.

Sanayiin ve ticaretin gelişmesi, ne zaman yeni ekonomik ilişki [mübadele] formları [şekilleri] (meselâ sigorta şirketleri, v.b.,) ortaya çıkarsa, hukuk bunları mülkiyet edinme şekilleri arasına sokuşturmak zorunda kalır.

Bugüne kadar, tarihte, sadece **ele geçirme**'nin söz konusu olduğu [rol oynadığı] düşünülmüş ve bu fikir geniş çapta kabul edilmiştir. Barbarlar Roma İmparatorluğunu «ele geçirmişlerdir» ve eski dünyadan derebeylik sistemine geçiş de bu «ele geçirme» ile açıklanmıştır. Ne var ki,

barbarların bu ele geçirme olayı hakkında asıl sorulması ve bilinmesi gereken şey, istilâya uğrayan [ele geçirilen] milletin, üretici sanayi güçleri ortaya koymuş olup [modern halkların çoğunda gördüğümüz gibi] olmaması; yada üretici güçlerinin sadece birliğe ve topluluğa dayanmış olup olmamasıdır. Ele geçirme, ele geçirilen şey tarafından da belirlenir. Fâtih, fethettiği ülkenin üretim ve dolaşım [tedavül] şartlarına boyun eğmezse, bir bankacının sadece kâğıtlardan ibaret olan zenginliğini asla ele geçirmiş olmaz. Modern bir sanayi ülkesinin bütün sınaî sermayesi için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Ve nihayet, ele geçirme denilen şey her yerde kısa bir zamanda son noktasına ulaşır ve artık ele geçirilecek bir şey kalmayınca üretim yapmaktan başka çare yoktur. Kendini hemen gösteren bu üretim zorunluğundan ötürü, [fethettikleri ülkeye] yerleşen fâtihlerin [istilâcıların] kabul ettikleri topluluk formu [biçimi], hazır buldukları üretici güçlerin gelişme merhalesine uygun düşmek [tekabül etmek] zorundadır; eğer bu durum hemen gerçekleşmezse, topluluk formu, üretici güçlere uygun olarak değişikliğe uğramak zorundadır.

Büyük istilâlardan sonra, her yerde ortaya çıktığı kabul edilen bir gerçeği, işte yukarda belirttiğimiz durumlar açıklamaktadır. [Bu gerçek], uşağın, aslında efendi olması ve istilâcıların [fâtihlerin], istilâ ettikleri [feth ettikleri] ülkenin dilini, kültürünü ve âdetlerini, aradan çok zaman geçmeden kabul etmek zorunda kalışlarıdır. Derebeylik sistemi, Almanya'dan hazırlop halde getirilmemişti; fâtihler açısından ele alınınca bu sistemin kaynağının, fetih sırasında iş gören ordunun askerî teşkilâtında bulunduğu açıkça görülmektedir; [ama bu] teşkilât fetihten sonra, fethedilen ülkelerdeki mevcut üretici güçlerin etkisi altında gelişmiş ve ancak o zaman [ancak bu suretle], bugün derebeylik [feodalite] dediğimiz şey

haline gelmiştir. Derebeylik [üretim] formunun, mevcut üretici güçler tarafından ne ölçüde belirlenmiş olduğunu, eski Roma örnek alınarak başka formlar gerçekleştirmek amacıyla girişilmiş olan teşebbüslerin (Büyük Karl, v.b.,) başarısızlığa uğraması, açıkça göstermektedir.

[3] Tabiî ve Medenî Üretim Âletleri ve Mülkiyet Formları

. . . bulunmuştur. (1) Birinci hususun sonucu olarak iyice gelişmiş bir işbölümü ve geniş bir ticaret, ön-şart olarak ortaya çıkar; ikinci durumda ise mahallîlik özelliğinin doğduğu görülür. Birinci durumda, fertleri bir araya getirmek gereklidir; ikinci durumda ise, fertler, verilmiş [mevcut, belirli] üretim âletlerinin yanı sıra, kendilerini birer üretim âleti olarak bulurlar [görürler]. Demek ki, burada, medeniyet tarafından yaratılmış üretim âletleri ile tabiî üretim âletleri arasındaki fark ortaya çıkmaktadır. Tarla (su, v.b.,), bir tabiî üretim âleti olarak görülebilir. Birinci durumda, yani tabiî üretim âleti söz konusu olduğunda, fertler tabiata tâbidirler [ona boyun eğmek zorundadırlar], ikinci durumda ise, emeğin [çalışmanın] bir ürününe tâbidirler. Bundan dolayı, birinci durumda, mülkiyet (toprak mülkiyeti), tabiî ve dolaysız bir hâkimiyet olarak ortaya çıkar; ikinci durumda ise, emeğin, özellikle birikmiş [teraküm etmiş] emeğin yani sermayenin hâkimiyeti olarak ortaya çıkar. Birinci durumun ön-şartı; aile, aşiret yada toprak gibi ilintiler dolayısıyla fertler arasında bir birliğin teşekkül etmiş olmasıdır; ikinci durumun ön-şartı ise, bu fertlerin birbirlerinden bağımsız olmaları

1. Engels'in elyazısıyla 83 rakkamıyla numaraladığı ve Marx'ın, 36'dan 39'a kadar sayfa numaraları koyduğu defterde bulunan bu bölümün başlangıcı kaybolmuştur. Kaybolan parça dört sayfadır.

ve ancak mübadele dolayısıyla bir arada bulunmalarıdır. Birinci durumda, mübadele temel bakımından, insanlarla tabiat arasındaki bir mübadeledir; bir takım insanların emeğinin, tabiatın ürünü ile mübadele edilmesidir [değiştirilmesidir]; ikinci durumda ise, esas bakımından, insanların kendi aralarındaki bir mübadeledir. Birinci durumda, insan için, normal bir zekâ ve sağduyu, yeterlidir; kol ve kafa emeği henüz birbirinden ayrılmamıştır. İkinci durumda ise, kol ve kafa emeği arasındaki ayrılık pratik bakımdan tam anlamıyla gerçekleşmiş bulunmak zorundadır. Birinci durumda, mülk sahibinin mülksüz üzerindeki hâkimiyeti, şahsî ilişkiler üzerinde, bir çeşit topluluk [toplu yaşama, ortak yaşama] üzerinde temellenmiş olabilir; ikinci durumda ise, bu hâkimiyetin maddî bir form kazanması [maddî bir şekle bürünerek ortaya çıkması] ve üçüncü bir varlık halinde yani para halinde elle tutulur şekle gelmesi gereklidir. Birinci durumda, küçük sanayi mevcuttur ama tabiî üretim âletlerinin kullanılmasına [bunlardan faydalanılmasına] tâbidir, ve bundan ötürü, farklı fertler arasında gerçekleşmiş bir emek [çalışma] dağılımından yoksundur. İkinci durumda ise, sanayi, ancak, işbölümü içinde ve işbölümüyle varolmaktadır.

Buraya kadar ki incelememizi, üretim âletlerinden hareket ederek yaptık ve belli bir takım sınaî gelişme merhaleleri için özel mülkiyetin zorunlu olduğunu gördük. Çıkarma [istihraç] sanayiinde, özel mülkiyet, emek ile hâlâ uygunluk halindedir; küçük sanayide ve bugüne kadarki bütün tarımda, mülkiyet, mevcut üretim âletlerinin zorunlu bir sonucudur; büyük sanayide, üretim âleti ile özel mülkiyet arasında görülen çelişme, yine bu büyük sanayiin ürünüdür ve ancak onunla birlikte ortaya çıkar; üstelik, bu çelişmenin ortaya çıkabilmesi için, büyük sanayiin adamakıllı gelişmiş olması gereklidir. İşte bundan

ötürü, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, ancak büyük sanayiin ortaya çıkması ile mümkündür.

Büyük sanayi ve rekabette, bütün yaşama şartları, ferdî belirlenmeler ve sınırlanmalar, iki basit form [şekil] içinde eriyip kaynaşmıştır. Bunlar, özel mülkiyet ve emektir [çalışmadır]. Para ile birlikte, her çeşit ekonomik ilişki [mübadele] formu ve ekonomik ilişkinin kendisi, fertler bakımından tesadüfi bir şey gibi ortaya konulmuştur [vaz'edilmiştir]. Böylece, para, daha önceki bütün fertler-arası ekonomik ilişkilerin sadece özel ve belirli şartlar içinde yaşayan fertlerin ilişkileri olduğunu, ama fert olmaları bakımından fertlerin birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkiler olarak görülemeyeceğini dolaylı olarak dile getirmektedir. Bu şartlar ise, sadece iki tane olarak karşımıza çıkıyor: birikmiş emek (özel mülkiyet) ve fiilî [canlı] emek. Bu şartlardan biri ortadan kalksa, ekonomik ilişki [mübadele] de ortadan kalkar. Modern iktisat bilginleri yani Sismondi, Cherbuliez, (1) v.b., **fertlerin birliğini** [beraberliğini], **sermayelerin birliği**'nin karşısına bizzat koyuyorlar. Öte yandan, fertlerin kendileri de, işbölümüne tamamen tâbidirler ve bundan ötürü, birbirlerine tâbi hale gelmişlerdir. Özel mülkiyet, emeğin kendi içinde, emeğe karşıt [zıt] olduğu ölçüde, birikim [teraküm] zorunluğundan doğarak gelişir ve başlangıçta topluluk formunu muhafaza eder; ama daha sonraki gelişmelerinde, modern özel mülkiyet formuna gittikçe yaklaşır.

İşbölümü, başlangıcından itibaren **emeğin şartlarının,** [yani] âletlerinin ve malzemesinin bölünmesi sonucunu doğurur; bu bölünme de, birikmiş sermayenin çeşitli mülk

1. Sismondi (1773 - 1842): İsviçreli iktisat bilgini. Kapitalizmi, küçük - burjuva görüş açısından eleştirmiştir. Cherbuliez: (1797 - 1869): Sismondinin etkisinde kalmış ve üstadının fikirlerine, Ricardo'dan aktardığı kavramları katmıştır.

sahipleri arasında parçalanmasına sebep olur ve bunun sonucu olarak sermaye ile emek arasındaki parçalanmanın ve çeşitli mülkiyet formlarının ortaya çıkmasına yol açar. İşbölümü mükemmelleştikçe, birikim [teraküm] de artar ve bu parçalanma [farklılaşma] da, daha kesin ve belirgin şekillerde ortaya çıkar. Emeğin [çalışmanın, işin] kendisi de, ancak bu parçalanma olayına dayanarak varolabilir.

Burada iki gerçeğin ortaya çıktığı görülüyor. (1) Önce, üretici güçler, fertlerden tamamen bağımsız ve kopmuş; onların yanısıra [tekbaşına] mevcut kuvvetler olarak, [yani] kendi başına bir dünya olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi, fertlerin (ki bu güçler, fertlerin güçleridir), dağınık ve birbirlerine karşıt [zıt] durumda bulunmaları ve öte yandan, bu şartların ancak bu fertlerin ekonomik ilişkileri ve karşılıklı - bağlılıkları içinde gerçek kuvvetler niteliğini kazanabilmeleridir. Böylece, bir yandan, nesnel [objektif] bir form kazanmış olan ve artık fertler bakımından, bu fertlerin değil de özel mülkiyetin ve bundan ötürü ancak özel mülkiyet sahibi oldukları ölçüde fertlerin kuvvetleri olarak ortaya çıkan bir üretici kuvvetler bütünlüğünün teşekkül etmiş olduğunu görüyoruz. Daha önceki hiçbir çağda, üretici güçler, fertlerin, fert olarak girişmekte oldukları ekonomik ilişkilerden bu ölçüde bağımsız [ilgisiz] olmamıştır. Çünkü daha önceki çağlarda, fertlerin ekonomik ilişkileri daha sınırlıydı. Öte yandan, bu üretici güçlerin karşısına, bu güçler kendilerinden koparılarak alınmış ve bundan ötürü hayatlarının hakikî muhtevasından yoksun kılınmış ve soyut [mücerret] insanlar haline getirilmiş ama ancak bu durumdan ötürü **fert olarak** birbirleriyle ilişki haline girebilecek hale gelmiş olan bir fertler çoğunluğunun dikildiğini görüyoruz.

1. [Burada, Engels sayfa kenarına şunu yazmıştır:] Sismondi.

Onları, üretici güçlere ve kendi varlıklarına bağlayan biricik ilinti yani emek, ferdin bir öz-faaliyeti [kendi faaliyeti] (1) olmak görüşünü [manzarasını, niteliğini] tamamen kaybetmiş ve hayatlarını ancak dumura uğratarak sürdürmelerini sağlamıştır. Daha önceki devirlerde, öz-faaliyet ve maddî hayatın üretilmesi birbirinden ayrılmıştı; bunun sebebi, sözü geçen iki işin değişik fertlerin payına düşmesi ve fertlerin dar düşünceliliğinden ötürü, maddî hayatın üretilmesinin aşağı dereceden bir öz-faaliyet olarak telâkki edilmesiydi. Günümüzde, öz-faaliyet ve maddî hayatın üretilmesi birbirinden öylesine ayrılmıştır ki, sonunda, maddî hayat bir amaç ve bu maddî hayatın üretilmesi yani emek [çalışma] (gördüğümüz gibi, emek, bugün, öz-faaliyetin biricik mümkün ama olumsuz [menfî] formudur [şeklidir]), araç [vasıta] haline gelmiştir.

Günümüzde öyle bir duruma ulaşılmıştır ki, fertlerin, sadece öz-faaliyetlerini gösterebilmeleri için değil ama herşeyden önce yaşamalarını güven altına alabilmeleri için de, mevcut üretici güçlerin bütününa sahip - çıkmaları [bütününü mülk edinmeleri] zorunlu olmuştur. Bu sahip - çıkma [kendinin kılma] herşeyden önce, sahip - çıkılacak nesne tarafından yani bütünlük haline gelmiş bulunan ve ancak evrensel bir ekonomik ilişkiler [mübadeleler] içinde varolan üretici güçler tarafından belirlenmiştir [tayin edilmiştir]. Demek ki, sözü edilen bu sahip - çıkmanın, yalnız bu açıdan bile, üretici güçlere ve ekonomik ilişkilere teka-

1. Marx, «kendinin - faaliyeti», «benliğin - faaliyeti», «öz - faaliyet», «kendinin - dile gelişi, tezahürü» anlamına gelen «Selbstbetätigung» kelimesiyle insanoğlunun tabiî kabiliyetlerinden ve kuvvetlerinden doğan ve bu kabiliyetlerle kuvvetleri geliştiren faaliyeti kastediyor. Başka bir deyişle, işbölümünün ve ferdin iradesi dışında teşekkül eden ekonomik ilişkilerin ferde zorla kabul ettirdiği «emeğe», «çalışmaya» ve işe karşıt olan «hür faaliyeti», «gerçek insanî ve serbest faaliyeti» kastediyor. (Ç.)

bül eden bir evrensellik karakteri taşıması gereklidir. Bu güçlerin mülk edinilmesi [temellük edilmesi, bu güçlere sahip çıkılması], üretimin maddî âletlerine tekabül eden ferdî kabiliyetlerin [yatkınlıkların] gelişmesinden başka bir şey değildir. Bundan ötürü, bir üretim âletleri bütününe sahip - çıkılması, ferdlerin öz varlıklarındaki istidatlar bütününün gelişmesi demektir.

Bu sahip - çıkmak, aynı zamanda, sahip - çıkan fertler tarafından da belirlenmiştir [tayin edilmiştir]. Günümüzde, her çeşit öz-faaliyetten yoksun kılınmış proleterlerden başkası, eksiksiz ve bütün kısıtlamalardan kurtulmuş bir öz-faaliyeti [gelişmeyi] gerçekleştirebilecek durumda değildir ve bu öz-faaliyet, bir üretim güçleri bütününe sahip-çıkılmasından ve bunun kendisiyle birlikte getirdiği bir istidatlar bütününün gelişmesinden ibarettir. Bundan önceki çağlarda, bütün ihtilâlci sahip - çıkmaların [mülk edinmelerin, temellüklerin], kısıtlı sahip - çıkmalar olduğunu görüyoruz, çünkü, öz - faaliyetleri kaba bir üretim âleti ve dar ekonomik ilişkiler tarafından sınırlanmış olan fertler, bu sınırlı üretim âletini mülk ediniyorlar ve yeni bir sınırlamaya düşmekten başka bir şey yapmış olmuyorlardı. Üretim âletleri, onların kendi öz malı [mülkü] oluyordu ama kendileri, işbölümüne ve sahibi oldukları âlete tâbi durumda kalıyorlardı. Bugüne kadarki bütün sahip - çıkmalarda, bir yığın fert, bir tek üretim âletine tâbi kalıyordu, [oysa] proletaryanın sahip - çıkması sonunda, bir üretim âletleri bütünü herbir ferde tâbi kılınmak; mülkiyet de, fertlerin hepsine tâbi hale getirilmek zorundadır. Demek ki, modern evrensel ekonomik ilişkiler, ancak herkese tâbi hale getirildikleri zaman fertlere tâbi duruma girebilirler.

Bu sahip - çıkma, ayrıca, zorunlu olarak belli bir tarzda gerçekleşir ve bu zorunlu gerçekleşme tarzı da sahip - çıkmayı belirleyen [tayin eden] bir başka faktördür. Sa-

hip - çıkma, proletaryanın taşıdığı özellikten ötürü zorunlu olarak evrensellik vasfı kazanması gereken bir birlik [beraberlik] ve bir devrim tarafından gerçekleştirilebilir ancak. Bu devrim ise, bir yandan, eski üretim tarzının, ekonomik ilişkilerinin ve sosyal yapısının sahip olduğu kudreti bertaraf edecek; öte yandan, devrimi sonuna kadar götürebilmek için gerekli olan şeyi yani proletaryanın evrensel karakterini ve enerjisini geliştirecektir. Ve nihayet, bu devrim içinde, proletarya, eski sosyal durumundan kendisine kalmış olan herşeyden sıyrılacaktır [kurtulacaktır].

İşte ancak bu merhalede, öz - faaliyet, maddî hayatla uygunluk haline girer ve bu durum, fertlerin eksiksiz fertler haline gelmelerini ve bütün tabiî (1) sınırlamalardan kurtulmalarını ifade eder. Emeğin [çalışmanın] öz - faaliyet haline dönüşmesi ve daha önceki çağlardaki sınırlı ekonomik ilişkilerin, fertlerin fert olarak giriştikleri ekonomik ilişkiler haline girmesi de bu merhaleye tekabül eder [bu merhalede ortaya çıkar]. Birleşmiş fertlerin, üretim güçleri bütününe sahip - çıkmaları ile özel mülkiyet de ortadan kalkmış olur. Daha önceki tarihte, her özel şart [durum] arızî [tesadüfî, rasgele] bir şey gibi göründüğü halde, bugün, fertlerin ayrı ayrı bulunuşları ve herbirinin özel kazancı arızî hale gelmiş bulunmaktadır.

İşbölümüne bağlı [tâbi] olmaktan kurtulmuş bulunan fertler, filozoflar tarafından «insan» kelimesiyle ifade edilmişler ve bir ideal olarak tasavvur edilmişlerdi.

Filozoflar, ana çizgilerini açıkladığımız süreci [vetireyi] de, «insanın» gelişmesi olarak görmüşlerdir. Öyle ki, her geçmiş tarih merhalesinde, canlı fertlerin yerine «insan» ı koymuşlar ve bu «insan» ı tarihin hareket ettiricisi olarak göstermişlerdir. Böylece, bütün bu süreci, insanın

---

1. Bakınız: sayfa 41, not 1.

kendine - yabancılaşması süreci olarak görmüşlerdir. Bunun sebebi, [filozoflar tarafından], daha sonraki çağın vasat insanının, daha önceki çağın vasat insanı yerine konulması [ikame edilmesi] ve daha sonraki çağın bilincinin daha önceki çağın fertlerine atfedilmesidir [yükletilmesidir]. (1)

Gerçek [fiilî] şartları bir yana atıveren bu ters - çevirme sayesinde, bütün tarihi, bilincin gelişmesinin bir süreci haline sokmak mümkün olmuştur.

Kısaca açıkladığımız tarih görüşümüz, bize son olarak şu sonuçları da vermektedir: 1. Üretim güçlerinin -geliş mesinde öyle bir merhaleye ulaşılır ki, bu merhalede, mevcut ilişkiler içinde ancak kötü etkilerden başka şey göstermeyen ve artık, üretici değil yıkıcı güç niteliği taşıyan (maşinizm ve para) üretici güçlerin ve dolaşım [tedavül] araçlarının ortaya çıktığı görülür; ve buna bağlı olarak, toplumun avantajlarından hiç faydalanmadığı halde bu toplumun bütün yükünü çeken; toplum hayatından atılmış bulunan ve bundan dolayı kendini bütün öteki sınıflarla uzlaşmazlık halinde bulmak zorunda kalan bir sınıf doğar. Bu sınıf, toplumun fertlerinin çoğunluğunu kapsar ve bu sınıftan, köklü bir devrim yapılması gerektiği hakkında bir bilinç yani komünist bilinç türer [ortaya çıkar]. Bu bilinç, şüphesiz ki, bu sınıfın durumunu gören öteki sınıflar içinde de kendini gösterebilir. 2. Belirli üretim güçlerinin kullanılabilme şartları, toplumun belirli bir sınıfının hâkimiyetinin şartlarıdır. Bu sınıfın, mülkiyetinden gelen sosyal iktidarı ise, her çağa has devlet tipinde ve idealist

1. [Marx bu cümleyi bir çizgi ile işaretlemiş ve, karşısına, sağ sütuna şunu yazmıştır:] Kendine yabancılaşma.

bir form içinde **pratik** ifadesini bulur. Bundan ötürü, her devrimci mücadele, o güne kadar hâkim durumda bulunan bir sınıfa (1) çevrilmiştir [yönelmiştir, karşıdır]. 3. Bugüne kadarki bütün devrimci mücadelelerde, faaliyet tarzı değişmeden kalmıştı ve sadece bu faaliyet tarzının değişik bir biçimde dağıtılması [bölüşülmesi], yani değişik insanlar arasında yeni bir emek [iş] bölüşümü söz konusu olmuştu. Oysa, komünist devrim, bunun tam tersine, daha önceki faaliyet **tarzına** karşı yapılmaktadır; bu devrim, **emeği** (2) [işi] bertaraf etmekte, sınıfları ortadan kaldırarak sınıfların hepsinin hâkimiyetine son vermektedir. Çünkü bu devrim, toplum içinde bir sınıf olarak telâkki edilmeyen ve bir sınıf olarak kabul edilmeyen ve bugünkü toplumda, bütün sınıfların, milliyetlerin, v.b., ortadan kalkmasının bizzat ifadesi olan sınıf tarafından gerçekleştirilmektedir. 4. Komünist bilincin kitle halinde yaratılması için olduğu gibi, dâvanın başarılı bir sonuca varması için de, insanların kitle halinde değişikliğe uğramaları zorunludur. İmdi, böyle bir değişiklik, ancak bir pratik hareketle, [yani] bir **devrimle** gerçekleşebilir; demek ki, bu devrim, **hâkim** sınıfı devirmek için elde bulunan biricik araç olmasından dolayı zorunlu değildir sadece; ama aynı zamanda, **ötekini deviren** sınıfın, eski sistemin bütün pisliklerinden kurtulmasını ve toplumu yeni temeller üzerinde kurabilecek duruma gelebilmesini sağladığı için de zorunludur (3).

---

1. [Marx'ın, sağ sütundaki notu:] Öyle ki, bu adamlar, ogünkü [fiili] üretim durumunu sürdürmekte menfaat görmektedirler.

2. [Müsveddede üstü çizilmiş kelimeler]..... faaliyetin modern formu, ki onun altında.....

3. [Müsveddede üzeri çizilmiş bölüm:] Bir hayli zamandır, Fransa'da olduğu gibi, İngiltere ve Almanya'da da, komünistler, bu devrimin zorunluğu olduğu hususunda fikir birliğine varmış bulunuyorlar. [Ama buna karşılık] Aziz Bruno, «hakikî hümanizm» yani

C. KOMÜNİZM: EKONOMİK İLİŞKİLERİN FORMUNUN ÜRETİLMESİ

Komünizm, kendisinden önceki bütün hareketlerden, şu özelliklerle ayrılır: daha önceki bütün üretim ilişkilerinin ve ekonomik ilişkilerin temelini köklü bir değişikliğe uğratması ve ilk olarak, bütün tabiî ön-şartları, daha ön-

---

komünizm «spiritüalizmin yerine konuyorsa» (ki bu hiç de gerekli değildir), bunun sadece, komünizmin saygı değer bir şey haline getirilmesi için yapıldığını düşünüp rüyâlara dalıyor. Böylece, «Kurtuluşun gelmesi gerekir» diye rüyasına devam ediyor ve «cennetin [gökyüzünün] yeryüzüne inmesi ve yeryüzünün cennet haline gelmesi gerekir» diye söyleniyor. (Üstad ilâhiyatçımız, cennet özlemini unutamıyor bir türlü). «O zaman, göksel âhenkler içinde neşe ve mutluluk ebediyyen ortaya çıkacak» diyor. (s. 140). Son hüküm günü gelip çatınca, yani herşeyin gerçekleştiği gün gelince, bizim Aziz Kilise Babamız adamakıllı şaşıracak. Çünkü o günün şafağı, ateşe verilmiş şehirlerin gökyüzündeki yansısı olacak, ve o gün bizim Azizin kulaklarında, «göksel âhenklerin» arasında, top seslerinin eşlik ettiği **La Marseillese** ve **La Carmagnole** (a) havaları ister istemez çınlayacak ve bir yandan giyotinler tempo tutarken, öte yandan imansız «halk» **Ça ira ça ira** (b) diye haykırarak, «kendininbilincini» darağaçları sayesinde ortadan kaldıracak. Bu «ebediyen ortaya çıkacak neşe ve mutluluktan» ahlâkî ve dinî bir ders çıkarmak konusunda, herkesin, Aziz Bruno'dan daha fazla hakkı vardır. Son hüküm günü, Bruno'nun nasıl davranacağı hakkında **önceden** faraziyeler kurmak zevkinden vazgeçiyoruz. Nitekim, devrim halindeki proletaryanın, «cevher» olarak mı yoksa «kitle» olarak mı telâkki edilmesi gerektiğini kestirmek ve eleştirmeyi bertaraf etmek mi isteyeceğini, yoksa ruhun «suduru» olarak Bauer'in fikirlerini hazmetmekte yine güçlük mü çekeceğini önceden bilmek çok zor. (c)

a. **La Marseillese**: 1792 yılında bestelenen; Büyük Fransız İhtilâlinde söylenen, daha sonra Fransız Millî Marşı olarak kabul edilen ve bütün dünyada ihtilâlcilerin marşı olarak benimsenen ünlü beste. **La Carmagnole**: Kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen ihtilâl şarkısı. Büyük Fransız İhtilâli sırasında ağızdan ağıza dolaşmaya başlamış ve Bonapart tarafından yasaklanmıştır. (Ç.)

ceki insanların yarattıkları şeyler olarak bilinçli bir şekilde ele alması ve yine bu şartları tabiîlik vasıflarından sıyırıp, birleşmiş (1) fertlerin iktidarı altına vermesiyle. Bundan ötürü onun organizasyonu, esas bakımından, ekonomik bir organizasyondur; komünizm bu birliğin şartlarının maddî olarak yaratılmasıdır; komünizm, mevcut şartları, birliğin şartları haline getirir. Komünizmin yarattığı gerçek, herhangi bir şeyin insandan bağımsız olarak varolmasını imkânsız kılan temeldir.Ama bunu, mevcut durum, daha önceki fertler arasındaki ilişkilerin bir ürününden başka şey olmadığı için yapabilmektedir. Böylece, komünistler, kendilerinden önce üretim ve ekonomik ilişkiler yoluyla yaratılmış olan şartları pratikte inorganik faktörler olarak ele alırlar. Ama böyle davranıyorlar diye, daha önceki nesillerin amacının ve varlık sebebinin, kendilerine [komünistlere] malzeme sağlamak olduğunu düşünmeye kalkmazlar; bu şartları yaratanların, sözü geçen şartları inorganik şeyler olarak gördüklerine de inanmazlar.

Kişi olarak fert ile ferdin arızî özellikleri arasındaki fark, kavramsal değil tarihî bir farktır. Bu ayrılık, değişik çağlarda, değişik anlamlar almıştır. Meselâ on sekizinci yüzyılda, zümre [sosyal tabaka] ferd bakımından arızî bir şeydir; aile de az çok öyledir. Bu, bizim, her çağ için kendi başımıza yapacağımız bir ayırdetme değildir; her

---

b. Ünlü ihtilâl şarkısı **Ça İra**'nın nakaratı olan «Aristokratlar darağacına!» sözleri ima ediliyor.

c. O çağlarda, şiddetli ve kanlı ihtilâlden başka türlüsünü düşünmediği halde, Marx'ın, bu dehşet verici ihtilâl manzarasıyla ilgili bölümün üzerini sonunda çizmiş olması anlaşılmayacak bir şey değildir. Marx [o çağda], Büyük Fransız İhtilâlini ve Terreur devrini gözönüne getirmişti.

1. Marx, bu kelimenin yerine daha sonra «beraberlik kurmuş olan» sözünü kullanacaktır.

çağın, kendisinden önce hazır bulduğu çeşitli unsurlardan hareket ederek kendisinin bizzat yaptığı bir ayırdetmedir. Bir teori gözönünde tutularak yapılmaz bu; hayatın maddî çatışmalarının etkisi altında yapılır. Daha sonraki bir çağa, daha önceki bir çağdan kalan unsurlar arasında; bu sonraki çağa, önceki çağa karşıt olarak arızî gibi görünen şey, üretim güçlerinin daha az gelişmiş bir merhalesine tekabül eden bir ekonomik ilişkiler formudur. Üretici güçler ile ekonomik ilişkiler formu arasındaki ilişki, ekonomik ilişkilerin formu ile fertlerin meşguliyetleri yada faaliyetleri arasındaki ilişkidir. (Bu faaliyetin temel formu, şüphesiz ki, bütün öteki formların, fikrî, siyasî, dinî v.b., formların bağlı bulunduğu [dayandığı] formdur, yani maddí formdur. Şüphesiz ki, maddî hayatın edindiği form, her seferinde, daha önceden teşekkül etmiş bulunan ihtiyaçlara tâbidir ve bu ihtiyaçların giderilmesi gibi üretilmesi de bizzat tarihî bir süreçtir [vetiredir] ve böyle bir süreci bir koyun yada bir köpek ele alınca sözkonusu etmek imkânsızdır. (Stirner'in **adversus hominem** (1) temel delilinin sapıklığı); ne var ki, bugünkü halleriyle koyun ve köpek de, kendilerine rağmen, bir tarihî sürecin ürünleridirler.) Yukarda sözü edilen çelişme ortaya çıkmadıkça, fertlerin içinde birbirleriyle ilişki kurdukları şartlar, onların ferdiyetlerinin özüne ait olan şartlarıdır; dışlarında bulunan şeyler değildir; belirli ilişkiler içinde yaşayan bu belirli fertler, ancak bu şartlar içinde maddî hayatlarını ve bu maddî hayatlarından türeyen şeyleri üretebilirler. Demek ki, bu şartlar, fertlerin öz-faaliyetlerinin [varlıklarının ortaya çıkışının, tezahürünün] şartlarıdır ve bu öz-faaliyet tarafından yaratılmıştır (2). Öyleyse, çelişme orta-

1. «İnsana karşı», «insan aleyhine».
2. [Bu cümlenin karşısına, sağ sütuna, Marx şunları yazmıştır:] Ekonomik ilişkiler tarzının kendisinin üretilmesi.

ya çıkmadığı sürece, fertlerin içinde üretim yaptıkları belirli şartlar, onların gerçek sınırlanmışlıklarma yani sınırlı varlıklarına [tek yanlı varlıklarına, yaşamalarına] uygun düşer ve sınırlılık ancak çelişmenin ortaya çıkışı ile aşikâr hale gelir ve bundan ötürü daha sonraki nesiller için varolur [nesiller onun varlığını farkederler]. O zaman, bu şart, arızî bir engel olarak görülür ve daha önceki çağın bu engelin bilincine varmış olduğu da söylenir [bu şartın bir engel olduğu hakkındaki bilinç daha önceki çağa yükletilir, atfedilir].

Başlangıçta öz-faaliyetin şartları olarak ortaya çıkan ama zamanla bu öz-çalışmanın engeli haline gelen bu çeşitli şartlar, bütün tarihî gelişme boyunca, ekonomik ilişki tarzlarının tutarlı bir dizisinin [serisinin] teşekkülüne yol açar. Bu tutarlılık, engel haline gelen eski bir ekonomik ilişkiler formunun yerine, gelişmiş olan üretici güçlere ve bundan ötürü fertlerin genişlemiş öz-faaliyetlerinin tarzına uygun düşen yeni bir formun konulmasından doğar. Ama bu form da, zamanla, bir engel haline gelir ve yerine bir başkası geçer. Her gelişme merhalesinde, bu şartlar, üretici güçlerin eşzamanlı gelişmesine uygun düştüğü [tekabül ettiği] için, bu şartlarm tarihi aynı zamanda, her yeni nesil tarafından kullanılan gelişme halindeki üretici güçlerin tarihidir ve bundan ötürü fertlerin kendi güçlerinin [kuvvetlerinin] de tarihidir.

Bu gelişme tabiî olarak ortaya çıkar, yani hür bir şekilde biraraya gelmiş fertlerin yaptığı genel bir plâna tâbi olarak gerçekleşmez; çeşitli bölgelerden, aşiretlerden milletlerden, çeşitli çalışma kollarından v.b., doğar. Bunlardan herbiri, başlangıçta, ötekilerden bağımsız olarak gelişmeye koyulur ve ötekilerle ancak yavaş yavaş ilinti kurar. Ayrıca, bu gelişme çok ağırdır; farklı gelişme merhaleleri ve menfaatler hiçbir zaman tamamen ortadan kalkmaz [aşılmaz]; sadece, zaferi kazanmış olan [ağır basan]

menfaate tâbi olur ve onun yanı sıra yüzyıllarca sürüklenir durur. Bundan ötürü, servet durumları bir yana bırakılsa bile, bir millet içindeki fertler, birbirinden adamakıllı farklı gelişmeler gösterirler. Yine bundan ötürü, ekonomik ilişkilerinin özel formu, daha sonra ortaya çıkan bir menfaatin ekonomik ilişkilerinin özel formu tarafından bertaraf edilmiş olan eski bir menfaat, fertlerden bağımsız bir varlık kazanmış olan hayalî topluluk (devlet, hukuk, v.b.) içinde geleneksel gücünü [hâkimiyetini] uzun zaman muhafaza eder; bu güç ise, ancak bir devrim ile sona erdirilebilir. Daha genel bir sentez kurulmasını sağlayan tek tek hususlar sözkonusu olunca, bilincin, çağdaş ampirik ilişkilerden ilerilere uzanmış gibi görünmesi ve daha sonraki bir çağın mücadelelerinde, daha önceki teorisyenlere [nazariyatçılara] dayanılması ve bunların birer otorite gibi kabullenilmesi de, yukarda açıkladığımız durumdan ötürüdür.

Buna karşılık, Kuzey Amerika gibi, zaten ileri bir tarihî devrede işe başlayan ülkelerde gelişme süratle gerçekleşmektedir. Bu çeşit ülkelerin, tabiî ön-şart olarak sadece fertleri vardır. Eski ülkelerin ekonomik ilişki formları, ihtiyaçlarına uygun düşmediği için bu fertler, yeni ülkeye yerleşmişlerdir. Bundan ötürü, [yeni] ülkelerde, eski dünyanın en gelişmiş fertleri ve bu fertlere tekabül eden en ileri ilişkiler formu ile ve aynı zamanda bu form eski ülkelerde kendini kabul ettirmeye muvaffak olmadan önce işe başlanır. (1) Eğer sadece birer askerî yada ticarî

---

1. Çeşitli milletlerin fertlerinin şahsî enerjisi —Almanlar ve Amerikalılar— ırkların karışmasından doğan enerji —Almanların avanaklığı buradan gelir— Fransa'da, İngiltere'de, v.b., zaten gelişmiş olan bir toprakta ve Amerika'da yepyeni bir toprakta yabancı milletlerin yerleşmesi —Almanya'da yerli halk bulunduğu yerden kıpırdamamıştır.— (M.E.)

üs değillerse, bütün koloniler için de aynı durum sözkonusudur. Kartaca, Eski Yunan kolonileri ve on bir ile on ikinci yüzyılda İslanda, bunun birer örneğidirler. Fetih olaylarında, başka bir ülkede gelişmiş olan bir ekonomik ilişki formu, fethedilen ülkeye hazır bir şekilde getirildiği zaman da, yukarda anlatılana benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Getirildiği ülkede, daha önceki devirlerden kalan menfaatler ve yaşama şartları yüzünden kösteklendiği halde, bu form, getirildiği ülkede, tam tersine, eksiksiz olarak ve hiçbir engellemeyle karşılaşmadan teessüs etmektedir ve etmek zorundadır. (Fatihlere, sürekli bir hâkimiyet sağlamak için de olsa). (Norman istilâsından sonra İngiltere ve Napoli'de derebeylik organizasyonunun en mükemmel formu teessüs ettiği zaman, bu durum ortaya çıkmıştır).

Demek ki, bizim görüşümüze göre, tarihteki bütün çatışmaların kaynağı, üretici güçler ile ekonomik ilişkiler formu arasındaki çelişmedir. Ama bir ülkede çatışmalar doğurması için, bu çelişmenin, sözkonusu ülkede en keskin şekline ulaşmış olması gerekli değildir. Milletler - arası ekonomik ilişkilerin [ticaretin] genişlemesi dolayısıyla sanayii gelişmiş ülkelerle ortaya çıkan rekabet, sanayileri gelişmemiş ülkelerde buna benzer bir çelişmenin doğmasını sağlar (Meselâ, Almanya'daki gizli proletaryanın İngiliz sanayiinin rekabeti ile ortaya çıkması gibi).

Üretici güçler ile ekonomik ilişki formu arasında ortaya çıkan bu çelişme, gördüğümüz gibi, bugüne gelinceye kadarki tarihte bir çok kere ortaya çıkmıştır, ama ana temeli tehlikeye düşürmeksizin; her seferinde bir ihtilâl halinde patlamış ve aynı zamanda genel çatışmalar, çeşitli sınıfların çatışmaları, bilinç çatışmaları, ideolojik mücadeleler, v.b., gibi ikinci dereceden [tali] şekillere bürünmüştür. Dar bir görüş açısından, bu ikinci dereceden şekillerden herhangi birini soyutlayıp [tecrid edip] ele al-

mak ve bunu ihtilâllerin temeli olarak kabul etmek mümkündür. İhtilâlleri çıkaran fertler, kültür derecelerine ve içinde yaşadıkları tarihî merhaleye bağlı olarak kendi faaliyetleri hakkında hayallere kapıldıkları için, böyle bir soyutlamanın yapılması, daha da kolaylaşmaktadır.

İşbölümü dolayısıyla, şahsî [ferdî] kuvvetlerin, nesnel [objektif] kuvvetler haline gelmiş bulunması, bu durum hakkındaki genel fikri kafamızdan söküp atmamızla ortadan kalkacak bir gerçek değildir; ancak, fertler, bu nesnel kuvvetleri yeniden kontrol altına aldıkları ve işbölümünü ortadan kaldırdıkları zaman ortadan kalkacak bir gerçektir. (1) Ve bu, topluluk olmaksızın [işe katılmaksızın] yapılacak bir iş de değildir. Herhangi bir fert özel kabiliyetlerini, ancak başkalarıyla kurulmuş bir topluluk içinde, her bakımdan geliştirebilir. Demek ki, şahsî hürriyet ancak topluluk içinde mümkündür. Bugüne kadar gördüğümüz ve topluluğun yerini tutmuş olan düzenlerde (devlet, v.b.,) şahsî hürriyet sadece hâkim sınıfın ilişkileri içinde kendini geliştirmiş olan ve hâkim sınıfın üyeleri oldukları ölçüde gelişmiş bulunan fertler için mevcut olmuştur. Bugüne kadar fertlerin teşkil edegeldiği hayalî topluluk, onlara nisbetle, daima bağımsız bir varlık kazanmış ve başka bir sınıfa karşı bir sınıfın birliğini temsil ettiği için, hâkimiyet altında bulunan sınıf için tamamen hayalî bir topluluk olmakla kalmamış aynı zamanda onun için yeni bir esaret zinciri ödevini de görmüştür. [Oysa] gerçek toplulukta [hayalî topluluğun tersine], fertler, beraberliklerinin içinde ve bu beraberlikleri sayesinde hürriyetlerini elde ederler.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalardan, ve bugüne

---

1. [Bu cümlenin karşısına, sağ sütuna Engels şunu yazmıştır:] (Feuerbach : Varlık ve Öz).

kadarki tarihî gelişmeden çıkan sonuç şudur: bir sınıfın fertlerinin içine girdikleri ve bir üçüncü şahsa karşı korumak zorunda bulundukları müşterek menfaatleri ile daima belirlenmiş [şartlanmış] bulunan kollektif ilişkiler, bu fertleri sadece vasatî fertler olarak içine alan ve bu fertleri sınıflarının hayat şartları içinde yaşadıkları ölçüde kapsayan bir topluluk olmuştur. Demek ki, burada fertlerin birer fert olarak değil, bir sınıfın üyesi olarak katıldıkları ilişkiler sözkonusudur. Buna karşılık, kendi hayat şartlarının tümünü ve toplumun bütün üyelerinin hayat şartlarının hepsini kontrolleri altına alan devrimci proleterlerin topluluğunda, bu durumun tam tersi ortaya çıkmaktadır: fertler bu topluluğa fert olarak katılmaktadırlar. Ve işte fertlerin bu beraberliğidir ki (tabiî bu beraberliğin [birliğin] iyice gelişmiş üretim güçleri çerçevesinde gerçekleşmiş olması şarttır), fertlerin hür gelişmesinin ve hareketinin şartlarını, yine bu fertlerin kontrolü altına sokar. Oysa bu şartlar, daha önceleri, tesadüflere bırakılmış ve fert olarak birbirlerinden ayrı düşmüş bulunmaları ve beraberliklerinin işbölümü tarafından belirlenmiş olması dolayısıyla, bu fertlerin karşısına tıpkı bağımsız bir varlık gibi dikilmiş; ve yine fertlerin birbirinden ayrılığı dolayısıyla onlara yabancı bir bağ [köstek, zincir] haline gelmiştir. Bugüne kadar görülmüş olan beraberlikler iradî bir şekilde gerçekleştirilmiş bulunan birlikler (meselâ Rousseau'nun **Toplum Sözleşmesi** adlı eserinde açıklandığı üzere) değil, zorunlu birliklerdir ve ancak yukarda sözü geçen şartlar izin verdiği ölçüde kurulabilmişlerdir ve bu şartların içinde, fertler, talihin oyunlarına boyun eğmek zorunda kalmışlardır. (Meselâ, Kuzey Amerika Devletinin ve Güney Afrika cumhuriyetlerinin teşekkülünü karşılaştırmalı). Belli şartların içinde, tesadüflerden [talihten, şanstan] yararlanabilmek hakkı bugüne kadar şahsî hürriyet diye adlandırılan şeydir işte. Ama, bu şartların, bel-

li bir devrin üretici güçlerinden ve ekonomik ilişkiler formundan başka şey olmadığı besbellidir.

Eğer herhangi bir kimse, tarih bakımından birbiri ardından gelen zümrelerin [sosyal tabakaların] ve sınıfların müşterek yaşama [hayat] şartları ve bundan doğarak fertlere kabul ettirilmiş bulunan genel tasavvurlar açısından fertlerin gelişmesini **felsefî** bir görüşle ele alacak olursa, «cins» in yada «insan» ın bu fertlerde gelişme gösterdiğini yada bu fertlerin «insan» ı geliştirdiklerini, kolayca hayal edebilir. Bu, tarihe ağır darbeler indiren hayalî [kuruntu dolu] bir görüştür. (1) Böylece, bu çeşitli zümreler ve sınıflar, genel ifadenin özel dile gelişleri; cinsin alt bölümleri, insanın geilşmesinin safhaları olarak görülebilir.

Fertlerin belli sınıflara tâbi olmaları durumu, hâkim sınıf karşısında özel bir sınıf menfaati gütmeyen ve savunmayan bir sınıf teşekkül etmedikçe ortadan kaldırılamaz.

Fertler her zaman kendilerinden hareket ederler, ama ideologların düşündüğü biçimde «saf» fertten [kendilerinden] değil, mevcut verilmiş tarihî şartlar ve ilişkiler içindeki kendilerinden hareket ederler. Ama tarihî gelişme boyunca ve özellikle işbölümü yüzünden, sosyal ilişkilerin kaçınılmaz bir biçimde bağımsız bir varlık kazanmalarından dolayı, her ferdin hayatında; bir yandan bu hayatın şahsî olması, öte yandan, herhangi bir çalışma koluna ve

1. Aziz Max Stirner'in yazılarında sık sık raslanan «herkes bütün varlığıyla ne olmuşsa bunu devlete borçludur» cümlesi burjuvazinin, burjuva cinsinin bir örneği olduğunu söylemekten başka bir şey değildir ve burjuvalar sınıfının bu sınıfı teşkil eden fertlerden önce varolmuş bulunduğunun farzedilmesine dayanır. (M.E.) (a)

a. Bu cümle Marx tarafından köşeli paranteze alınmıştır. Marx sağ sütuna «filozoflarda sınıfın ÖNVARLIĞI» sözünü yazmıştır.

bu kolun özünde bulunan şartlara tâbi bulunması bakımından bir bölünme [fark] ortaya çıkar. (Bunu söylerken, meselâ rantiye [sadece iradıyla geçinen kimse] yada burjuva şahıs olmak özelliğini kaybeder demek istemiyoruz; ama onların şahsiyeti, tamamen beilrli olan sınıf ilişkileri tarafından şartlanmıştır ve bu bölünme [fark] ancak bir başka sınıfa karşıt [zıt] olması bakımından ortaya çıkar ve onların gözüne de ancak iflâs ettikleri zaman görünür, demek istiyoruz).

Zümrelerde [sosyal tabakalarda] (ve çok daha büyük ölçüde aşiret hayatında) bu gerçek henüz örtük [gizli] bir şekilde mevcuttur. Meselâ, öteki ilişkilerinden bağımsız olarak bir asilzâde her zaman bir asilzâde olarak ve alelâde bir kimse her zaman alelâde bir kimse olarak kalır; bu onun ferdiyetinden ayrılmaz bir niteliktir. Şahıs olarak fert ile bir sınıf üyesi olan fert arasındaki bölünme [fark, ayrılık]; fert için hayat şartlarının arızî bir nitelik taşıması, ancak sınıf [gerçeği] ile birlikte ortaya çıkar; sınıf [gerçeği] ise burjuvazinin ürünüdür. Arızî nitelik, sadece, fertler arasındaki rekabet ve mücadeleden doğmuş ve gelişmiştir. Bundan ötürü, tasavvur bakımından [düşünce ve hayal bakımından], ele alınınca, fertler burjuvazinin hâkimiyeti altında, önceki çağlardakinden daha hür gözükmektedirler. Bunun sebebi hayat şartlarının daha arızî [tesadüfî] görünmesidir. Oysa, aslında, daha az hür oldukları besbellidir. Çünkü nesnel [objektif] bir kuvvete daha fazla tâbidirler. Zümre ile aradaki fark, burjuvazi ve pro letarya arasındaki uzlaşmazlıkta kendini özellikle gösterir. Şehirli vatandaşlar zümresi, loncalar, v.b., toprak sahibi asillere karşı çıkınca, sahip oldukları hayat [geçim] şartları (menkul mülkiyet ve zanaatkâr emeği ki derebeylik bağlarından [ilintilerinden] sıyrılmadan önce göze çarpmaz bir şekilde varolagelmişlerdir), olumlu [müspet] bir şey gibi ortaya çıktı ve derebeylik toprak mülkiyeti

karşısında savunuldu ve bundan ötürü başlangıçta kendi tarzında bir derebeylik formuna [şekline] büründü. Şüphesiz ki, kaçak toprak köleleri daha önceki kölelik durumlarını şahsiyetleri bakımından arızî bir şey olarak görüyorlardı. Ama böyle yaparken, kendini bir zincirden kurtaran her sınıfın hareket ettiği gibi davranıyorlardı ve kendilerini bir sınıf olarak değil tek tek insanlar olarak hürriyete kavuşturuyorlardı. Bundan başka, zümre sisteminin dışına da çıkamıyor ve sadece yeni bir zümre teşkil ediyor ve eski çalışma [emek] tarzlarını yeni durumları içinde sürdürdükleri gibi, ulaşmış olduğu gelişme noktasına tekabül etmeyen bağlardan [engellerden] kurtararak bu çalışma tarzını daha da geliştiriyorlardı (1).

Buna karşılık, proleterler için, kendi hayat şartları, çalışmaları [emekleri] ve bununla birlikte modern toplumu yöneten bütün öteki varlık şartları arızî bir şey; tek tek fertler olarak asla kontrol edemedikleri, ve hiçbir **sosyal** organizasyonun böyle bir kontrolü kendilerine sağlayamayacağı bir şey haline gelmiştir. Her proleterin şahsiyeti ile ona kabul ettirilmiş olan hayat şartları yani çalışma [emek] arasındaki çelişme, genç yaşlarından itibaren sıkıntı içinde yaşadığı ve kendi sınıfının çerçevesi içinde bir başka sınıfa geçmesini sağlayacak şartlara

1. Unutmayalım ki, yaşamak için toprak - köleliğinin zorunlu oluşu, ve toprak kölelerine küçük arazi parçalarının dağıtılmasına yol açan büyük çapta ekonominin imkânsızlığı, çok kısa bir zamanda, toprak kölelerinin feodal senyöre karşı mükellefiyetlerini, belirli bir aynî tediye ve angaryaya inhisar ettirmiştir. Bu, toprak - kölesine, menkul mal biriktirme imkânını sağlamakta, senyörün mülkünden kaçıp kurtulmasını kolaylaştırmakta ve şehirli vatandaş olarak zenginleşme imkânını da vermekteydi. Bu durum, toprak köleleri arasında bir silsilei meratibin doğuşuna yol açtı; öyle ki, kaçanlar yarı - burjuva olma durumuna geldiler. Sanat sahibi olan toprak kölelerinin menkul mal elde etmek konusunda en büyük şansa sahip oldukları açıkça görülmektedir. (M.E.)

ulaşma şansını hiçbir zaman elde edemeyeceği için, bu proleterin açıkça gördüğü bir şeydir. Bundan ötürü, **kaçak toprak köleleri,** mevcut hayat şartlarını daha iyi bir hale getirmekten başka bir şey istemeyip bu şartları savundukları ve sonunda ancak serbest çalışmayı [emeği] elde edebildikleri halde; proleterler, eğer kendilerini şahıs olarak ortaya koymak istiyorlarsa, bugüne kadarki yaşama şartlarının kendisini (ki bu şart, günümüze kadarki bütün toplumların da varolma [yaşama] şartı olmuştur) yani çalışmayı [emeği] (1) ortadan kaldırmak zorundadırlar.

. . . .

1. Daha sonra «çalışma» [emek] kavramını kesinliğe kavuşturan Marx sadece ücretli çalışmayı [işi] kaldırmak gerektiğini ileri sürmüştür.

alman ideolojisi

Alman İdeolojisi, Marx ve Engels'in dünyanın değişikliğe uğramasına yol açan metod ve düşüncelerini, ilk olarak derli toplu ve kesin bir şekilde dile getiren eserdir. 1846'da kaleme alınan eser, ancak 1932 yılında yayınlanabilmiştir. Tarihî maddeciliğin temel düşüncelerinin ve metodunun orijinal bir şekilde ortaya konulması bakımından büyük önem taşıyan bu gençlik eseri, marksist literatür içinde uzun yıllar mevcudiyetinin farkına varılmamış ve okunamamış olması bakımından da ilgi çekicidir. Üretim tarzları ve gelişmeleri, ideolojiler ve marksist dünya görüşü arasındaki zıtlık, iş bölümü ve sonuçları, zümreler ve sınıflar arasındaki farklar, marksist ferdiyetçilik ve insanın bütün imkânlarını geliştirmesi, yabancılaşma, tabiî toplum ve insanoğlunun kontrolu altına girmiş plânlı toplum düzeni, felsefî düşüncenin sona ermesi gibi ilgi çekici konular, tarihî maddecilik açısından, bu eserde ele alınmış ve etraflıca incelenmiştir. Okur, bu eserde, Marx ve Engels'in görüşlerini sistematik bir şekilde ve saf haliyle bulacaktır.

Konunun ağırlığı, notlar şeklinde yazılmış olması ve aradan zaman geçmiş bulunması dolayısıyle müsveddenin bazı bölümlerinin kaybolması ya da zorlukla okunur hale gelmesi yüzünden, anlaşılması bir hayli güç olan bu metin, dilimize büyük bir dikkat ve titizlikle çevrilmiştr. Ayrıca, müsveddede üzeri çizilmiş olup da, yabancı çevirilerin birçoğunda yer almıyan bölümler ve cümleler de aynen verilmiştir. Metne konan açıklayıcı cümle, kelime ve notlarla, bu önemli eserin okur tarafından mümkün olan kolaylıkla okunması sağlanmıştır. Marx ve Engels'in gençlik eserlerinin dikkatle incelendiği; marksist metodun önplâna geçmiş bulunduğu şu son yıllarda, tarihî değerinin yanı-sıra yurt gerçeklerinin kavranması bakımından da bu eserin özel bir önem taşıdığına inanıyoruz.

SOSYAL YAYINLAR — Cağaloğlu, Servili Mescit sk. Kurt İşhan No. 107 İSTANBUL — P.K. 716 — İSTANBUL

BOZAK Matbaası — İstanbul — 22 57 26

Fiatı 7,5 Lira